

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HISTORIE

**Horažďovické obyvatelstvo a jeho každodenní život
v období raného novověku**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Zuzana Martínková

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, český jazyk–dějepis

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Plzeň, 2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne 2017

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu diplomové práce Doc. PhDr. Janu Kiliánovi, Ph.D. za čas, který mi věnoval při konzultacích, za cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat paní Mgr. Ludmile Novotné za pomoc při čtení archivních pramenů.

Obsah

Seznam zkratk	4
Úvod	5
1 Stručná historie Horažďovic ve zkoumaném období	8
1. 1 Demografický vývoj a zdravotní stav v českých zemích v 17. a 18. století	10
2 Matriky	15
2. 1 Sbírka matrik farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice	16
3 Odhad počtu obyvatel Horažďovic	21
4 Narození dítěte a rituály s ním spjaté	23
4. 1 Počet křtů horažďovických dětí	27
4. 1. 1 Sezónnost křtů	27
4. 1. 2 Výskyt křestních jmen	28
4. 2 Horažďovické kmotry a kmotři	30
4. 3 Nemanželské děti	33
5 Svatby	36
5. 1 Sňatečnost v Horažďovicích	40
5. 1. 1 Rodinný stav snoubenců před uzavřením sňatku	40
5. 1. 2 Věk snoubenců při uzavření sňatku	41
5. 1. 3 Sezónnost sňatečnosti	42
5. 2 Svatební smlouvy Horažďovických	44
6 Praxe barokního pohřebního ritu	47
6. 1 Sociální postavení horažďovických zesnulých	51
6. 2 Úmrtnost horažďovických obyvatel	54
6. 2. 1 Sezónnost úmrtí	55
6. 3 Poslední pořízení horažďovických obyvatel	56
6. 3. 1 Kšafty horažďovických měšťanů	57
6. 3. 2 Závět kněžny Eleonory z Mansfeldu	60
6. 4 Příčiny úmrtí horažďovických obyvatel	61
6. 4. 1 Příčiny úmrtí a věk zesnulých v letech 1784–1790	61
6. 4. 2 Nehody a úrazy s následkem smrti v matrikách před rokem 1784	63
6. 5 Popravy v Horažďovicích	64
Závěr	68
Summary	70
Seznam použitých pramenů a literatury	71
Seznam příloh	81
Přílohy:	I

Seznam zkratek

AM = Archiv města

ČL = Český lid

č. = číslo

č. s. = číslo snímku

HD = Historická demografie

i. č. = inventární číslo

kat. č. = katalogové číslo

MN = Matrika narozených

MNOZ = Matrika narozených, oddaných a zemřelých

MO = Matrika oddaných

MZ = Matrika zemřelých

s. = strana

sign. = signatura

SMZČ = Sběrka matrik západních Čech

SOA = Státní oblastní archiv

SOkA = Státní okresní archiv

Úvod

„22. Martii. V Pánu usnula Kateřina, dcera Lorence Veselého řemesla mlynářského, majíc věku svýho 26 leth, umřela po porodu mrtvým, jenž byl z levýho boku, svátostmi opatřena, odpočívá u sho Jana na Předměstí.“¹

Předkládaná diplomová práce s názvem *Horažďovické obyvatelstvo a jeho každodenní život v období raného novověku* je zaměřena na přechodové rituály, konkrétně na narození, svatby a pohřební obřady. Pohled na významné předěly v životech horažďovických měšťanů je také doplněn o údaje demografického charakteru.

Narození a smrt tvoří dva protipóly lidské existence, jak je však z citace patrné, mnohdy spolu jdou ruku v ruce. V barokní době hrála významnou roli i instituce sňatku, neboť narození dítěte mimo manželský svazek bylo pro tehdejší společnost nepřijatelnou záležitostí.

Ve zkoumané době, která zahrnuje léta 1669–1790, se děti rodily a lidé umírali mnohem častěji než dnes. Narození a smrt, ale i sňatky v Horažďovicích nebyly ovlivněny jen přirozenými faktory, ale hlavně tvrdými životními podmínkami a válečnými událostmi, které měly mnohdy za následek rozšíření chorob i dalších neštěstí.

Cílem diplomové práce je vytvořit přehledný a ucelený pohled na problematiku narození, sňatků a umírání v barokních Horažďovicích, který vychází především z jedenácti církevních matrik uložených ve Státním oblastním archivu v Plzni ve fondu Sbírká matrik západních Čech, a z pramenů Archivu města Horažďovice, který se nachází ve Státním okresním archivu Klatovy. Druhým cílem je na základě pramenného výzkumu analyzovat a statisticky zpracovat počet křtů proběhnuvších v jednotlivých letech, sezónnost křtů, výskyt křestních jmen, počet sňatků v jednotlivých letech zkoumaného období, rodinný stav a věk snoubenců při uzavření sňatku, sezónnost sňatečnosti, počet zemřelých v jednotlivých letech, sezónnost úmrtí, příčiny úmrtí a věk zesnulých. Dále se pokusím načrtnout otázku kmotrovství a nemanželských dětí. Nebude opomenut rozbor kšaftů a svatebních smluv zdejších obyvatel. Součástí práce by měl být také odhad počtu obyvatel města a chybět nebude ani kapitola o popravách.

¹ Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, Sbírká matrik západních Čech (dále SMZČ), Matriky narozených oddaných a zemřelých (dále MNOZ), sign. Horažďovice 05 (1699–1747). Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], číslo snímku (dále č. s.) 192.

Při výzkumu se opírám především o prameny a o recentní vědeckou literaturu. Jak bylo již výše zmíněno, základem diplomové práce bude excerptce horažďovických matrik z let 1669–1790. Vytvořena bude písemná databáze, jež bude ve své podstatě opisem matričních knih narozených, oddaných a zemřelých osob. Neopomenou ani prameny uložené ve Státním okresním archivu Klatovy, např. testamenty a svatební smlouvy horažďovických měšťanů, zprávy města Horažďovice apelačnímu soudu či rozsudky smrti.

Odborníkem na historickou demografii v našem prostředí je Eduard Maur², při psaní kapitol s demografickou problematikou jsem však nenechala stranou ani odborné články z *Historické demografie*³ a monografii *Dějiny obyvatelstva českých zemí*.⁴ Ke kapitolám o narození a rituálech s ním spjatých jsem využila hlavně monografii Alexandry Navrátilové⁵ či Arnolda van Gennepa.⁶ Kapitola věnovaná sňatkům se opírá především o monografii Jeana C. Bologne⁷, Evy Jančíkové⁸ a Alexandry Navrátilové⁹. Základní literaturou k problematice smrti jsou již klasické *Dějiny smrti*¹⁰ francouzského historika Philippe Ariése, kterého zajímalo především vnímání smrti společností. V českém prostředí se problematice smrti věnuje výše zmíněná Alexandra Navrátilová. Odborníky nejen na testamentární praxi jsou např. Pavel Král¹¹ či Tomáš Malý.¹² Stranou jsem neponechala ani *Dějiny hmotné kultury*.¹³

Zohledňuji rovněž regionální literaturu. Monografie zabývající se historií Horažďovic vznikly zatím dvě, starší z nich napsal muzejník, archivář a pedagog Karel Němec a nese název *Dějiny města Horažďovic*. Vyšla roku 1936. Druhou monografii nazvanou *Horažďovice, proměny města 1292–1992* sepsal Eduard Šimon v roce 1990. Šimon však převzal většinu informací od Karla Němce a připojil jen své poznatky o vývoji města ve

² Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983.

³ Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křesťní obřad v období raného novověku, *Historická demografie* (dále HD) 24, Praha 2000, s. 49–82; Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, HD 24, Praha 2000, s. 83–108 či Michaela NĚMEČKOVÁ, *Demografický vývoj obyvatelstva farnosti Panny Marie na Louži v Praze v 17. a 18. století*, HD 33, č. 1–2, Praha 2009, s. 45–108.

⁴ Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

⁵ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.

⁶ Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály – Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

⁷ Jean Claude BOLOGNE, *Svatby – Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997.

⁸ Eva JANČÍKOVÁ, *Historie svateb od nejstarších dob po současnost*, Praha 2012.

⁹ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012.

¹⁰ Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti I – Doba ležících*, Praha 2000; Tentýž, *Dějiny smrti II – Zdivočelá smrt*, Praha 2000.

¹¹ Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí – Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002.

¹² Tomáš MALÝ, *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, *Časopis matice moravské* 126, č. 2, 2007, s. 251–266.

¹³ Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury II (1. díl)*, Praha 1995.

20. století. Nepřítomnost poznámkového aparátu znemožňuje ověření informací, podobně jako u Karla Němce, kde sice poznámkový aparát existuje, ale je velmi ledabylý. Absence kvalitní monografie týkající se města Horažďovic byla jedním z podnětů k sepsání diplomové práce.

Diplomová práce je utříděna do šesti hlavních kapitol. První kapitola s názvem *Stručná historie ve zkoumaném období* nabízí základní obeznámení s historií města. Do kapitoly je však zařazena i podkapitola obeznamující čtenáře s demografickým vývojem a zdravotním stavem obyvatel českých zemí v 17. a 18. století. Druhá kapitola pojednává nejprve obecně o matrikách a následně se více zabývá jednotlivými matričními knihami, jež jsou součástí Sbírký matrik farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice. Těmto knihám je věnována celá kapitola, jelikož se staly výchozím pramenem pro studium demografických jevů souvisejících s narozením, sňatky, úmrtím, ale i s počtem obyvatel. Třetí kapitola je zasvěcena odhadu počtu horažďovických obyvatel.

Čtvrtá kapitola je již obsáhlejší. Zabývá se narozením zdejších dětí a rituály, které bylo nutno při této významné události (i po ní) vykonat. Součástí kapitoly je podkapitola věnovaná počtu a sezónnosti křtů horažďovických dětí, ale i četnosti používání jednotlivých jmen ve vybraných obdobích. Nechybí ani kapitola o kmotrech či o dětech z nemanželského lože.

Předposlední kapitola se věnuje sňatkům v Horažďovicích. V kapitole je načrtnuto, jak zhruba probíhaly svatby ve městě. Z matrik vychází podkapitola o počtu sňatků uskutečněných v jednotlivých letech i ročních obdobích, jejíž součástí je i pojednání o věku snoubenců či o jejich rodinném stavu před uzavřením sňatku. Součástí kapitoly je v neposlední řadě rozbor svatebních smluv zdejších měšťanů.

V poslední kapitole se nachází pojednání o závěrečné fázi lidského života a o smrti, jež je opět doplněno o sondy demografického charakteru. V této kapitole nechybí rozbor horažďovických kšaftů či podkapitola o nejčastějších příčinách úmrtí. Závěrem jsou zmíněny nešťastné osudy horažďovických provinilců.

Po závěru následuje seznam použitých pramenů a literatury a seznam příloh. Úplné zakončení práce reprezentují pro ilustrativní účely vhodně zvolené přílohy, jejichž podstatná část je tvořena grafy, jež doplňují kapitoly demografického charakteru.

1 Stručná historie Horažďovic ve zkoumaném období

V době raného novověku byly Horažďovice¹⁴ poddanským městem řemeslnicko-zemědělského charakteru. Nacházely se mezi Strakonice a Klatovy v mírně zvlněné krajině středního Pootaví. Město patřilo do správního území českého království s názvem Prácheňsko, jehož střediskem bylo město Písek.¹⁵

Ještě před vypuknutím třicetileté války bylo město v červnu roku 1619 vypleněno císařským vojskem pod velením Karla Bonaventury Buquoye. Horažďovické obyvatelstvo bylo především protestantské, a to včetně vrchnosti. Tato skutečnost se stala pro císařské vojsko jedním z důvodů k tomuto hrůznému činu.¹⁶ O událostech se můžeme dočíst ve zprávě očitého svědka písaře Azafa (Azaše).¹⁷ Ten líčí požár města i to, jak bylo s obyvateli, kteří nestihli utéct, nakládáno a co bylo z města ukradeno. Jeho zpráva nese název „*Památka nepřátelského ohně a plundrování v městě Horažďovicích.*“¹⁸ Při této akci byl z města odveden i poslední protestantský farář Jindřich Kocián a nekatolíkům nastaly těžké časy.¹⁹ Tehdejšímu majiteli, Ferdinandu Švihovskému, aktivnímu účastníkovi stavovského povstání, bylo panství zkonfiskováno a novým vlastníkem Horažďovic se stal nejvyšší pražský purkrabí, jeden z deseti nejbohatších šlechticů v zemi, Adam ze Šternberka, jehož rodina byla katolická.²⁰

Obyvatelé města, zvyklí přijímat podobojí, byli nuceni obrátit se na katolickou víru. Adam ze Šternberka brzy zemřel a Horažďovice od roku 1624 spravovala jeho manželka Maxmiliána, rozená hraběnka z Hohenzollernu. Především ona se musela snažit různými prostředky přimět obyvatele města k jinému vyznání. Svým poddaným např. píše, *aby žádný nekatolík ani oddáván, ani v kostele neb na hřbitově pochován nebyl dle arcibiskupského nařízení.*²¹ Pro barokně smýšlejícího člověka, byl pohřeb mimo posvěcenou půdu hřbitova nemyslitelný, bez řádného pohřbu nemohl být spasen. V Horažďovicích začal napomáhat rekatolizaci také řád jezuitů. Činnost řádu spojená se zastrahováním obyvatelstva způsobila, že lidé ze strachu přestupovali na katolickou víru,

¹⁴ Viz příloha č. 1

¹⁵ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl, H-Kole*, Praha 1997, 134.

¹⁶ Karel NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, Horažďovice 1936, s. 116.

¹⁷ SOkA Klatovy, Archiv města (dále AM) Horažďovice, i. č. 678, kat. č. 333. Odbornou literaturou uváděn jako Azaš. Nyní mezi archiváři převládají názory, že se jedná o písaře Azafa (konzultace s Mgr. Michalem Tejčkem).

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 118.

²⁰ Lenka SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích – Od požáru k plenění*, in: Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů, Plzeň 2011, s. 117–118.

²¹ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 127.

někteří však jen naoko. Ještě v 18. století se nekatolíci scházeli v jednom z horažďovických domů.²² Po deseti letech Maxmiliánu vystřídal její syn Vojtěch Ignác, po něm spravoval Horažďovice František Matyáš ze Šternberku.

Šternberkové i obyvatelé Horažďovic se také museli vypořádat s nelehkým úkolem, který představovala obnova zpusťošeného města. Hned v roce 1619 začali obyvatelé prosit města v sousedství o finanční pomoc.²³ Město se postupně z požáru vzpamatovávalo. Ale roku 1627 zasáhla Horažďovice další ohnivá pohroma. Celé horní předměstí shořelo.²⁴ Další požár zachvátíl město roku 1635, tentokrát shořelo 44 domů na náměstí.²⁵ Poté zasáhl velký požár Horažďovice již jen jednou, v roce 1689.²⁶ Po celou dobu války bylo město pleněno a horažďovické obyvatelstvo neustále nedobrovolně hostilo vojenské posádky, např. od ledna 1632 do září 1635 císařské vojsko²⁷, a muselo platit vojenské daně. Pro Horažďovické byla léta trvající zátěž neúnosná.

Těsně před skončením války obnovil hrabě František bývalá městská privilegia. Obyvatelé Horažďovic opět získali svobodu kšaftovní, prodeje, darování, zápisů, živností a obchodu i správy svého majetku. Povoleny byly dva výroční trhy. Měšťané mohli také začít vařit pivo a prodávat víno.²⁸ Snažili se rozmnožovat obecní majetek a opravovat válkou poničené město. Roku 1648 byl majitel panství František Šternberk zastřelen při obléhání Prahy Švédy. Po něm Horažďovice spravovala jeho manželka, kněžna Ludmila Barbora Kafka z Říčan, a po dosažení plnoletosti roku 1665 Františkův nejmladší syn Ignác Karel.²⁹ Toho po jedenácti letech vystřídal jeho starší bratr Václav Vojtěch, za jehož působení se město konečně dočkalo rozkvětu. Došlo k výstavbě zámku, radnice, budov v minoritském klášteře či sýpek. Václav Vojtěch dokonce daroval měšťanům finanční obnos na opravu pustých domů.³⁰ Když roku 1707 Václav Vojtěch zesnul, starala se o Horažďovice jeho vdova Klára Bernardýna.³¹

Po smrti Kláry Bernardýny roku 1719 se panství dostalo na dva roky do rukou Filipiny hraběnky Thunové a následně Horažďovice zakoupila kněžna Eleonora z Mansfeldu. Na Vánoce roku 1741 na sobě město opět pocítilo válečné události. Spojenecké vojsko

²² Eduard ŠIMON, *Horažďovice – Proměny města 1292–1992*, Horažďovice 1990, s. 36.

²³ L. SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích*, s. 116.

²⁴ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 124.

²⁵ E. ŠIMON, *Horažďovice*, s. 33.

²⁶ K. KUČA, *Města a městečka*, 135.

²⁷ L. SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích*, s. 119.

²⁸ E. ŠIMON, *Horažďovice*, s. 38.

²⁹ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 136.

³⁰ Tamtéž, s. 138–139.

³¹ E. ŠIMON, *Horažďovice*, s. 42.

proniklo do města, obyvatelé ho opět museli živit a byly na nich i násilně vymáhány dávky. Roku 1746 zemřela kněžna Eleonora, po ní spravoval Horažďovice syn Jindřich, který je také z neznámých důvodů o dva roky později prodal Václavu Marion z Pöttingu. Jindřich se pak ještě do Horažďovic vrátil, ale roku 1755 město koupila kněžna Karolina z Löwenstein–Wertheimu, rozená vévodkyně Šlesvicko-Holštýnská.³²

Po polovině 18. století se v Horažďovicích žilo docela poklidně. Kněžna z Löwensteinu působila v Horažďovicích deset let, během nichž založila několik nadací, po její smrti panství převzal manžel Karel Tomáš z Löwenstein–Wertheimu. Během jeho panování byly Horažďovice zasaženy osvícenskými reformami Josefa II. Pro zdejší obyvatelstvo mělo velký význam zrušení nevolnictví. Lidé se mohli stěhovat z panství, ženit a vdávat mimo panství, odcházet na studia, ale ještě významnějším se pro ně stal toleranční patent, který pro Horažďovické znamenal konec skrývání jejich vyznání. Když Karel Tomáš z Löwenstein–Wertheimu roku 1786 zemřel, ujala se správy panství jeho manželka Josefina a po ní její syn z prvního manželství Jan Bernard Rummerskirch³³, který v Horažďovicích začal chovat perlorodky dovezené z Holandska.³⁴

1. 1 Demografický vývoj a zdravotní stav v českých zemích v 17. a 18. století

Odhadnout celkový počet obyvatelstva českých zemí před Bílou horou je velice obtížné, na vině je především nedostatečná pramenná základna. Mezi historiky tak neustále panují neshody. Ve starší literatuře, např. u Bohuslava Balbína i Václava Vladivoje Tomka se můžeme setkat s představou 3–4 milionových Čech, ta je však již překonána. Předpokládá se, že Čechy v této době obývaly 1,2–2 miliony lidí. Podle Aloise Míky pak na Moravě žilo 650 tisíc obyvatel.³⁵

Po třicetileté válce, jež obyvatele českých zemí postihla mnohými útrapami, mezi které můžeme zařadit např. zpusťování země vlivem válečných operací, náboženskou emigraci, epidemie (hlavně morové) a hladomory, obyvatel značně ubylo. Předpokládá se, že v roce 1654 obýval Čechy pouze 1 milion obyvatel. V letech 1679–80 zasáhla Čechy morová

³² K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 148–149.

³³ Tamtéž, s. 152.

³⁴ Marie BERÁNKOVÁ, *Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku*, Žehušice 2001, s. 14.

³⁵ Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 100–101.

epidemie, již lze označit za demografickou krizi.³⁶ Tato krize však byla jedinou zaznamenanou v 2. polovině 17. století. Dále se odhaduje, že k roku 1692 v Čechách žilo 1,4–1,5 milionu obyvatel, roku 1702 asi 1,6 milionu obyvatel a po první celkové konskripci obyvatelstva roku 1754 přibližně 2 miliony obyvatel.³⁷

Můžeme tedy vidět, že se populační vzestup po roce 1651 obnovil, dokonce pokračoval po několik staletí a zrychloval se.³⁸ V Čechách téměř celé jedno století neprobíhaly války a země nebyla v 2. polovině 17. století zasažena přesuny vojsk. Příznivý poměr mezi natalitou a mortalitou byl hlavní příčinou trvalého růstu obyvatelstva. Až na několik demografických krizí trval populační růst i v 18. století.³⁹ Obdobím demografické krize jsou např. léta 1771–1772, kdy vypukl hladomor. Už v letech 1766–69 byly špatné sklizně. Na vině byl vytrvalý déšť. V roce 1769 byl zaznamenán poprvé nedostatek potravy a ceny začaly rychle stoupat. Sklizeň v roce 1770 byla ještě horší, mohly za to silné mrazy, sníh, který ležel až do jara, a prudké červenové lijáky. Již na jaře roku 1771 vypukl všeobecný hlad. K vysoké úmrtnosti obyvatel v těchto letech přispěly špatné hygienické podmínky, fyzická vyčerpanost obyvatel a běžné choroby.⁴⁰

Mírnější a trvalejší výkyvy počtu obyvatel můžeme sledovat ve změnách sňatečnosti, která ovlivňovala úroveň porodnosti, krátkodobé výkyvy pak způsobovala hladina úmrtnosti. Vyšší úmrtnost byla zapříčiněna válečnými událostmi a s nimi spojeným šířením chorob (tyfu, dyzenterie) či epidemií neštovic. Na základě konskripcí lze pro konec 18. století odhadnout, že území Čech obývalo přibližně 3 165 000 obyvatel. Průměrný roční přírůstek na tisíc obyvatel činil v 18. století 6,5 ‰, přičemž byl v první polovině 18. století mírně vyšší, dosahoval 7,3 ‰, než ve druhé, kdy činil 5,8 ‰.⁴¹

Ve srovnání s dnešní dobou byla tehdejší populace mladá. Převažovaly v ní především děti do 15 let věku, přestože se jedná o dobu s vysokou dětskou úmrtností. Ve městech tvořila tato věková kategorie roku 1651 29–37 %, na vesnicích 36–43 % populace. Pro společnost však nebylo jednoduché početnou dětskou složku uživit. Obyvatelé ve věku 15–49 let tvořili polovinu populace. Pro tuto dobu je charakteristický malý počet osob nad 50 let věku. Jejich podíl v počtu obyvatel byl 5–15%. Významným jevem byla také

³⁶ Demografická krize je označení pro historickou situaci, kdy křivka úmrtí prudce a mimořádně stoupne tak, že dosahuje nejméně dvojnásobku průměrného ročního počtu zemřelých. (Marie HERMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, Historická demografie 24, Praha 2001, s. 100)

³⁷ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 117.

³⁸ Tamtéž, s. 113.

³⁹ Tamtéž, s. 138.

⁴⁰ Ludmila KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, Praha 1965, s. 24–25.

⁴¹ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 141.

převaha ženské složky nad mužskou v populačně nejproduktivnějších skupinách. Po překonání hranice 40 let věku, začala převažovat složka mužská. Příčin bylo hned několik, např. přímé ohrožení života při porodech či vyčerpanost ženského organismu těžkou prací.⁴² I v 18. století zůstávala situace podobná. Děti do 15 let tvořily třetinu obyvatelstva, osoby nad 50 let věku něco málo přes desetinu. Počet žen byl stále vyšší než počet mužů, bylo jich ve všech věkových skupinách o 10 % více. Na vině je zřejmě hojně verbování mužů do rakouských i zahraničních vojsk. Vyššího věku se stále dožívali více muži než ženy.⁴³

Co se sňatků týče, bylo období, kdy probíhala třicetiletá válka, nepříznivé. Míra sňatečnosti poklesla vlivem nejisté situace, hladu, ztráty střechy nad hlavou a dalších faktorů. Po válce se pak uzavíralo sňatků více. Věk ženy při uzavření sňatku měl velký vliv na natalitu. Neexistovala záměrná snaha bránit početí, ženy rodily v krátkých a pravidelných intervalech až do konce svého plodného období. Ve 2. polovině 17. století bylo ženám při uzavření prvního sňatku průměrně 24 let a mužům 26. Výjimkou však nebyly ani druhé sňatky vdovců.⁴⁴ V 18. století byla situace podobná. Dívky se vdávaly mezi 20 a 25 lety, muži byli při prvním sňatku zhruba o 4–5 let starší.⁴⁵

Po Bílé hoře poklesla pravděpodobně i míra porodnosti. Během hladomoru k tomu přispěla i tzv. hladová amenorrhoea, tedy dočasná sterilita zapříčiněná podvýživou a stresem.⁴⁶ Až po roce 1651 dochází k trvalému populačnímu růstu. Až do poloviny 18. století byly roční počty zemřelých trvale o 40% nižší než počty narozených.⁴⁷ Na konci 18. století se ročně rodilo až 200 tisíc dětí. Pokud se výkyvy v oblasti natality vyskytly, byly způsobeny vlivem válečných událostí či nepříznivou vyživovací situací, např. hladomorem v roce 1772, kdy počet narozených dětí klesl až na třetinu. Stagnace ani pokles porodnosti neměly dlouhého trvání, většinou se natalita vrátila na předkrizovou úroveň hned následující rok.

První dítě se zdravým ženám v 2. polovině 17. i v 18. století rodilo většinou do jednoho roku po svatbě. Další děti žena rodila zhruba ve dvou a půl ročním intervalu. Po překročení 30 let věku se interval prodlužoval. Krátce po 40 letech ženy završovaly svou plodnost. Počet dětí v rodině závisel tedy na věku rodičů a na délce trvání manželského svazku, průměrná rodina čítala čtyři až pět potomků. Samozřejmě se rodily i děti mimo manželský

⁴² Tamtéž, s. 106.

⁴³ Tamtéž, s. 155.

⁴⁴ Tamtéž, s. 110–111.

⁴⁵ Tamtéž, s. 159.

⁴⁶ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 63.

⁴⁷ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 115.

svazek, svobodné matky však patřily k nejnižší společenské vrstvě, často se o dítě nemohly postarat tak, jak by si přály, a v důsledku toho byla úmrtnost těchto dětí ještě vyšší než úmrtnost dětí narozených v manželství.⁴⁸

Co se týká úmrtnosti, bylo období třicetileté války nejhroší. Jak bylo zmíněno výše, válka a hladomory zapříčinily vysoký úbytek obyvatelstva. Nebezpečí znamenaly také morové epidemie. Během třicetileté války zasáhly Čechy hned třikrát: první v letech 1623–25, ta ohrožovala na životě především děti a mladé lidi, druhá v letech 1639–40, poslední pak přišla na konci války v kombinaci s neštovicemi.⁴⁹ Úmrtnost byla zvyšována i běžnou úmrtností (úrazy, poporodními komplikacemi, vysokou kojeneckou úmrtností). Podle Gustava Hofmanna činila ztráta na obyvatelstvu za války 30 %.⁵⁰ Ve 2. polovině 17. století znamenala pro Čechy velkou ránu morová epidemie 1679–80. Této morové epidemii se již obyvatelé českých zemí snažili předcházet, české místodržitelství v Praze dokonce vydalo návrh infekčního řádu s instrukcemi, jak postupu epidemie „černé smrti“ čelit. Instrukce zahrnovaly celou řadu opatření, např. ochranu zemských hranic, zásady chování obcí i jednotlivců, omezení shromažďování lidí či zásady organizace lékařské péče. I přes tato opatření byl úbytek obyvatel značný.⁵¹ V Prácheňském kraji podle neúplně dochovaných seznamů obětí moru z roku 1681 zemřelo 1518 lidí.⁵²

Úmrtnost stoupla také během neúrodných let. Na počátku 18. století se lidé museli naposledy vypořádat s morovou epidemií, objevily se však epidemie nové, např. epidemie tyfu a dyzenterie. Tyto se objevovaly především během válečných let a byly zapříčiněny špatnými hygienickými poměry. Mezi projevy těchto nemocí patřily vysoké horečky spolu s dehydratací, které nakaženému brzy způsobily smrt. Obyvatelstvo bylo v průběhu 18. století také sužováno neštovicemi. Ty napadaly nejčastěji kojence a malé děti. Zdraví obyvatel bylo především za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. podlomeno i velkým fyzickým vyčerpáním a podvýživou (důsledek robotního a daňového zatížení). Strava byla jednostranná, ošacení nedostatečné a hygiena zanedbávána. Především čistota vody nebyla valná.⁵³

Na přelomu let 1770 a 1771 byl prováděn soupis mužského obyvatelstva, ke kterému byl připojován komentář o hospodářských a sociálních poměrech obyvatelstva, např. „*Obecný lid shledán nečistý a zanedbaný. V tomto roce se projevíví nemoci se připisují*

⁴⁸ Tamtéž, 166–171.

⁴⁹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství*, 63.

⁵⁰ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 104.

⁵¹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství*, 65.

⁵² Vladimír ŠINDELÁŘ – Jiří PEŠTA, *Hrdelní příběhy z Prácheňska*, Praha 2006, s. 28.

⁵³ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 178.

nejvíce obecné nouzi a špatným vyživovacím poměrům... Drůbež je celou zimu chována a živena ve světnicích, což je příčinou nespočetného hmyzu. Světnice samy mají zcela malá okna, která mohou být otevřena jen částečně... Lid se svléká zřídka a mokrý oděv musí schnout opět na těle...“ V těchto podmínkách mohlo znamenat i z dnešního pohledu lehké onemocnění smrt.⁵⁴

V 18. století se díky změnám v zemědělství zlepšila vyživovací situace obyvatel. Strídavý systém zemědělství nahradil trojpolní úhorové hospodaření. V této době se také rozšířilo pěstování brambor. Problémem byla stále vysoká úmrtnost kojenců, zapříčiněná především náhradní stravou, kterou poskytovaly matky svým dětem poté, co přestaly kojít. Děti umíraly na podvýživu či na nevhodné a nehygienicky připravené náhražky mateřského mléka. V matrikách je označována tato příčina úmrtí jako psotník či křeče.⁵⁵

Stát se od vlády Marie Terezie začal zabývat tím, jak zlepšit péči o zdraví obyvatel. V roce 1752 byl vydán dvorský reskript, který uložil vytvořit nejvyšší zdravotní orgán monarchie – dvorskou zdravotní komisi. Pro české země také vyšly generální zdravotní řády obsahující zdravotní normy, jež se snažily uvést principy zdravotní politiky monarchie. Řád měli respektovat všichni, kteří se pohybovali v lékařském oboru. Nevymezoval však pouze jejich povinnosti, ale i práva. Systém zdravotnictví byl během let stále více zdokonalován.⁵⁶ Od roku 1781 byla budována zdravotnická zařízení, např. nemocnice, porodnice, sirotčince, chudobince. První všeobecná nemocnice byla otevřena v Brně roku 1786.⁵⁷

V případě, že se v matričních zápisech z 18. století s uvedením příčiny úmrtí setkáme, bude se spíše jednat o uvedení příčin choroby než o název choroby samotné. Nemoci obyvatel jsou v tomto století popisovány nepřesně. U dětí je nejčastěji uváděn jako příčina úmrtí psotník, mladé ženy často umíraly na následky těžkých porodů, pro muže byly osudové mimo jiné pracovní úrazy, u osob starších padesáti let se převážně uvádí sešlost věkem. Lidé byli ohroženi na životě nejvíce hned po narození, nejméně ohrožena byla věková skupina od 10 do 15 let, poté úmrtnost znovu stoupala. Ve druhé polovině 18. století byla průměrná délka lidského života 25–28 let.⁵⁸

⁵⁴ L. KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 22–23.

⁵⁵ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 179.

⁵⁶ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství*, 93.

⁵⁷ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 180.

⁵⁸ Tamtéž, s. 190.

2 Matriky

Jak bylo již předem avizováno, výchozím a stěžejním pramenem pro předkládanou práci jsou církevní matriky. Horažďovické matriky jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni ve fondu Sběrka matrik Západočeského kraje.

Výrazem matrika označujeme úřední knihu, do které jsou zapisována jména osob a jejich vybrané osobní údaje, které jsou potřebné pro právní evidenci.⁵⁹ Matriky v Čechách byly teritoriálního rázu a vedly se v rámci farností. Nejstarší česká matrika z roku 1531 pochází z Jáchymova. Teprve od roku 1566 Tridentský koncil nařídil vést matriky pro katolické oblasti. Ve větším měřítku se však na našem území setkáme s matrikami až od počátku 17. století.⁶⁰ Zápisy v matrikách mají až do poloviny 18. století různou podobu. Forma zápisu zcela závisela na vůli faráře a ani matriční jazyk nebyl jednotný. Můžeme se setkat s češtinou, latinou či němčinou. Zápis měl nejčastěji větnou podobu.⁶¹ Původně byli narození, oddaní a zesnulí zapisováni do jedné knihy (*matricula tripartita*).⁶²

Ke změně zápisu došlo až 6. října 1770, kdy byly v celé monarchii zavedeny nové jednotné matriky s latinským zápisem do rubrik. Ve farnostech se zápis prosadil během roku 1771. K dalším změnám došlo za vlády Josefa II., který dne 1. května 1781 císařským patentem právně uznal matriky v rámci katolické církve za veřejné listiny a tím jim dal právní průkaznost. Roku 1784 byl pak předepsán nový matriční formulář, který se v podstatě nezměnil až do roku 1949. Ten předepisoval vést pro každé místo zvláštní matriku nebo alespoň oddíl.⁶³ Podle Josefa II. neměly matriky sloužit pouze veřejné správě, ale i jednotlivci, pro něhož byly průkaznými listinami, podkladem k soudním rozhodnutím. Syn Marie Terezie vůbec nebral v potaz původní církevně-správní význam matrik.⁶⁴ Později začaly být zřizovány matriky pro různé skupiny obyvatelstva, např. od roku 1784 byly psány matriky židovského obyvatelstva.⁶⁵

⁵⁹ Václav RAMEŠ, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*, Praha 2005, s. 364.

⁶⁰ Ivan HLAVÁČEK – Rostislav NOVÝ – Jaroslav KAŠPAR, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 249.

⁶¹ Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 52–53.

⁶² V. RAMEŠ, *Slovník pro historiky*, s. 364.

⁶³ Eduard MAUR, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, in: *Historická demografie (dále HD) 6*, Praha 1972, s. 49.

⁶⁴ Tamtéž, s. 48.

⁶⁵ I. HLAVÁČEK – R. NOVÝ – J. KAŠPAR, *Vademecum*, s. 249.

2.1 Sbíрка matrik farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice

Horažďovická katolická farnost byla založena ve 13. století, dnes spadá pod vikariát Sušice–Nepomuk, Českobudějovickou diecézi, matriční obvod Horažďovice, do okresu Klatovy a Plzeňského kraje. Farní úřad římskokatolické církve Horažďovice nyní zahrnuje územní obvod, do kterého patří město Horažďovice a různé jeho části (předměstí, Babín, Boubín, Veřechov, Zářečí, aj.) a obec Velké Hydčice.⁶⁶

Sbířka matrik Farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice obsahuje celkem 36 matrik v digitalizované formě. Devět z nich eviduje zároveň narozené, oddané i zemřelé osoby. Jedna je věnována narozeným a zemřelým. Deset matrik registruje pouze narozené osoby, sedm matrik zaznamenává oddané a devět matrik je zasvěceno výlučně zemřelým osobám. Převážná většina matrik je vedena v českém jazyce. Čtyři matriky jsou psány v latině. Matriky byly mezerovitě vedeny již od roku 1642, souvisle byla od roku 1654 vedena matrika narozených. Zesnulé a oddané osoby jsou pak registrovány od roku 1668.

Matrika narozených, oddaných a zemřelých sign. Horažďovice 02⁶⁷ o velikosti 20 x 30,5 x 3 cm vedená v celokožené zdobené vazbě v letech 1668–1689⁶⁸ územně zahrnovala město Horažďovice, dále pak Babín, Bojanovice, Břežany, Chanovice, Jetenovice, Komušín, Malé Hydčice, Malý Bor, Týnec, Újezd u Chanovic, Veřechov a Zářečí. Kniha čítá 138 stran a stejně jako všechny matriky následující je psána na papír železitoduběnkovým inkoustem a českým novogotickým písmem. Matričním jazykem je čeština. Funkci písaře zastával horažďovický farář Kryštof František Adamovský⁶⁹, ten nejprve zastupoval nemocného faráře Malého, ale roku 1681 se stal horažďovickým farářem sám a působil na faře přes dvacet let.⁷⁰

Zápisy v matrice mají větnou podobu. V oddílu s pokřtěnými dětmi jsou nejčastěji uvedeny tyto informace: rok, měsíc a den křtu; místo; jméno křtěného; jméno otce; jméno matky; jména kmotrů; popř. místo, odkud kmotři pocházeli.⁷¹ U zemřelých se nejběžněji uváděl rok, měsíc, den; místo; jméno zesnulého (pokud šlo o dítě, tak i jméno otce); místo

⁶⁶ *Biskupství českobudějovické – oficiální stránky českobudějovické diecéze* [online]. c2005–2014, [cit. 2017-01-16]. Dostupné z <<http://www.bcb.cz/Katalog/Farnosti/HORAZDOVICE>>.

⁶⁷ SOA Plzeň, Sbířka matrik západních Čech (dále SMZČ), Matrika narozených, oddaných a zemřelých (dále MNOZ), sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁶⁸ Zemřelí jsou v matrice evidováni až od roku 1671.

⁶⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], číslo snímku (dále č. s.) 2.

⁷⁰ HESOUNOVÁ, Lucie. Maltézská fara v Horažďovicích (1251–1850). Č. Bud., 2009. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta, s. 58.

⁷¹ Viz příloha č. 2.

posledního odpočinku.⁷² V části věnované oddaným písař zapisoval rok, měsíc a den, kdy byl sňatek uzavřen; jméno ženicha a místo odkud pochází; (jméno otce ženicha, jeho povolání či postavení); jméno nevěsty a místo odkud pochází; (jméno otce nevěsty, jeho povolání či postavení); jméno oddávajícího; místo, kde byl sňatek uzavřen a jména svědků.⁷³ Pořadí údajů farář při psaní libovolně zaměňoval.

Následuje matrika narozených, oddaných a zemřelých sign. Horažďovice 03.⁷⁴ Jedná se o matriční knihu z let 1689–1699, kterou vedl převážně Martin Vyšehradský.⁷⁵ Kniha je 10 cm široká a 30,5cm vysoká, má 97 stran a územně zahrnovala obce: Horažďovice, Babín, Malé Hydčice, Veřechov a Zářečí. Zápisy uvnitř matriky mají větnou podobu. Údaje v oddílu pro pokřtěné děti se shodují s předchozí matrikou⁷⁶, stejně tak je tomu i v části s oddanými osobami. U zemřelých je občas doplněn věk či příčina úmrtí.

Matrika narozených, oddaných a zemřelých sign. Horažďovice 05⁷⁷ z let 1699–1747 je vázaná v kůži. Obsahuje 411 stran, je 20 cm široká a 32 cm vysoká. Autorů česky psaných větných zápisů v této knize je více. Prvním byl farář Václav Viktorin Leopold Nigrin.⁷⁸ Ten působil v Horažďovicích do roku 1717. Od 17 listopadu 1716 zapisoval do matriky nový farář, Jan Jakub Matzner⁷⁹, kterého roku 1733 vystřídal Dominik Spinka z Helfenthalu.⁸⁰ Matrika se týkala města Horažďovic, Babína, Dobrotic, Hliněného Újezdu, Horažďovické Lhoty, Kozlova, Malých Hydčic, Veřechova a Zářečí. Zápisy mají shodnou podobu jako zápisy u matrik předchozích.⁸¹ Kniha obsahuje dva oddíly navíc. Jeden je věnován nelegitimně narozeným dětem a druhý oddaným cizincům. Oddíl pro nelegitimně narozené děti je však veden až od roku 1742 a druhý oddíl obsahuje pouze jeden zápis.

Matrika narozených a zemřelých sign. Horažďovice 06⁸² je česky psanou knihou v polokožené vazbě, která se věnuje pouze narozeným a zemřelým osobám z Horažďovic, Babína, Dobrotic, Hliněného Újezdu, Kozlova, Malých Hydčic, Malého Boru, Svatého

⁷² Viz příloha č. 3.

⁷³ Viz příloha č. 4.

⁷⁴ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 03 (1689–1699), fol. 1–99. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-03>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁷⁵ Tamtéž, č. s. 4.

⁷⁶ Viz příloha č. 5.

⁷⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁷⁸ Tamtéž, č. s. 3.

⁷⁹ Tamtéž, č. s. 74.

⁸⁰ Tamtéž, č. s. 139.

⁸¹ Viz příloha č. 6.

⁸² SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených a zemřelých, sign. Horažďovice 06 (1725–1740), fol. 1–45. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-06>>. [cit. dne 2016-11-06].

Pole, Veřechova a Zářečí. Obsahuje léta 1725–1740, má 131 stran, je 22, 5 cm široká a 34 cm vysoká. Zápisy mají opět stejný obsah i formu. Zjistila jsem, že se zápisy o horažďovických obyvatelích z let 1725–1740 shodují s těmi, které jsou uvedeny v předchozí matrice.

Matrika narozených, oddaných a zemřelých sign. Horažďovice 07⁸³ z let 1748–1777 má rozměry 23 x 36, 5 x 9 cm a je psána česky a latinsky. Obsahuje 372 stran. Do knihy byli farářem Janem Františkem Josefem Warausem⁸⁴ zaznamenáváni obyvatelé Horažďovic, Babína, Břežan, Veřechova a Zářečí. V červenci roku 1772 vystřídal Jana Františka Warause ve funkci Jáchym Chmelíček.⁸⁵ Matrika je až do roku 1771 psána opět větnou formou.

Od roku 1771 jsou údaje zapisovány do rubrik. Pro každou obec, popř. část obce (předměstí Horažďovic), jsou rubriky vedeny zvlášť. Rubriky v matrice narozených jsou nadepsány: Dies (den), Baptizans (křtící), Infans (dítě), Parentes (rodiče), Patrini (kmoťři), Religio (náboženství), Locus (místo), Nrus Domus (číslo domu).

V části věnované zesnulým nalezneme tyto údaje: Dies (den), Sepeliens (pohřbívací), Provisura (zaopatření svátostmi umírajících), Mortui (zesnulý), Religio (náboženství), Coemeterium (hřbitov), Nrus Domus (číslo domu), Aetas (věk): Annorum (let), Mensium (měsíců), Dierum (dnů).

Rubriky v oddílu oddaných osob jsou uvedeny slovy: Dies (den), Copulans (oddávající), Sponsi (snoubenci), Testes (svědci), Religio (náboženství), Locus (místo), Nrus Domus (číslo domu).⁸⁶ Matrika navíc obsahuje dva zvláštní oddíly. První je věnován nelegitimně narozeným dětem, zahrnuje všechny lokality a období od roku 1748 do roku 1777. Druhý je zasvěcen úmrtím nemanželských dětí ze všech lokalit, obsahuje pouze rok 1771 a 1772.

Matrika narozených (pokřtěných) dětí sign. Horažďovice 08⁸⁷ zahrnuje léta 1778–1784. Je psána latinsky, obsahuje 39 stran, je 25 cm široká a 38, 5 cm vysoká. Zahrnuje obce: Horažďovice, Babín, Veřechov a Zářečí. Do matriky zapisoval farář František Chmelíček.⁸⁸ Jedná se o matriku rubrikovou. Farář tentokrát vpisoval údaje do již

⁸³ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 06 (1725–1740), fol. 1–45. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-06>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁸⁴ Tamtéž, č. s. 2.

⁸⁵ Tamtéž, č. s. 105.

⁸⁶ Věra SMOLOVÁ, *Latinsko–český slovník*, Příbram 2011.

⁸⁷ SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených (dále MN), sign. Horažďovice 08 (1778–1784), fol. 1–43. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-08>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁸⁸ Tamtéž, č. s. 3.

předtištěného sloupkového formuláře.⁸⁹ Rubriky byly nadepsány takto: Dies (den): Nativitatis (den narození), Baptismi (den křtu), Baptisans (křtící), Infans (dítě), Parentes (rodiče), Patrini (kmotři): Levans (hl. kmotr), Testes (svědci, ostatní kmotři a kmotry), Religio (náboženství), Locus (místo), Nus Domus (číslo domu).⁹⁰

Matrika oddaných sign. Horažďovice 09⁹¹ obsahuje léta 1778–1784 a je také latinská. Čítá pouhých 15 stran a měří 25 cm na šířku a 38, 5 cm na výšku. Zahrnuje pouze město Horažďovice. Matrikář František Chmelíček opět zapisoval údaje o oddaných osobách do předem vytištěného matričního rubrikového formuláře. Rubriky byly nadepsány následovně: Dies (den), Copulans (oddávající), Sponsi (snoubenci), Testes (svědci), Religio (náboženství), Locus (místo), Nus Domus (číslo domu).

Matrika zesnulých osob sign. Horažďovice 10⁹² z let 1778–1784 je také latinská. Obsahuje 23 listů, má stejné rozměry jako dvě matriky předchozí a také do ní zapisoval farář František Chmelíček. Zahrnuje obce: Horažďovice, Babín a Zářečí. Jednotlivé sloupce v matrice byly nadepsány: Dies (den), Sepeliens (pohřbívající), Providens (zaopatřující), Mortui (zesnulý), Religio (náboženství), Coemeterium (hřbitov), Locus (místo), Nus. Domus (číslo domu), Aetas (věk): Annorum (let), Mensium (měsíců), Dierum (dnů).

Další knihou je **matrika narozených sign. Horažďovice 11**.⁹³ Jedná se o česky psanou knihu pokřtěných v letech 1784–1794. Matrika čítá 108 stran, má specifickou velikost 44,5 x 36, 5 x 2,5 cm. Zahrnuje obce: Horažďovice, Babín, Boubín, Velké Hydčice, Veřechov a Zářečí. Za její přední předsádkou je vlepen patent Josefa II., který uzákoňuje nová pravidla vedení matrik. Příložený jsou také vzorové formuláře. Jednotlivé rubriky jsou nadepsány česky. Do matriky se zapisoval rok, měsíc a den křtu, číslo domu, jméno dítěte, víra (katolík, protestant), pohlaví (chlapec, děvče), zda je dítě manželské nebo „nevdané“, rodiče (otec, máteř), kmotři (jméno, stav) a sídlo.

Matrika oddaných osob sign. Horažďovice 12⁹⁴ z let 1784–1794 obsahuje 46 stran. Bylo do ní také zapisováno česky. Kniha je 43 cm široká a 35, 5 vysoká. Byli do ní

⁸⁹ Viz příloha č. 8.

⁹⁰ Věra SMOLOVÁ, *Latinsko-český slovník*.

⁹¹ SOA Plzeň, SMZČ, Matrika oddaných (dále MO), sign. Horažďovice 09 (1778–1784), fol. 1–19. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-09>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁹² SOA Plzeň, SMZČ, Matrika zemřelých (dále MZ), sign. Horažďovice 10 (1778–1784), fol. 1–17. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-10>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁹³ SOA Plzeň, SMZČ, MN, sign. Horažďovice 11 (1784–1794), fol. 1–119. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-11>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁹⁴ SOA Plzeň, SMZČ, MO, sign. Horažďovice 12 (1784–1794), fol. 1–36. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-12>>. [cit. dne 2016-11-06].

zapisování obyvatelé Horažďovic, Babína, Boubína, Velkých Hydčic, Veřechova a Zářečí. Tato matrika nám konečně prozrazuje o snoubencích i svědcích více informací. Dozvíme se jakého roku, měsíce a dne svatba proběhla, číslo domu, jméno ženicha a nevěsty. Dále o snoubencích zjistíme, jakou vyznávali víru, kolik jim bylo let, zda se jednalo o vdovce či vdovu, nebo zda byli svobodní. Uvedena jsou také jména svědků a jejich stav.

Matrika zemřelých sign. Horažďovice 13⁹⁵ zahrnuje stejná léta jako dvě předchozí a je rovněž psána převážně česky (občas se objeví slova latinská). Kniha má stejné rozměry jako matrika se sign. Horažďovice 12. Obsahuje 47 stran. O zemřelých osobách z ní můžeme vyčíst, jakého roku, měsíce a dne zesnuli, číslo jejich domu, jméno, zda vyznávali katolickou nebo protestantskou víru, jejich pohlaví a věk, sídlo. Jedná se o první matriku, do které byly systematicky zapisovány nemoci a příčiny úmrtí.⁹⁶

⁹⁵ SOA Plzeň, SMZČ, MZ, sign. Horažďovice 13 (1784–1794), fol. 1–64. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-13>>. [cit. dne 2016-11-06].

⁹⁶ Viz příloha č. 9.

3 Odhad počtu obyvatel Horažďovic

Zjišťování počtu obyvatel je základním, ale také nejobtížnějším úkolem historické demografie. Pro období feudalismu počet obyvatel musíme většinou odhadovat a v případech, kdy v pramenech nalezneme absolutní údaje, je nutné je podrobit kritické revizi. Zjišťování početnosti obyvatelstva se v první řadě opírá o soupisy obyvatel, ale i v těch musíme počítat s nepřesnostmi. K určení počtu nám může dopomoci počet domů, avšak ani ten není nikdy přesným ukazatelem demografického vývoje města. Podle počtu domů můžeme srovnávat vzájemnou velikost různých městských a venkovských obcí. Musíme ale brát v úvahu, že počet žijících lidí v domě byl kolísavý a odvíjel se od velikosti domu. Za spolehlivější zdroj pro určování počtu obyvatel bývá považován počet berních poplatníků.⁹⁷

Pro zkoumané období ve městě Horažďovice nemáme k dispozici ani soupisy obyvatel ani počty berních poplatníků. Karel Kuča uvádí počet domů v Horažďovicích na konci 18. století (227 domů) a v roce 1843 (241 domů). Přičemž rok 1843 je prvním rokem, pro nějž známe počet obyvatel. Tehdy v Horažďovicích žilo 2087 obyvatel (ve městě i na předměstí).⁹⁸ Ze zápisů v církevních matrikách se mi podařilo zjistit počet narozených a zemřelých osob pro jednotlivé roky zkoumaného období.⁹⁹ Vzhledem k tomu, že k dispozici nemáme výše zmíněné prameny, rozhodla jsem se stanovit tři metody, podle kterých lze přibližný počet obyvatel Horažďovic zjistit.

První metoda vychází z údajů Karla Kuči. Když vydělíme počet obyvatel v roce 1843 počtem domů ve stejném roce, získáme průměrný počet lidí, kteří obývali jeden dům, tzn. $2087 \text{ obyvatel} : 241 \text{ domů} = 8,66 \text{ obyvatel na dům}$. Dále víme, že na konci 18. století (např. v roce 1790) bylo ve městě 227 domů. Pokud vynásobíme počet lidí obývajících jeden dům v roce 1843 počtem domů v roce 1790, získáme přibližný počet lidí žijících v Horažďovicích v roce 1790. Podle výpočtu ve městě žilo 1966 lidí. Od tohoto čísla pak pomocí počtů narozených a zemřelých můžeme dopočítat hodnoty pro všechny ostatní roky. Např. pro rok 1789 zjistíme počet obyvatel tak, že od počtu obyvatel v roce 1790 odečteme počet narozených osob v roce 1790 a přičteme počet osob zesnulých v roce 1790 ($1966 - 51 + 32 = 1947$).

⁹⁷ E. MAUR, *Základy historické demografie*, s. 83–87.

⁹⁸ K. KUČA, *Města a městečka*, s. 134.

⁹⁹ Viz příloha č. 10 a 27.

Druhá metoda vychází z obecně užívaného předpokladu, že na každých 40 narozených dětí připadá 1000 obyvatel. Od průměrného počtu narozených v jednotlivých desetiletích se pak pomocí trojčlenky dopočítá počet obyvatel.

Třetí metoda vychází na svém počátku z metody druhé. Pro léta 1790–1781 jsem trojčlenkou vypočítala počet obyvatel podle předpokladu, že na každých 40 narozených dětí připadá 1000 obyvatel. Od zjištěného čísla (1437) jsem pak odečítala průměrný počet narozených v letech 1790–1781 a přičítala průměrný počet zesnulých v letech 1790–1781. Tímto způsobem jsem získala počet obyvatel v letech 1780–1771. Pro výpočet počtu obyvatel v následujících desetiletích jsem pak zvolila stejný vzorec (počet obyvatel – počet narozených + počet zesnulých = počet obyvatel v předchozím desetiletí).

Pomocí všech výše uvedených metod jsem vypočítala průměrný počet obyvatel pro každých 10 let zkoumaného období:

Léta	1. metoda	2. metoda	3. metoda	Průměrná hodnota
1790–1781	1949	1437	1437	1608
1780–1771	1770	1223	1422	1472
1770–1761	1776	1990	1422	1729
1760–1751	1759	1148	1414	1440
1750–1741	1784	1070	1419	1424
1740–1731	1725	1027	1416	1389
1730–1721	1626	1000	1407	1344
1720–1711	1502	967	1397	1289
1710–1701	1337	928	1381	1215
1700–1691	1176	903	1366	1148
1690–1681	1032	1047	1336	1139
1680–1671	948	930	1329	1069

Při určení počtu horažďovických obyvatel nepochybíme s předpokladem někde mezi průměrnými zjištěnými hodnotami. Průměrný počet obyvatel ve zkoumaném období se pohybuje kolem čísla 1356.

4 Narození dítěte a rituály s ním spjaté

Narození dítěte a jeho očekávání bylo v době novověku, stejně jako dnes, velkou událostí. Potomek představoval dar od Boha a teprve jeho příchodem na svět byl naplněn manželský svazek. V barokní době ženy rodily mnohem častěji než ženy dnešní, mít děti patřilo k jejich přirozenému údělu. U ženy a jejích blízkých se však objevovaly i obavy. Žena byla ohrožena na životě během těhotenství, při porodu i určitou dobu po něm (tzv. dobu šestinedělí). Strach, který pramenil především z nevědomosti lidí, byl příčinou vzniku mnohých magických rituálů, ke kterým se právě v době novověku přidaly ještě rituály křesťanské.

Tehdejší společenská norma počítala s tím, že žena bude rodit až po svatbě. Na sňatečném věku ženy a délce trvání manželství záviselo, kolik dětí se jí narodí. Ženy se vdávaly nejčastěji mezi 20–25 lety a rodily až do konce svého plodného období (pokud náhle neovdověly).¹⁰⁰ Josef Petráň uvádí, že meziporodní interval činil v 17. a 18. století něco přes 26 měsíců, přičemž interval mezi narozením prvního a druhého dítěte býval kratší a s přibývajícím počtem porodů se následně prodlužoval.¹⁰¹ Průměrná žena přivedla na svět 4–5 dětí, poslední se jí narodilo ve 40–42 letech.¹⁰² Děti se tedy rodilo hodně, ale málo jich zůstávalo naživu. Ze sta dětí, které byly zapsány v horažďovické matrice, jich 23 zemřelo hned po porodu a dalších 30 dříve, než se dožily jednoho roku, přičemž se do matrik nezapisovaly mrtvě narozené děti, jelikož nestihly být pokřtěny ani porodní bábou.¹⁰³ Za vysokou úmrtnost dětí mohly špatné hygienické podmínky, neodborné vedení porodu, špatná péče o dítě po jeho narození a jistě i jiné faktory.¹⁰⁴ Nejinak tomu bylo i ve šlechtickém prostředí. To bylo sice materiálně i nutričně dobře zajištěné, ale příčin vysokého úmrtí šlechtických dětí bylo také mnoho: špatné složení potravy, neuspokojivý zdravotní stav kojných, také neznalost základních pravidel hygieny a prevence a na zdraví dítěte se podepsala i vyčerpanost matky z četných porodů.¹⁰⁵

Jakmile se zjistilo, že je žena těhotná, začala být vnímána nejen jako ohrožená, ale i jako ohrožující. Stále přetrvávaly představy o tom, že těhotná žena přitahuje zlé síly. Žena v tomto stavu nemohla např. sedat na vůz s koňmi, jinak by se splášili. Bylo prostě vhodnější, když se zdržovala doma. S vyloučením těhotné ženy ze společnosti se můžeme

¹⁰⁰ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 159.

¹⁰¹ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury*, s. 154.

¹⁰² L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 167–168.

¹⁰³ Více o dětské úmrtnosti viz podkapitola s názvem Dětská úmrtnost.

¹⁰⁴ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 23.

¹⁰⁵ Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: *Eva nejen v ráji – Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 105.

setkat v řadě společenství na celém světě. Ženy v tomto stavu jsou za prvé chápány jako nečisté a nebezpečné a za druhé téměř jako nemocné, jelikož se nacházejí ve stavu fyziologicky a společensky nenormálním.¹⁰⁶

Těhotná žena musela respektovat řadu zákazů a nakázání, jejichž smyslem bylo zajistit bezproblémový porod zdravého dítěte. Měla se vyhnout všem nepěkným dojmům. Existovala řada věcí, na které se žena nesměla ani podívat - např. když se budoucí matka podívala na oheň či čerstvou krev, očekávalo se, že její dítě bude mít zrzavé vlasy a červené skvrny na těle. Takto inkriminovaných lidí, zvířat a věcí byla celá řada. Na druhou stranu, žena mohla ovlivnit vzhled nebo vlastnosti dítěte i pozitivně, již ve starověkém Řecku si lidé stavěly do ložnic sochy krásných lidí, aby se jim rodily stejně pohledné děti.¹⁰⁷

Když žena slehla, byla k ní přivolána porodní bába. Babictví bylo výsadou vdaných žen, které již měly děti, ale hlavně vdov, jež si tak vydělávaly na živobytí. Až do vlády Marie Terezie, kdy bylo porodnictví povýšeno z řemesla na vědecký obor, nebylo toto „povolání“ ve společnosti vážené, ba naopak, mnohdy byly právě porodní báby obviňovány z čarodějnictví. Od těchto žen se očekávalo, že budou od svých předchůdkyň obeznámeny s tím, jak porod vést, ale také, že se velmi dobře vyznají v magických i křesťanských rituálech.¹⁰⁸ V době raného novověku již existovaly porodní příručky, v nichž bylo uvedeno, jak při porodu postupovat (málokterá bába však uměla číst). První známá kniha pro porodní babičky v češtině vyšla roku 1516 pod názvem „*Růžová zahrada těhotných žen a bab pupkořezných*“.¹⁰⁹ Známý byly však i jiné, např. „*Knížka potěšitelná všechněm těhotným a rodičím manželkám*“ z roku 1567 od Tomáše Gunthera.¹¹⁰ Také v aristokratickém prostředí asistovaly při porodu porodní báby, ale společně s ženami z fraucimoru.¹¹¹

Bylo dobře známo, že dlouhý porod ohrožoval matku a dítě na životě. Proto se ho porodní bába snažila co nejvíce urychlit. Uplatňovaly se přitom tradicí ověřené postupy: napařování, teplé koupele, pití odvarů z bylin, ale i staré magické praktiky, např. podkuřování, otvírání všech zámků v domě či pokládání sekery pod postel rodičky. Nad

¹⁰⁶ A. v. GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 47.

¹⁰⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 37–39.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 63–65.

¹⁰⁹ Věra VRÁNOVÁ, *Historie babictví a současnost porodní asistence*, Olomouc 2007, s. 31.

¹¹⁰ Alexandra SURÁ, *Porodnictví doby pobělohorské, Infanticidium*, disertační práce Univerzity Karlovy, Praha 2015, s. 29.

¹¹¹ Václav BŮŽEK, *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*, in: Eva nejen v ráji – Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 56.

postel se zavěšovaly svaté obrázky a při porodu byly přeřikávány modlitby. Lékař se k porodu volal jen v případě, že nastaly vážnější komplikace.¹¹² Nezřídka však ženy při porodu nebo hned po něm umíraly, např. Anna Vitmonová z Horažďovic zemřela 13. listopadu 1688 „*v porodu pracující i s nemluvnátkem*“¹¹³, nebo 22. března 1706 „*usnula Kateřina, dcera Lorence Veselého řemesla mlynářského, mající věku svého 26 let, umřela po porodu mrtvým, jenž byl z levého boku*“.¹¹⁴

Když se narodilo zdravé dítě, měla ho bába dle porodnických příruček omýt vodou a omazat olejem ze žaludů.¹¹⁵ Úspěšnou asistencí při porodu však povinnosti porodní bábě neskončily. Musela sehnat dítěti kmotry¹¹⁶ a novorozence, oblečeného do košilky, kabátku a čepičky, odnést v průvodu ke křtu do kostela. Křest považovali věřící bez ohledu na vyznání za zcela zásadní akt, byl vnímán jako první krok člověka ke spasení, proto se s ním velmi spěchalo. Zároveň dítěti přinášel identitu – dítě získalo jméno a bylo zaevidováno do matričních knih.¹¹⁷ Nejčastěji se děti křtily hned druhý den po porodu. Přestože se jednalo o církevní akt, snažili se ho novověcí lidé také propojovat s magickými rituály, např. vkládali nemluvnatům chléb do plenek. Chléb měl děti ochránit před nemocemi (hlavně před psotníkem) a před nedostatkem. Proti tomuto „kouzelnickému“ chování často vystupovali faráři, někdy dokonce předkládali případy radě města.¹¹⁸

Nad nepokřtěnými dětmi, podle tehdejší víry, nadržel Bůh ochranu, a zesulé nepokřtěné děti dokonce nesměly být pohřbeny na hřbitově. Pokud zemřelo nepokřtěné dítě, vzbuzoval jeho skon v rodičích mnohem větší smutek a bolest než úmrtí novorozence pokřtěného.¹¹⁹ Z těchto důvodů bylo porodním bábám na tridentském koncilu roku 1547 povoleno křtít děti, pokud hrozilo, že zemrou dříve, než budou do kostela doneseny.¹²⁰ Tato praxe byla běžná i v Horažďovicích, zmínky o ní můžeme najít v matrikách, např. 1. října 1751 „*pohřbeno jest při zdejší m farním Chrámu Páně dítě od báby beze jména*

¹¹² A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 45–47.

¹¹³ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 108.

¹¹⁴ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 192.

¹¹⁵ Václav BŮŽEK, *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*, in: Eva Nejen v ráji – Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 57.

¹¹⁶ Více o kmotrech viz podkapitola Horažďovické kmotry a kmotří.

¹¹⁷ Irena KORBELÁŘOVÁ, *Žena v slezské měšťanské společnosti barokní doby*, Opava 2012, s. 63.

¹¹⁸ Jan SOUKUP, *Chléb v plenkách nemluvnat při křtu*, Český lid (dále ČL) 7, 1898, s. 361–362.

¹¹⁹ P. KRÁL, *Žena a smrt*, s. 106.

¹²⁰ A. SURÁ, *Porodnictví doby pobělohorské*, s. 31.

pokřtěné...¹²¹ či 18. března 1763 „pohřbeno jest dítě od báby pokřtěno Jozef otce pana Jozefa Svobody...“¹²²

Při křtu bylo novorozenci uděleno knězem jméno, dítě bylo očištěno od prvotního hříchu a přijato do společenství.¹²³ Po návratu z kostela porodní bába s dítětem krátce zatancovala, aby mělo šťastný život a předala ho matce.¹²⁴ Někde se hned po křtu konala hostina, většinou se však s touto zábavou počkalo až na úvod. V těchto případech byla poslána kmotrům pouze výslužka.

Po křtu čekal dítě rituál první koupele. Šlo o hygienický akt spojený s obřadními znaky, který se také nazýval „smívání vínku.“ První koupel prováděla porodní babka, která měla různými úkony zajistit zdraví a štěstí dítěte. Často porodní bába vložila do vody vejce, které následně musel sníst otec dítěte, tím se měl upevnit vztah mezi nimi. Během první koupele byla babka obdarována, nejčastěji drobným penízem, který byl vložen do vaničky.¹²⁵

Rodička po porodu nesměla šest týdnů opustit lůžko v koutě světnice, které bylo od zbytku místnosti mnohdy odděleno plachtou, za kterou směla jen porodní bába. Období šesti neděl představovalo pro rodičku značnou psychickou i fyzickou zátěž.¹²⁶ Lůžko pro ni určené bylo pro jistotu ještě před porodem vykropeno svěcenou vodou. Cílem oddělení rodičky od zbytku místnosti i od okolního světa byla především ochrana jejího zdraví, ale opět také obava. V tomto období byla totiž žena pokládána za nečistou a nebezpečnou pro ostatní, šestinedělky podle tehdejšího přesvědčení třeba mohly přivolat bouři či požár. Žena se v tomto čase nesměla ani česat.¹²⁷ Hojně ji navštěvovaly příbuzné ženy a sousedky, které jí tzv. nosily do kouta, tedy přinášely naturálie i hotové pokrmy.¹²⁸

Důvodem k izolaci šestinedělky byla jistě také obava o její zdraví. Ženy totiž v šestinedělí mnohdy umíraly, např. 14. března 1694 „*pohřbena Kateřina, P. Andriša Hojera šestinedělka u s. Jana*“¹²⁹ nebo 2. října 1704 „*usnula v Pánu paní Dorota mladá Šenhanzlová, manželka pana Antonína Šenhanzla, majíc věku svýho 18 let, umřela v šesti*

¹²¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 07 (1748–1777), fol. 1–283. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-07>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 152.

¹²² Tamtéž, č. s. 172.

¹²³ V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 57.

¹²⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 87.

¹²⁵ Tamtéž, s. 102–103.

¹²⁶ V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 57.

¹²⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 109–111.

¹²⁸ Tamtéž, s. 124.

¹²⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 03 (1689–1699), fol. 1–99. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-03>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 90.

nedělích jsouce po porodu prvního dítěte...“.¹³⁰ Těla žen zesnulých v šestinedělí byla přikrývána koutnicí. Zdobený okraj koutnice visel u nohou zpod víka rakve.¹³¹

Izolace šestinedělky byla ukončena církevním úvodem v kostele, při němž mělo být matce odpuštěno, poděkováno a požehnáno. Jednalo se o opětovné začlenění ženy do rodiny a do společnosti vůbec.¹³² Žena se bez vykonání úvodu nesměla účastnit bohoslužeb ani vstupovat do kostela. Do kostela byla doprovázena společností dalších žen, které nesly svíce. Při úvodu se nosily buď svatební šaty, nebo šaty, které žena dostala od kmoter. Dítě bylo oděno stejně jako při křtu. Po návratu z kostela se konala hostina, která byla vyhrazena především ženám.¹³³ I ve šlechtickém prostředí bylo šestinedělí striktně respektováno. Teprve po uplynutí této doby se k dětem najímaly služebné a kojné.¹³⁴

4.1 Počet křtů horažďovických dětí¹³⁵

Výchozím pramenem ke studiu počtu křtů provedených v Horažďovicích se staly matriky římskokatolických pokřtěných.¹³⁶ Zkoumáno bylo období od roku 1669 do roku 1790, tedy 121 let. V těchto letech bylo ve městě pokřtěno 5091 dětí, 2648 chlapců a 2434 dívek. U devíti dětí nebylo pohlaví uvedeno. Průměr pokřtěných činí 42 dětí za rok. Nejvíce dětí (72) bylo pokřtěno v roce 1789, nejméně (25) v roce 1693. Během celého sledovaného období se narodilo 53 dvojčat.

4.1.1 Sezónnost křtů

Pro zkoumání sezónnosti křtů, jež odráží sezónní vývoj plodnosti v závislosti na období početí dítěte, jsem zvolila dva dvacetileté časové úseky. První z nich zahrnuje léta 1670–1690¹³⁷, druhý 1770–1790¹³⁸. Při sledování tohoto jevu jsem vycházela z matrik se sign. Horažďovice 02, 03, 07, 08, 11. V obou zkoumaných obdobích je počet křtů v jednotlivých měsících velmi vyrovnaný. V prvním zkoumaném období bylo vysledováno nejvíce pokřtěných dětí v měsíci lednu a září (11 %), nejméně dětí bylo pokřtěno v měsíci

¹³⁰ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 190.

¹³¹ Danuše SEDLÁKOVÁ, *Onen svět – doprovodná publikace k výstavě z výstavního cyklu Národního muzea SMRT*, Praha 2014, s. 16.

¹³² A. VAN GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 51.

¹³³ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 130–133.

¹³⁴ V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 57.

¹³⁵ Viz příloha č. 10.

¹³⁶ Více o matrikách pokřtěných viz podkapitola Sbirka matrik farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice.

¹³⁷ Viz příloha č. 11.

¹³⁸ Viz příloha č. 12.

červnu (6 %). V ostatních měsících se pohybuje počet křtů mezi 7–9 %. Ve druhém časovém úseku byla největší četnost křtů zaznamenána opět v měsíci lednu (10 %). Nejméně dětí se křtilo v únoru a červenci (7 %).

Zjištěné hodnoty jsem porovnávala s výzkumem Josefa Grulich, který se zabýval křty v chýnovské farnosti a sledoval období od roku 1645 do roku 1654. Nejméně křtů zaznamenal v červnu a v červenci. Příčinu vidí ve snížené míře početí během měsíců, v nichž probíhaly vrcholné zemědělské práce, tedy v září a říjnu. Horažďovice sice byly městem, ale s výrazným podílem zemědělské produkce – zjištěné údaje jsou v těchto měsících skutečně srovnatelné. Grulich dodává, že dalšími měsíci chudšími na křty jsou září a prosinec, jelikož v adventní době a o Velikonocích dodržovali lidé i půst, který se týkal tělesného styku.¹³⁹ Snížení počtu křtů v těchto měsících však v Horažďovicích potvrdit nelze.

4. 1. 2 Výskyt křestních jmen

Křestní jméno získává člověk krátce po svém narození a provází ho po celý jeho další život. Do roku 1771 bylo jménem hlavním, až poté se oficiální identifikací občana stalo jméno i příjmení. V každé zkoumané oblasti je využíván určitý soubor křestních jmen, který se v průběhu let mění. Do souboru jmen patří jména oblíbená, běžná, užívaná a vzácná. Mezi jména oblíbená řadíme ta, která přesáhnou 10 %, běžná jména se pohybují v rozmezí 3–10 %, jména užívaná mají zastoupení 1–2 % a jména vzácná do 1 %.¹⁴⁰

Pro zkoumání výskytu křestních jmen v Horažďovicích jsem zvolila dva desetileté časové úseky. První z nich zahrnuje léta 1690–1700. Excerpovaná data pocházejí z matrik se sign. Horažďovice 03 a 05. Druhá sonda je zasvěcena létům 1780–1790 a vychází z matrik se sign. Horažďovice 08 a 11.

V prvním zkoumaném období jsem zaznamenala 33 různých jmen pro muže a 22 pro ženy. Během provádění sondy jsem se řídila vždy jménem prvním v případech, kdy mělo dítě jmen více. U mužů patřila mezi oblíbená jména Jan (14 %), Václav (11 %) a Matěj (11 %). Do skupiny jmen běžných se řadil Josef, Jakub, František, Martin, Vojtěch, Tomáš, Petr a Antonín. Ostatní jména se pak vyskytují jen v několika případech. Dále jsem zkoumala počet křestních jmen. V letech 1690–1700 dostávali chlapi nejčastěji jména dvě (54 %). 43 % chlapců mělo jméno jedno a pouhá 3 % z nich obdržela tři křestní jména.¹⁴¹

¹³⁹ Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku, in: HD 24, Praha 2000, s. 58.

¹⁴⁰ M. HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti*, s. 94.

¹⁴¹ Viz příloha č. 13.

Do skupiny oblíbených křestních jmen dívek se v prvním zkoumaném období dostala jména Ludmila, Dorota, Alžběta, Kateřina a Anna. Během sledovaného časového úseku bylo takto pojmenováno 57 % dívek. Do kategorie běžných jmen patřila Barbora, Veronika, Rozina, Marie, Magdaléna, Eleonora a Eva (celkem 38 %). Zbývající jména se vyskytovala ojediněle a patří do kategorie vzácných jmen. Dívky při křtu provedeném během prvního zkoumaného období dostávaly nejčastěji jména dvě (68 %). 1 % dívek získalo jména tři a zbylé dívky byly pojmenovány pouze jedním jménem.¹⁴²

V druhém zkoumaném období se vyskytuje 32 jmen mužských a 29 jmen ženských. Mezi oblíbená jména mužů v této době patřil Jan (16 %), Josef (11 %) a František (10 %). Do skupiny běžných jmen lze zařadit jména Václav, Karel, Antonín, Ignác, Filip, Vojtěch, Matyáš, Tomáš, Martin a Matěj. Tato jména dohromady tvoří 51 %. Ostatní jména patří do kategorie jmen užívaných a vzácných. Mezi jména užívaná patří např. Jan Nepomucký, jméno po světcích, který byl roku 1729 svatořečen. V letech 1780–1790 obdrželi chlapci při křtu nejčastěji jméno jedno (61 %). 35 % chlapců dostalo jména dvě, 4 % jména tři, jeden chlapec byl pojmenován čtyřmi jmény a u jednoho se nepodařilo počet zjistit kvůli špatné čitelnosti.¹⁴³

Mezi oblíbená dívčí jména v letech 1780–1790 patřilo jméno Anna (26 %) a Marie (16 %). Do kategorie jmen běžných můžeme zařadit pojmenování Kateřina, Rosalia, Magdaléna, Ludmila, Josefa, Karolína. Dohromady tvoří běžná jména 36 %. Zbylá jména patří do kategorie užívaných nebo vzácných jmen. Dívky ve druhém zkoumaném období dostávaly nejčastěji jedno jméno (57 %). 40 % dívek obdrželo jména dvě, 3 % z nich jména tři a u jedné dívky nebyl počet jmen zjištěn v důsledku špatné čitelnosti.¹⁴⁴ V tomto období lze vysledovat, že některé z dívek byly pojmenovány podle kněžen, které horažďovické panství spravovaly (Karolína, Bernardýna a Eleonora).

Z provedených sond je patrné, že obliba udělování pouze jednoho křestního jména v průběhu let stoupala. Mezi nejoblíbenější křestní jména patřilo u mužů jméno Jan a u dívek Anna. Tato jména měla velkou oblibu na celém našem území. Marie Heřmánková řadí ve své studii mezi dvě nejčastěji užívaná mužská jména Jan a Václav a mezi nejběžnější jména žen Anna a Kateřina.¹⁴⁵

¹⁴² Viz příloha č. 14.

¹⁴³ Viz příloha č. 15.

¹⁴⁴ Viz příloha č. 16.

¹⁴⁵ M. HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti*, s. 95.

4.2 Horažd'ovické kmotry a kmotři

K provedení svátosti křtu byla nutná přítomnost kmotra, ten při tomto aktu sehrál prvořadou a nezastupitelnou úlohu. Jak bylo řečeno výše, kmotry nejčastěji sháněla porodní bába, která za to byla odměněna naturáliemi. Musela kmotry vybírat velice pečlivě, protože se věřilo, že se na kmotřence přenesou jeho vlastnosti. Volba kmotra byla však ovlivněna i jinými faktory. Ohled se bral na to, jaké má potenciální kmotr postavení a majetek. Kvůli darům bylo za kmotry zváno i více osob, proti této skutečnosti církev často vystupovala.¹⁴⁶ O kmotrovství byly vybrané osoby žádány obřadní formou, buď osobitým ústním projevem či písemnou formou.¹⁴⁷

Kmotrovství se považovalo za čest, proto žádost o ně většinou nikdo neodmítl. V době raného novověku by odmítnutí kmotrovství znamenalo velkou urážku pro rodinu, která o kmotrovství žádala. Věřilo se také, že odmítnuté kmotrovství přinese dítěti smůlu. Když naopak člověk kmotrovství přijal, měl před Bohem velkou zásluhu, byl to pro něj „další kruček do nebe“.¹⁴⁸ Zavázal se ale také k mnohým povinnostem. Nejenže se musel zúčastnit křtu a přinést děťátku dárek do vínku (medailonek, křížek, předmět z kovu či peníze), ale kmotrovstvím bylo mezi dítětem a kmotrem či kmotrou navázáno jakési duchovní příbuzenství. Kmotr sliboval, že bude rodičům dále pomáhat s výchovou dítěte¹⁴⁹ (odrostlé děti chodily často do kmotrovských rodin na službu) a v případě jejich úmrtí je v roli rodičů nahradí.¹⁵⁰ Byl také povinen rodinu materiálně zabezpečit v době šestinedělí.¹⁵¹

¹⁴⁶ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 90.

¹⁴⁷ Kmotrovský list mohl vypadat takto: „*Slovutné poctivosti, mně obzvláště milý Pane kmotře, štěstí, zdraví a hojného Božího požehnání, se všemi nejmilejšími domácími za prodloužená leta na všemohoucím Pánu Bohu vinšuju a přeji. S uctívou šetrností se důvěřuji, že mi za zlé míti nebudete, nýbrž tento příchod můj do příbytku vašeho, i také mé sprosté promluvení a žádost v dobré obrátíte. Předně vás za to, můj laskavý pane kmotře (neb paní kmotra), pro Boha prosím a žádám, jestli jsem co proti vám učinil a vás v něčem rozhněval, abyste mi to milostivě a laskavě jednou, podruhé i potřetí pro Pána Boha prosím, odpustili. Dáleji před mým laskavým panem kmotrem (neb paní kmotrou) tajiti nemohu, kterak Bůh všemohoucí okem svaté dobrotivosti na manželku mou vzhlednouti a nám spolu s manželkou mou synáčka (neb dcerušku) dáti ráčil, z čehož buď Pánu Bohu věčná chvála! I starajíce my se o to jakožto rodičové křesťanští, aby to nemluvnátko křtu svatého dojíti a svaté církvi katolické přivtěleno býti mohlo, já podle téhož křesťanského řádu z povinnosti mé otcovské, mého laskavého pana kmotra (paní kmotru) mezi jiné pány a paní kmotry, spolu s manželkou mou sobě obzvláště oblibujíce, abyste se k těmž nemluvnátku před Pánem Bohem a správcem církevním při svatém křtu za jednoho rukojmí a pána kmotra (paní kmotru) postavili, uctivě žádám. Za kterýžto milosrdný skutek Bůh všemohoucí hojná odplata býti ráčí, a já slibuji svého laskavého pána kmotra (paní kmotru) až do smrti v ničemž nehněvati, nýbrž vším dobrým se odsluhovati, v náležitě uctivosti a vážnosti míti. Že tato má žádost při vás skutečně naplněna bude, poníženež žádám.* (Čeněk ZÍBRT, *Tištěné formuláře lidových pozvání na svatbu a na křtiny*, ČL 3, 1894, s. 337).

¹⁴⁸ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 93.

¹⁴⁹ Církev měla o kmotrovi představu, v níž figuroval jako duchovní vychovatel po celou dobu života dítěte. Splnit tuto úlohu v praxi bylo však nereálné, hlavně u kmotrů mnohonásobných. Proto se role kmotra zpravidla omezovala na předání hmotného daru. (J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“, s. 62).

¹⁵⁰ Milada MOTLOVÁ, *Průvodce lidovou kulturou*, Praha 2016, s. 116.

¹⁵¹ Lenka NOVÁKOVÁ VAŠUTOVÁ, *Města a měšťanská společnost na hukvaldském panství v 17. a 18. století*, Opava 2014, s. 133.

Kmotr také určoval den křtu a mnohdy předával své jméno dítěti. Obtížné bylo sehnat kmotry pro děti „z nepoctivého lože“ či pro novorozence z chudých rodin. Nejchudším mnohdy držel dítě při křtu kostelník.

Kmotrů bývalo při křtu hned několik. Jeden z nich byl však stanoven hlavním kmotrem. Ten je v matričních zápisech označen slovem levans a jeho úkolem bylo držet při křtu dítě na rukou, kmotra žena dívku, muž chlapce. Ostatní kmotři, tzv. testes čili svědci či přistojící, drželi v rukou svíce, odpovídali knězi a modlili se. Souhrnně jsou kmotři v matrikách označováni slovem patrini. Kmotr jiného vyznání se směl zúčastnit křtu, ale nikdy ve funkci kmotra hlavního.¹⁵² Kmotrou naopak nesměla být těhotná žena, její přítomnost by znamenala pro dítě brzkou smrt.¹⁵³

Také v Horažďovicích chodili dětem za kmotry majetní lidé, nejčastěji významní horažďovičtí měšťané, v matrice se sign. Horažďovice 02 jsou zaznamenáni např. Segové, Malkovští, Velenovští, Budeciové, Radvaničtí, Táborští, Bergrové, Knochové a jejich manželky. Často chodili dětem za kmotry horažďovičtí mlynáři a sládcí. Ale kmotrem se mohl stát třeba i samotný farář (konkrétně např. farář Adamovský v roce 1669).¹⁵⁴

V Horažďovicích platilo standardní pravidlo, že pokud byla křtěna dívka, držela ji kmotra (žena), zatímco chlapeček byl držen kmotrem (mužem), např. „... *okřtěna Anna Jakuba Maršata hořejšího mlynáře dcera a Lidmily manželky jeho z Horaždějovic, kmotry byly Kateřina stará sládková, paní Lidmila Benešová, hořejší Levá, kmotr P. Šimon Malkovský všichni z Horažd.*“¹⁵⁵, či „... *okřtěný Simon Ladislav syn Matouše Berana měšténína horaždějovskýho a Kateřiny manželky jeho kmotrové byli urozený a statečný rytíř Pan Vilím Jeníček z Oujezda, a na Malkově, 2 Pan Matouš Daniel Janský, tehdejší hejtman panství Střelskýho, kmotra Paní Mariana Radvanická.*“¹⁵⁶ Nejčastěji byli kmotři tři.

Zajímavý je záznam o křtu dětí Matouše Chmele, v němž se můžeme setkat s označením hlavního kmotra – hlavním kmotrem je kostelník a navíc se dozvídáme, že obě děti punčocháře hned po křtu zemřely: „... *okřtěno dítě nedošlý Jan Vojtěch otce Matouše Chmele punčocháře a manželky jeho Doroty, Levans byl Vojtěch Králíček kostelník, kmotra Panna Ančička Hynková, všichni z Horažd'ovic. Umřelo to dítě v hodinu po křtu a matka jeho porodila zase druhý tolikož nedošlý, které nemohlo býti ke křtu do*

¹⁵² A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 90.

¹⁵³ Tamtéž, s. 35.

¹⁵⁴ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689). Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 4.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž, č. s. 6.

*kostela doneseno, ale jenom bába je sama vokřtila, které hned potom umřelo...“.*¹⁵⁷ Z matričního zápisu lze poznat, že se rodina punčocháře pohybovala na nižším společenském žebříčku než uvedené dvě rodiny předchozí.

Pozoruhodné je také to, že se v horažďovických matrikách u tzv. „zmrhaných matek“ můžeme setkat s poměrně velkým počtem kmotrů, přičemž se v převážné většině jedná o kmotry bohaté a dobře postavené, např. *...okřtěný dítě Adalbertus, Felix, Antonius, Cagetanus, jakýsi osoby ze [...] zůstávající při dvoře [...] Paní hraběnky z Šternberku na Horaždějovicích jménem Antonína Maria Stella, o otci se neví. Kmotrové byli Levans urozený Pan Václav Vojtěch Benedka, tehdejší zřízený hejtman, panství horaždějovského, 2 Pan Šimon Velenovský [...] panský rychtář, 3 Pan Matěj Gregor primátor horaždějovský... Kmotry Paní Salomena Turenská tehdejšího obecního písaře panství horaždějovského manželka, 2 Paní Kateřina Čistecská, někdy klíčnice zámku horaždějovského 3 Paní Anna manželka Pana Kašpara Marcího, tenkrát, v zámku horaždějovským, malíře.*¹⁵⁸ V tomto případě mohl být velký počet kmotrů zapříčiněn tím, že nad matkou držela ochrannou ruku hraběnka.

Ale s velkým počtem kmotrů se setkáme i u jiných levobočků, např. *„...okřtěno dítě z levého boku jemužto jméno dané Jan, Levans Jan Stulík, Jakub Fux, kmotra Paní Veronyka Hojnová...“*¹⁵⁹ či *„okřtěno dítě jménem Václav zmrhaný matky Alžběty Madotový, kterou zmrhal Josef, první syn Johanesa pana z Kašperských hor, Levans byl P. Carel Budetij, přístojící P. Mates [Zebrer], Dorota Mrzenová mlynářka...“*¹⁶⁰

Stávalo se, ale nebylo to pravidlem, že horažďovické děti přebíraly jméno po hlavním kmotrovi, např. *„... okřtěný Zikmund Vojtěch Pana Jiřího Vojtěcha Benedky kantora a oficiála školního v městě Horaždějovicích a Paní manželky jeho. Kmotrové byli dvojí cti hodný a vysoce urozený kněz pan Zikmund Vojtěch...“*, či *„...Anna Alžběta pana Zachariáše Hladíka písaře radního a manželky jeho Žofie... Kmotři byli urozená Paní Alžběta Malovcová...“*¹⁶¹ Pokud mělo dítě jména dvě, bylo to druhé u většiny případů po kmotrovi.

¹⁵⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 27.

¹⁵⁸ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 76.

¹⁵⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 4.

¹⁶⁰ Tamtéž, č. s. 30.

¹⁶¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 4.

4.3 Nemanželské děti

I v době raného novověku zůstávaly nemanželské porody trvalou součástí reprodukčních poměrů. Na svobodné matky a nemanželské děti nahlížela společnost velmi negativně. Pokud se svobodná matka rozhodla o dítě starat, čekala ji řada nepříjemností: společenská degradace, vyhnání ze služby a následně další zhoršení životních poměrů. V důsledku tohoto společenského vyloučení neměly pak matky možnost dítěti poskytnout náležitou péči, proto byla úmrtnost nelegitimních dětí ještě vyšší než dětí manželských.¹⁶² Pokud dítě „z nepoctivého lože“ přeci jen přežilo, bylo na něj pohlíženo jako na bastarda, a to po celý jeho život. Na původ z manželského lože se dbalo při různých příležitostech, např. při přijetí do měšťanského stavu.¹⁶³

Pokud svobodné matky porodily zdravé dítě, nastaly další komplikace. Nemanželským dětem chtěl být málokdo za kmotra. Často se tak porodní bába vypravovala s dítětem do kostela sama a kmotry nechala pouze zapsat. Svobodné matky nesměly ani samy rozhodnout o jménu dítěte.¹⁶⁴ V matrikách horažďovických narozených jsou svobodné matky označovány jako „zmrhané“, např. 27. srpna 1708 „okřtěno dítě jménem Rozina Therezie, matky Anny Leiblový dcery paní Alžběty Kličkovy, dítě jest z nepořádného lože, nebo matku toho dítěte zmrhal Jan Ružička sladovnický syn, který potom z [Horažďovic] ušel a odvandrovat...“¹⁶⁵, či 5. listopadu 1708 „okřtěno dítě jménem Kateřina, matky zmrhaný Evy, dcery posla právního horažďovského jménem Christopha Frankla a jeho ženy Kateřiny, vinen s ní jest Matěj kováře [...] syn, co sloužil u P. Antonína Segy, jenž předtím z vojny utekl...“.¹⁶⁶

Křest nebyl jediným rituálem, při kterém nastaly komplikace. Ještě horší to bylo s úvodem po šestinedělí. Mnohým svobodným matkám byl úvod do kostela zcela odepřen. Jinde dostaly schválně krátkou svíčku, aby si popálily prsty.¹⁶⁷ Ženy ani po těchto strastech nebyly společností přijaty, někde byly dokonce společností fyzicky trestány, a to až do doby vlády Josefa II., kdy se začaly objevovat snahy problém nemanželských dětí řešit (např. zřízením útulku u sv. Apolináře v Praze).¹⁶⁸

¹⁶² L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 171.

¹⁶³ L. NOVÁKOVÁ VAŠUTOVÁ, *Města a měšťanská společnost*, s. 152.

¹⁶⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 29.

¹⁶⁵ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 34.

¹⁶⁶ Tamtéž, č. s. 35.

¹⁶⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 130.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 28.

Není tak divu, že se ženy snažily této situaci předejít. Prostředky proti otěhotnění byly však v době raného novověku velmi primitivní a navíc v ostrém rozporu s vírou. Nejčastěji šlo o přerušovanou soulož. Při pohlavním styku byly také využívány primitivní zábrany, např. kousek hadříku. Ale najdou se i kurióznější způsoby, např. zamčený zámek zakopaný do země.¹⁶⁹ Pokud svobodné ženy přeci jen otěhotněly a jejich obavy před společenskou degradací byly velké, snažily se o dítě všemi možnými způsoby přijít. Nejčastěji pily různé nápoje z bylin, které vyvolávaly krvácení, skákaly z výšky, tlačily si na břicho nebo nosily těžké věci. V případě, že jim byla snaha potratit prokázána, byly odsouzeny k trestu smrti a mnohdy také obviněny z čarodějnictví.

Nezřídka pomáhaly ženám potratit samy porodní báby, přestože jim za to hrozil až do doby tereziánských reforem trest smrti. Na konci 18. století dostávaly porodní báby, tzv. andělíčkářky, za provedení potratu jeden rok až pět let vězení. Ale v případě, že při tomto činu ohrozily na životě matku, mohly strávit za mřížemi až deset let.¹⁷⁰ Výjimkou nebylo také to, že se ženy uchýlily k nejradikálnějšímu činu, tedy k vraždě novorozence, která byla řazena mezi závažné hrdelní zločiny a projednávána u městského hrdelního soudu.¹⁷¹ Za vyhnání plodu či zavraždění dítěte čekaly ženy velmi kruté tresty. Mezi ty nejhorší patřilo probití kulem a pohřbení zaživa.

Také v Horažďovicích se s osudy a popravami žen s tímto údělem můžeme setkat. Roku 1686 se takový osud nevyhnul ženě Justině, která byla odsouzena „*pro ukrutné usmrcení a pentlicí jehlou popíchání plodu svého neřádně nabytého.*“¹⁷² V tomto případě je dokonce znám muž, se kterým dítě počala, jednalo se o jistého Pavla Pavloviče. Ten byl označen, spolu se svým bratrem a matkou, za spolupachatele (nabádali Justinu k činu). Apelační soud rozhodl¹⁷³, „*že nadřečená Justina pro takové své těžké a ukrutné přečinění jiným ku příkladu a ostrahu na popravním místě předně na levým prsu železnýma rozpálenýma kleštěmi jednou uštknuta, potom mečem na hrdle zkrácena, do hrobu vložena, kulem skrze srdce probita a tak zahrabána býti má podle práva.*“¹⁷⁴ Poprava byla opravdu vykonána a ze zprávy města Horažďovic apelačnímu soudu, můžeme vyčíst, že neproběhla zrovna hladce: „*mistr popravní ... levý prs uštknul, a hned jak se ona již pro ukrutnou bolest skloňovala, mečem svým do krku řal, a podruhé týmž mečem svým dořezati musel...*“¹⁷⁵

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 25.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 64.

¹⁷¹ Více o městském hrdelním soudu viz podkapitola Popravy v Horažďovicích.

¹⁷² SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 507.

¹⁷³ Viz příloha č. 17.

¹⁷⁴ SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 508.

¹⁷⁵ Tamtéž, kat. č. 519.

Podobný trest stihl „*pro zamordování svého vlastního neřádně nabytého plodu*“¹⁷⁶ Kateřinu Zemanovou. Poprava tohoto typu byla u žen obviněných z infanticidy¹⁷⁷ zcela běžná.¹⁷⁸ Ženy byly před popravou často vězněny, vyslýchány. Součástí některých soudních procesů byla jejich prohlídka porodní bábou. Porodní báby také ohledávaly těla zavražděných dětí.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Tamtéž, kat. č. 493.

¹⁷⁷ Záměrné usmrcení dítěte.

¹⁷⁸ Srovnej Zuzana MARTÍNKOVÁ, *Smrt a pohřbívání v barokním Manětíně*, bakalářská práce PedF ZČU, Plzeň 2015, s. 18-19, nebo Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, s. 311.

¹⁷⁹ A. SURÁ, *Porodnictví doby pobělohorské*, s. 28.

5 Svatby

Založení rodiny je známkou dospělosti. Jedná se o velkou změnu, přinejmenším pro jednoho z partnerů, jež znamená změnu rodiny a někdy dokonce i místa bydliště. V době raného novověku nebylo společensky přijatelné založit rodinu bez řádného sňatku. Až do roku 1783, kdy byl vydán patent o věcech manželských Josefa II. a manželství bylo prohlášeno za občanskou smlouvu, prohlašovala církev manželský svazek za svátost.¹⁸⁰ Uzavření manželství bylo věcí veřejnou, bylo k němu potřeba svolení církve a až do 1. listopadu 1781, kdy byl vydán patent o zrušení nevolnictví Josefa II., dokonce i vrchnosti.¹⁸¹ V horažďovických matrikách je povolení sňatku vrchností také několikrát zmíněno, např. v lednu roku 1673 se konal sňatek lokaje Jakuba Kardýána a Alžběty Kalibové, k němuž udělil povolení Ignác Karel hrabě ze Šternberka.¹⁸²

Výběr partnerů se řídil určitými pravidly. Bylo žádoucí, aby budoucí manželé pocházeli ze stejné společenské vrstvy a měli přibližně stejný majetek. Velmi se dbalo na to, aby dívka před svatbou byla ještě panna (někdy musela být čistota nevěsty prokázána i tělesnou prohlídkou). Snoubenci měli být také zhruba stejně staří, toto pravidlo se však velmi často porušovalo.¹⁸³ Věk nevěst při prvním sňatku se různil, záleželo na mnohých faktorech (třeba na tom, z jaké společenské vrstvy pocházela), ale pokud se žena nevdala do 25 let svého věku, bylo na ni pohlíženo jako na „věčnou pannu“ a padlo na ni podezření, že má nějakou vadu, když se dosud nevdala. Navíc se zkracoval její fertilní věk.¹⁸⁴

Když si chlapec vyhlédl nevěstu a blíže se s ní seznámil, vydal se k jejím rodičům na námluvy. Ve šlechtickém prostředí či v bohatých měšťanských rodinách však do výběru nevěst zasahovali rodiče nebo jejich zástupci. Jednalo se tedy spíše o obchod než o vzájemný vztah dvou lidí, kteří měli vytvořit novou rodinu. V takových případech podnět k uspořádání svatby vycházel z rodiny ženicha a do domu nevěsty byl vyslán dohazovač. Pokud byl rodinnou přijat, mohla se následně domlouvat svatba. Jednalo se o věnu, průběhu svatby, o zabezpečení nevěsty v případě ovdovění, o postavení dětí z předešlého manželství a jejich dědických podílech či o výměnku ženichových rodičů. Často se přitom sepisovala svatební smlouva.¹⁸⁵ Po dohodnutí podmínek přicházel k nevěstiným rodičům

¹⁸⁰ Pavel MATES, *K některým ustanovením josefínských civilních kodexů*, in: *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 373.

¹⁸¹ Jan HORSKÝ – Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 80.

¹⁸² SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 115.

¹⁸³ Eva JANČÍKOVÁ, *Historie svateb*, s. 23.

¹⁸⁴ I. KORBELÁŘOVÁ, *Žena v slezské měšťanské společnosti*, s. 84.

¹⁸⁵ František Vladimír VYKOUKAL, *Česká svatba*, Praha 1893, s. 10.

na námluvy ženich se svatem (starosvatem)¹⁸⁶, popřípadě se svým otcem. Ten vystupoval ženichovým jménem.¹⁸⁷ Námluvy byly zakončeny hostinou.

Po dohodnutí svatby následovaly ohlášky v kostele (při hlavních bohoslužbách). Ale ještě před samotnými ohláškami se museli snoubenci dostavit na faru, kde byli vyzkoušeni z katechismu¹⁸⁸. Tato zkouška měla prověřit jejich způsobilost ke sňatku (náboženskou i právní).¹⁸⁹ Prostřednictvím ohlášek se společnosti oznamovalo zamýšlení sňatku. Ohlášky znamenaly také prostor pro případné námítky proti konání veselky. Od 17. století se uplatňovala instituce trojích ohlášek, důvodem byla snaha zabránit incestu, bigamii či odhalit příslib manželství jiné osobě.¹⁹⁰ Ohlášky neměly jen církevně-právní povahu, ale i obyčejově-právní význam. Doba ohlášek zintimňovala poměr mezi rodinami, snoubencům bylo povoleno, aby se veřejně stýkali apod.¹⁹¹

Po prvních ohláškách byli zvaní hosté na svatbu. „Zváči“ vycházeli zpravidla z domu nevěsty a často je doprovázela hudba.¹⁹² Zvaní na svatbu se konalo ústní formou, od 18. století se však můžeme setkat i s tištěnými formuláři pozvání na svatbu, které však sloužily spíše jako návod k tomu, co mají „zváči“ u jednotlivých domů říkat.¹⁹³ Pozvána musela být celá obec, zvaným osobám se předával koláč, který byl jakousi výzvou k tomu, aby se pozvaní také zapojili do příprav svatby.¹⁹⁴

Před veselkou čekalo totiž všechny plno práce. Nejvíce jí bylo v domě nevěsty, kde se muselo uklidit, mnohdy také vybít, nakoupit apod. V tomto čase chodil ženich s nevěstou do kostela ke svaté zpovědi a svatební hosté posílali dárky, jednalo se převážně o suroviny potřebné k přípravě svatebního pohoštění. Všechny pozvané hospodyně pekly koláče a věnce. Kdyby si je pekla nevěsta sama, přineslo by jí to smůlu. Nevěsta a ženich se před svatbou obdarovávali, ženich dostával slabou košili a šátek, nevěsta pak nejčastěji střevíčky. Večer před obřadem se u nevěsty sešly družičky a sousedky na pletení věnečků z rozmarýnu. Jednalo se o chvíli, kdy na nevěstu dolehl smutek. Z tohoto důvodu před domem mnohdy hrála muzika, aby ji rozveselila.¹⁹⁵

¹⁸⁶ Organizátor svatby a svatebních oslav.

¹⁸⁷ E. JANČÍKOVÁ, *Historie svateb*, s. 39.

¹⁸⁸ Souhrn křesťanské nauky, výklad hlavních složek křesťanského učení.

¹⁸⁹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání*, s. 233.

¹⁹⁰ J. HORSKÝ – M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 75.

¹⁹¹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání*, s. 234.

¹⁹² F. V. VYKOUKAL, *Česká svatba*, s. 16.

¹⁹³ Č. ZÍBRT, *Tištěné formuláře*, s. 337–338.

¹⁹⁴ E. JANČÍKOVÁ, *Historie svateb*, s. 41.

¹⁹⁵ F. V. VYKOUKAL, *Česká svatba*, s. 22.

Svatebním dnem bývalo převážně úterý, jelikož bylo považováno za nejšťastnější den v týdnu, nebo jiný všední den kromě pátku (dne smrti Krista), počítalo se totiž s tím, že se svatba protáhne minimálně na další tři dny. Svatby se nesměly konat v době půstu, Velikonoc a adventu.¹⁹⁶ Málo oblíbené byly i svatby v neděli, neděle byla dnem Páně, lidé měli povinnost jít na mši, ale také museli věnovat část dne vzdělávání se v náboženství.¹⁹⁷ Přesto se sňatky v tento den také vyskytují, např. v květnu roku 1674 si vzal Jakub Vinopal za ženu Markétu Zívalovou právě v neděli při zpívané mši.¹⁹⁸

Ráno obcházel mládenci všechny svatební hosty, aby přišli k ženichovi a odvedli ho k nevěstě. V domě ženichových rodičů poděkoval družba za výchovu syna a ženich se s doprovodem vydal na cestu pro nevěstu. Když našel pravou nevěstu (někdy mu byly nabízeny jiné), poděkoval jejím rodičům za to, jak ji vychovali a požádal je o požehnání. Poté co bylo budoucím novomanželům požehnáno, vydal se svatební průvod pěšky či na ozdobených svatebních vozech¹⁹⁹ do kostela, v Horažďovicích do farního kostela sv. Petra a Pavla. Sváteční ráz svatebního průvodu podtrhoval šat svatebčanů. Nevěsta mívala až do 18. století šaty černé, až poté byly nahrazeny bílými, které měly akcentovat její panenství.²⁰⁰

Po příchodu do církevního svatostánku byla knězi předána kytice z rozmarýnu a dar. Během obřadu museli snoubenci stát nebo klečet co nejbližší u sebe. Věřilo se, že by mezera mezi jejich těly mohla způsobit mezery v jejich lase. Celý obřad byl plný dalších jiných zvyků, které umocňovaly a zevšedňovaly sváteční okamžik. Kněz vykonávající obřad svázal novomanželům ruce štolou, během tohoto aktu vkládali družba či hlavní družička na hlavy páru rozmarýnové věnečky. Ty si pak manželé ponechávali po celý život.²⁰¹ V kostele nechyběli ani svědci, většinou se jednalo o kmotry novomanželů.²⁰² Podle liturgie měli být svědci dva, ale ještě v posledním desetiletí 17. století, se v matrikách setkáváme s větším počtem svědků.²⁰³ Během obřadu svatebčané sledovali celou řadu jevů (jakým směrem se ubírá plamen svíček, jestli jednomu z novomanželů nespádl věneček), z nichž předpovídali budoucnost nového manželského páru. Po skončení

¹⁹⁶ E. JANČÍKOVÁ, *Historie svateb*, s. 78.

¹⁹⁷ Marie JÍCHOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v obvodu fary Žinkovy v letech 1791–1850*, in: *Západočeské archivy*, Plzeň 2012, s. 85.

¹⁹⁸ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 118.

¹⁹⁹ Viz příloha č. 18.

²⁰⁰ I. KORBELÁŘOVÁ, *Žena v slezské měšťanské společnosti*, s. 98.

²⁰¹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání*, s. 301.

²⁰² F. V. VYKOUKAL, *Česká svatba*, s. 36–37.

²⁰³ A. NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání*, s. 237.

obřadu musely být věnečky z hlav novomanželů rychle sňaty a všichni se začali odebrat k východu. Až do konce 19. století nebylo běžné, aby novomanželé odcházeli z kostela společně.²⁰⁴

Po svatebním obřadu se všichni vydali do domu nevěsty, popřípadě do hostince, kde byla připravena svatební hostina. Nevěsta s ženichem seděli uprostřed stolu. Hostinu zahajoval starosvat proslovem a přípitkem. Uvádí se, že nevěsta během hostiny nic nejedla, měla talíř dnem vzhůru, zvyk byl poměrně rozšířen, ale pravý důvod není znám.²⁰⁵ Po hostině přišlo na řadu čepení nevěsty a následně vrchol celé svatby, jímž byla svatební noc. Čepení nevěsty bývalo zpravidla dojemnou událostí, při níž docházelo k úpravě vlasů pod čepec, jež dostala nevěsta od své kmotry. Někdy se ženám vlasy dokonce stříhaly. Akt čepení prováděla starosvatka hodinu před půlnocí pouze v přítomnosti žen, které zpívaly teskné písně. Nevěsta byla také oděna do bílé košile.

Po dokončení nevěstiných příprav si novomanželku vyzvedl manžel a společně se odebrali do míst, v nichž měla proběhnout její deflorace. Novomanželé během této společné chvíle nebyli nazí, ale měli na sobě svatební košile, jež byly na patričních místech opatřeny otvorem, jenž umožňoval jen nejnezbytnější kontakt ke splnění manželské povinnosti.²⁰⁶ I tento akt byl svatebčany s napětím sledován a jeho úspěšnost oznamoval ženich svatebním hostům např. rozbitím džbánu.²⁰⁷

Na konci svatebního veselí čekalo nevěstu stěhování do nového domova. Na vesnicích se novomanželé stěhovali do domu ženichových rodičů (ti odcházeli na výměnek), ve městech většinou muž zařizoval dům nový. Tím zároveň prokazoval, že je schopen svou nastávající rodinu uživit. Muži v období před svatbou odcházeli „na službu“, do učení v řemesle či na vandr, aby pro svou nastávající rodinu mohli vytvořit ekonomické zázemí. Někteří však vyčkávali na to, až se jejich rodiče odeberou na výminek a přenechají jim svou nemovitost.²⁰⁸

V Horažďovicích nemáme o průběhu svatby v tomto období žádné záznamy. Jak bylo řečeno výše, z církevních matrik lze vyčíst, že se oddávalo v kostele sv. Petra a Pavla. Dále vždy známe datum konání obřadu, jméno nevěsty, jméno ženicha, jména jejich rodičů, popřípadě i jejich zaměstnání, místo, odkud každý ze snoubenců pocházel, a jméno oddávajícího, jímž je většinou horažďovický farář – pokud tomu tak není, je to

²⁰⁴ Tamtéž, s. 301.

²⁰⁵ E. JANČÍKOVÁ, *Historie svateb*, s. 95.

²⁰⁶ J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 204.

²⁰⁷ E. JANČÍKOVÁ, *Historie svateb*, s. 118–119.

²⁰⁸ L. NOVÁKOVÁ VAŠUTOVÁ, *Města a měšťanská společnost*, s. 142.

v matričním zápisu uvedeno, např. „...*potvrzený byli v stavu manželským po trojím vohlášení na místě, a v nebytí doma P. faráře P. F. Adamovského skrze velebného kněze Zikmunda Nüdera...*“.²⁰⁹ Z tohoto zápisu je patrné, že se ve zkoumaném městě praktikovaly i trojí ohlášky.

Pokud byla nevěsta vdovou či ženich vdovcem, je to také do zápisu připsáno, např. „*3 February potvrzený sou v stavu manželském v kostele farním v městě Horažďovicích skrze pana faráře tehdejšího Pátera Cristofa Františka Adamovského totiž slovnutný a poctivý vdovec Jan Hrbek soused poctivý obce horažďovské...*“.²¹⁰ Do matrik byla zapisována i jména svědků, přičemž je zdůrazněno jméno družby a někdy i družek (družiček). Mnohdy nechybí také věta: „*stalo se u přítomnosti mnoho osob obojího pohlaví.*“²¹¹ Od roku 1771 jsou do matrik zapisována pouze jména dvou svědků.

5.1 Sňatečnost v Horažďovicích

Zkoumání sňatečnosti má pro historii velký význam. Vzhledem k tomu, že se v době raného novověku rodilo minimum dětí mimo manželský svazek, je sňatečnost důležitým východiskem pro zjišťování plodnosti a porodnosti. Výchozím pramenem ke studiu sňatečnosti ve městě Horažďovice se staly matriky římskokatolických oddaných.²¹² Zkoumáno bylo období od roku 1669 do roku 1790, tedy 121 let, přičemž rok 1742 není v matrice evidován. V těchto letech bylo ve městě uzavřeno průměrně 9 sňatků ročně.²¹³ V roce 1684 se konal pouze jeden sňatek. Další skromná léta, co se týče svateb, představovaly roky 1699 a 1713, v nichž se konaly pouhé dvě svatby. Nejvíce svateb bylo zaznamenáno v roce 1790, v němž bylo oddáno 24 párů.

5.1.1 Rodinný stav snoubenců před uzavřením sňatku

Pro zkoumání stavu snoubenců před uzavřením sňatku jsem zvolila dva kratší časové úseky. Zprv se jedná o období od roku 1670 do roku 1700. Čerpala jsem z matrik se sign. Horažďovice 02 a Horažďovice 03. V tomto období se uskutečnilo 220 svateb. Zjistila jsem, že v Horažďovicích byly nejvíce zastoupeny sňatky, do nichž vstupovali oba snoubenci svobodní. Celkem bylo oddáno 167 takových párů (76 %). Druhou nejvyšší

²⁰⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/Horažďovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 130.

²¹⁰ Tamtéž, č. s. 128.

²¹¹ Tamtéž, č. s. 115.

²¹² Více o matrikách oddaných viz podkapitola Sběrka matrik farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice.

²¹³ Viz příloha č. 19.

hodnotu z hlediska rodinného stavu snoubenců tvořil pár, kdy nevěsta byla vdovou a ženich svobodným mužem, jedná se o 31 případů (14 %). Předposlední místo představují páry, v nichž je ženich vdovcem a nevěsta svobodnou dívkou. Ve zkoumaném období se uskutečnilo 18 sňatků tohoto typu (8 %). Nejmenší zastoupení mají ovdovělé páry. V Horažďovicích byly oddány pouze čtyři (2 %).²¹⁴

Zadruhé jsem tento jev sledovala v letech 1785–1790, přičemž jsem vycházela z matriky se sign. Horažďovice 12. V tomto časovém rozmezí se konalo 75 svateb. I zde byly nejvíce zastoupeny svobodné páry. Celkem jich bylo oddáno 53 (73 %). Druhé nejvyšší zastoupení mají páry, v nichž byl muž vdovcem a nevěsta svobodnou ženou. Takových se zde vyskytuje 16 (22 %). Předposlední místo patří dvojicím, v nichž jsou oba snoubenci ovdovělí. Ve zkoumaném období se uskutečnily 4 sňatky tohoto typu (5 %). Nejmenší zastoupení (2 %) mají páry, které tvoří ovdovělá žena a svobodný muž.²¹⁵

Pokud porovnáme výše zmíněné údaje s těmi ve studii Marie Heřmánkové, zjistíme, že autorka došla k podobným závěrům. V její studii, která se věnuje demografickému vývoji v únětické farnosti, je uvedeno, že 75 % všech sňatků připadá na sňatky dvou svobodných snoubenců. Nejmenší zastoupení (3 %) mají páry, v nichž jsou oba snoubenci ovdovělí. 15 % sňatků tvoří pak ty, kdy se ovdovělý muž oženil se svobodnou ženou a 6 % zbývá na sňatky vdov se svobodnými muži.²¹⁶

Z komparace vyplývá, že největší zastoupení měly sňatky, v nichž byli oba členové svobodní. Zbytek sňatků připadl na páry, ve kterých se vyskytoval alespoň jeden ovdovělý člen. V této menší části sňatků můžeme v různých obdobích a v různých oblastech vysledovat značnou variabilitu v procentuelním zastoupení kombinací členů ve svatební dvojici (muž vdovec – žena vdova, muž vdovec – svobodná žena, žena vdova – svobodný muž). Příčiny těchto nesrovnalostí můžeme spatřovat např. v malém či velkém počtu mužů v dané věkové kategorii, ve zvýšené úmrtnosti ve zkoumaném období či v ekonomickém zajištění ovdovělých osob.

5. 1. 2 Věk snoubenců při uzavření sňatku

Věk snoubenců při uzavření sňatku je přímo uveden pouze v matrice se sign. Horažďovice 12. Proto jsem ho zkoumala pouze v časovém rozmezí 1785–1790. Průměrný věk všech snoubenců při uzavření sňatku činí 29 let. Muži uzavírali svůj první sňatek v průměru mezi

²¹⁴ Viz příloha č. 20.

²¹⁵ Viz příloha č. 21.

²¹⁶ Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti*, s. 83.

jejich 27–28 rokem, ženy pak mezi 24–25 lety. Celkový průměrný věk mužů při uzavření sňatku činí 32,47 let a žen 25, 6 let. Největší věkový rozdíl byl zaznamenán mezi vdovcem Václavem Stulíkem, kterému bylo 41 let, a jeho nevěstou Marianou, které bylo teprve 17 let. Mariana je zároveň nejmladší nevěstou v celém zkoumaném období.²¹⁷ Věk snoubenců při vstupu do prvního manželství závisel na hospodářské a ekonomické situaci země a společnosti. Mladí byli ve větší míře determinováni svou sociální a finanční pozicí. Muži z bohatších rodin uzavírali sňatek dříve než ti, kteří museli nejprve získat určitý ekonomický potenciál k zajištění budoucí rodiny.

Pokud srovnáme zjištěné údaje s údaji uvedenými ve studii Blanky Štěrbové, zjistíme, že sňateční věk byl v Horažďovicích nepatrně vyšší než v lokalitě Novosedly nad Nežárkou. Autorka ve studii uvádí průměrný věk osob při uzavření sňatku např. v letech 1785–1819, přičemž za průměrný věk mužů při uzavření prvního sňatku považuje 26,78 let, u žen stanovuje tuto hodnotu na 23,94 let. Dále zvažuje všechny sňatky. Celkový průměrný věk mužů před uzavřením sňatku je dle jejího výzkumu 31,19 let, u žen je to pak 25, 30 let.²¹⁸ Jak bylo již uvedeno výše, k podobným závěrům docházejí a i autoři *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Ti stanovují průměrný věk muže při uzavření sňatku ve 2. polovině 17. století na 26 let, průměrný věk u žen v této době je 24 let.²¹⁹ Pro 18. století jsou hodnoty podobné. U žen se věk při prvním sňatku pohybuje v rozmezí 20–25 let, u mužů je věk o 4–5 let vyšší.²²⁰

5. 1. 3 Sezónnost sňatečnosti

Sezónnost charakterizuje sňatečnost více než jiné jevy, změny počtů sňatků v závislosti na jednotlivých měsících jsou více patrné než u narození či úmrtí, což nepochybně souvisí s možností naplánovat svatbu na nejvíce příhodnou dobu. Pro zkoumání sezónní sňatečnosti jsem zvolila dva třicetileté časové úseky. První z nich zahrnuje léta 1670–1700²²¹, druhý 1760–1790²²². Při sledování tohoto jevu jsem vycházela z matrik se sign. Horažďovice 02, 03, 07, 09 a 12. Z provedených zmíněných sond je patrné, že se

²¹⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MO, sign. Horažďovice 12 (1784–1794), fol. 1–36. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-12>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 17.

²¹⁸ Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910*, HD 11, Praha 1987, s. 113.

²¹⁹ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva*, s. 100–111.

²²⁰ Tamtéž, 159.

²²¹ Viz příloha č. 22.

²²² Viz příloha č. 23.

člověk doby raného novověku neřídil při výběru termínu svatby pouze rokem kalendářním, ale i rokem zemědělským a liturgickým.

V prvním zkoumaném období, v němž se konalo 220 svateb, bylo nejvíce svateb zjištěno v měsíci únoru (20 %) a lednu (17%). Dalšími oblíbenými měsíci byly září (13 %), říjen (14 %) a listopad (14 %). Méně svateb připadlo na duben (3 %), květen (6 %), červen (4 %), červenec (4 %) a srpen (3 %). V březnu i v prosinci se konala pouze jedna svatba.

Druhé zkoumané období zahrnuje 369 svateb. Nejvíce se jich konalo v měsících listopadu (23 %), říjnu (16 %) a lednu (14 %). Dalšími oblíbenými měsíci byly únor (12 %) a září (8 %). V březnu ani v prosinci se neuskutečnil žádný sňatek. Ve zbylých měsících se sňatečnost pohybuje mezi 5 až 6 %.

Jak je na první pohled vidět, nejméně zastoupenými měsíci jsou březen a prosinec. Absence svateb v tomto období souvisí právě s liturgickým rokem. Největším církevním svátkem byly a jsou Velikonoce, které se slaví po prvním jarním úplňku. Velikonocím předchází 40 dní příprav, do nichž se nezapočítávají neděle. V době raného novověku se jednalo o období tělesného i duševního půstu, v němž měl člověk přemýšlet nad vykupitelským činem Krista.²²³ K postní době se také váže zákaz jakéhokoli veselí, tudíž bylo nepřípustné konat sňatek v tomto čase. Dalším obdobím, v němž se člověk měl zdržet radovánek, byl advent. Tedy doba čtyř týdnů před Vánoce. To vysvětluje, proč ani v prosinci nebylo konání svateb běžné.

Málo sňatků bylo uzavřeno také v letních měsících, kdy lidé pracovali na poli. Horažďovice byly městem řemeslnicko-zemědělského charakteru, tudíž i zde práci na menších polích můžeme předpokládat. Oblíbeným měsícem pro uzavření sňatku se stal leden, ale hlavně únor. V únoru se snoubenci snažili uzavřít sňatek, než začne postní doba a mnohdy svatbu spojili i s masopustním veselím. Velký počet svateb se konal také v listopadu, ale i v říjnu. V těchto měsících měli lidé již hotovo, sklizeň byla pod střechou a dobytek ustájen. Po sklizni měly rodiny navíc dostatek finančních prostředků na uspořádání svatby. Navíc se vše muselo stihnout do doby, než nastane advent. Počet svateb uskutečněných v květnu také nebyl zanedbatelný, přestože je tento měsíc i některými současnými lidmi spojován s pověrou o nešťastných květnových sňatcích.²²⁴

K téměř shodným závěrům dochází ve své studii i Blanka Štěrbová, která shodně označuje dva podzimní měsíce (říjen a listopad) a dva měsíce zimní (leden a únor) za

²²³ M. JÍCHOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 86.

²²⁴ J. C. Bologne dokládá trvání pověry ve Francii v 18. století (J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 224.).

období se zřetelným maximem sňatků. I s autorčinným tvrzením, že vzestup sňatečnosti je patrný již od září, se mohu ztotožnit. Za měsíc oblíbený k uzavírání sňatků považuje autorka i květen, ale letní měsíce označuje za období sňatečního minima. Nakonec uvádí minima absolutní, která spatřuje shodně v měsících březnu a prosinci²²⁵, ale do absolutního minima řadí i měsíc duben, který v Horažďovicích do této skupiny zařadit nelze.²²⁶

5.2 Svatební smlouvy Horažďovických

Součástí námluv bylo dosažení shody v majetkoprávní otázce mezi oběma rodinami. Do rozhovorů o majetku se však snoubenci nezapojovali. Jednalo se o záležitost jejich rodičů či zástupců. Dohoda o majetku byla v mnohých rodinách uzavírána pouze ústně za přítomnosti důvěryhodných a vážených svědků, v těch movitějších však docházelo k sepsání svatebních smluv.²²⁷ Sepsáním svatební smlouvy byl většinou pověřen rychtář či kantor. Hotovou svatební smlouvu následně podepsali zástupci obou smluvních stran, ti šli pak se smlouvou k vrchnímu úředníkovi na panství. Ten smlouvu prohlédl a v případě, že proti ní neměl žádné námítky, předal ji aktuárovi, úředníkovi zabývajícímu se obchodními a právními záležitostmi. Ten ji za přítomnosti obou rodin opsal, nechal ji podepsat přítomnými svědky a pak vydal povolení k ohláškám. Až po svatbě byla svatební smlouva vepsána či vložena do gruntovních knih²²⁸, v Horažďovicích do knih městských.²²⁹

V Horažďovicích se nám dochovaly tři smlouvy tohoto typu. Všechny pocházejí až z 2. poloviny 18. století. První z nich byla sepsána roku 1752. Jedná se o obsáhlou svatební smlouvu uzavřenou mezi ženichem Janem Adamem Malkovským a nevěstou Alžbětou Buškovou.²³⁰ Druhou mezi sebou uzavřeli Vojtěch Scholler a Magdalena Šamšová roku 1769.²³¹ Poslední a také nejkratší svatební smlouva byla sjednána mezi Tomášem Böhmem a Alžbětou Tillerovou v roce 1780.²³² Všechny zdejší svatební smlouvy mají podobnou strukturu. V úvodním odstavci je uveden rok a den, kdy došlo k sepsání svatební smlouvy (u poslední z výše jmenovaných smluv je tento údaj zařazen až na konec). Následují

²²⁵ Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 102-106.

²²⁶ S obdobnými závěry se můžeme setkat i v jiných studiích, např. Michaela NĚMEČKOVÁ, *Demografický vývoj obyvatelstva farnosti Panny Marie na Louži v Praze v 17. a 18. století*, HD 33, č. 1–2, Praha 2009, s. 54-59 či Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti*, s. 88–91.

²²⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání*, s. 220.

²²⁸ F. V. VYKOUKAL, *Česká svatba*, s. 14.

²²⁹ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 707, kat. č. 2149.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, kat. č. 2150.

²³² Tamtéž, kat. č. 2151.

varianty věty: „*Stal se contract svadební, dobrovolný, dokonalý a nezrušitelný mezi...*“²³³, dále jsou uvedena jména snoubenců, popřípadě i jména jejich otců. Poté jsou zmíněni svědci, kteří se sepisování zúčastnili. Následují odstavce, jež pojednávají o majetku snoubenců (o věnu a výbavě nevěsty, jejím obvěnění²³⁴ apod.). Poslední odstavec zahrnuje místo, kde byla smlouva sepsána, popřípadě znovu datum. Dále je napsáno, že smlouvu podepsaly a stvrdily obě „*contractující strany*“²³⁵ za přítomnosti podepsaných pánů svědků.

Každá z dochovaných smluv má však jiný charakter. První, v níž figuruje Jan Adam Malkovský jako ženich, je velmi zajímavá. Janova vyvolená byla totiž sirotkem a zároveň několik let služebnou v jeho domě. Nedisponovala tedy žádným majetkem. Ve svatební smlouvě se píše: „*...panna nevěsta jakožto sirotek nemaje k tomu žádné postačitelné mohovitosti toliko panu ženichovi svou poctivost panenskou věrnou skrze mnohá léta prokázanou zdarma službu /: s čímž pan ženich dobře spokojený jest:/ věnuje a jej budoucně ve vši počestnosti předcházeti a věrně jemu vždy sloužiti slibuje.*“ Ženich ve smlouvě věnuje své nastávající veškerý svůj majetek, ale pouze za předpokladu, že se jim nepodaří mít potomky. V takovém případě by tedy Alžběta mohla po smrti Jana spravovat jeho majetek sama, nesměla by se však znovu vdát. Kdyby se vdala a objevil by se nějaký Janův nemanželský potomek, musela by ho vyplatit. Když by Alžběta zemřela jako první, veškerý majetek by opět připadl Janovi Adamovi Malkovskému. Při sepisování svatební smlouvy zastupoval Alžbětu poručník František Daniel Ludvík.²³⁶

Druhá svatební byla uzavřena mezi vdovcem Vojtěchem Schollerem a Magdalenou Šamšovou. Smlouva je značně obsáhlá, jelikož v ní vdovec pomatuje na své děti z předchozího manželství i na budoucí potomky. Součástí jeho majetku je i dům na předměstí, „*který však jminulém roce 1766 skrze nenadálý hromový oheň vnič jest byl uveden a takový pan otec na svůj vlastní peníz a starost znovu od gruntu vystavěti musel...*“ I v tomto kontraktu je ošetřen případ, kdy by ženich zemřel jako první.²³⁷

Brzké ovdovění jednoho z partnerů nebylo ve zkoumané době ničím neobvyklým. Vdovy, ale i vdovci se pak náhle ocitli v nelehké situaci, z níž nejjednodušší východisko představoval další sňatek. Ovdovělé ženy hledaly muže, který by byl schopen postarat se

²³³ Tamtéž, kat. č. 2149.

²³⁴ Jedná se o dar ženicha nevěstě, který měl podle Koldínova zákoníku představovat jednu třetinu věna, pokud si ale nevěstu bral vdovec, mělo se jednat až o trojnásobek věna. Praxe bývala ale jiná. Lidé si určovali výši obvěnění individuálně. (Irena KORBELÁŘOVÁ, *Žena v slezské měšťanské společnosti*, s. 105).

²³⁵ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 707, kat. č. 2149.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, kat. č. 2150.

o jejich hospodářství, pomohl by jim se správou majetku, ale i s výchovou potomků z předešlého manželství. Oproti mladým nevěstám měly výhodu, že si mohly partnera zvolit samy, nemusely již dbát na rady příbuzných. Vdovci hledali ženu mladou, aby s ní ještě mohli mít děti, ale zároveň nadále hleděli i na to, z jakých majetkových poměrů pochází. Jejich nová vyvolená se pak musela starat o domácnost, nevlastní děti, popřípadě i o vlastní děti, aby se mohl muž opět věnovat svému zaměstnání.²³⁸ Ženy i muži se tak vdávali i několikrát za život, mnohdy i v poměrně krátkých časových intervalech. Např. Judita Krymová se jako svobodná vdávala v říjnu roku 1683 za vdovce Matouše Berana. Ten pravděpodobně zanedlouho zemřel a v únoru roku 1686 kráčela Judita k oltáři podruhé a vzala si Petra Andreáta.²³⁹

Poslední svatební smlouva je velmi stručná a obyčejná. Jak bylo řečeno výše, byla uzavřena mezi dvěma mladými lidmi, Alžbětou Tillerovou z Horažďovic a Tomášem Böhmem, jehož otec byl měšťan a radní ve Strakonících. Zajímavé je pouze to, že se ženich ve svatební smlouvě zavazuje k starání se o nevěstinu matku Annu, jelikož je již vdovou, bude ji za určitý finanční obnos vozit k sobě na stravu a „*sám vorati a k užitku jich obouch obilí stuřovati...*“²⁴⁰

²³⁸ L. NOVÁKOVÁ VAŠUTOVÁ, *Města a měšťanská společnost*, s. 147–148.

²³⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 133 a 135.

²⁴⁰ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 707, kat. č. 2151.

6 Praxe barokního pohřebního ritu

Z předchozích kapitol vyplývá, že v době raného novověku byli horažďovičtí obyvatelé se smrtí téměř v každodenním kontaktu. Do přirozené mortality zasahovaly i jiné faktory, např. třicetiletá válka a další válečné události či tvrdé životní podmínky (robotní a daňové zatížení), kvůli kterým byli lidé fyzicky vyčerpaní a podvyživení. Se smrtí se však Horažďovičtí nesetkávali pouze *in natura*, ale i v myšlenkách. V barokní době zaujímala smrt v životě člověka opravdu významné místo. Smrt byla totiž okamžikem, ke kterému barokně smýšlející člověk směřoval celý svůj život. Pro takového člověka nebyla smrt koncem života, ale bránou do života dalšího, lepšího, „na nebesích“. Podmínkou pro vstup člověka do tohoto věčného světa byl dobrý křesťanský život, ale především dobrá smrt.

Literatura 16.–18. století na čtenáře neustále apelovala připomínkou známé pravdy o *memento mori*. Doba úmrtí byla nejistá, pozemské věci rychle pomíjivé (včetně člověka). Pomíjivost byla v knihách přirovnávána k páře nad hrncem, k rose na slunci, k pavučině apod. Lidé měli myslet na osud své duše po fyzické smrti a neustále na smrt pamatovat.²⁴¹ Aby věděli, jak správně žít a zemřít, byly od poloviny 16. století vydávány příručky typu *ars moriendi* (umění umírat).²⁴² Jednalo se o literaturu, která přinášela utěšující myšlenky na spásu a obsahovala konkrétní rady, jak se připravit na smrt, ale i na boží soud. Barokní čtenář byl nabádán k zbožnému životu oproštěnému od obžerství, opilství, smilstva a jiných hříchů.²⁴³ Součástí knih byly také rady pro bližní umírajícího, jež čekal po smrti jejich blízkého nelehký úkol vyrovnání se s požadavky tradic a norem, při jehož nezvládnutí by byli tehdejší společností odsouzeni. Vydání těchto knih znamenalo od církve jistý ústupek. Knihy poskytovaly rodinám duchovní správu nad jejich milovanými, jež byla dříve považována za církevní výsadu.²⁴⁴ Duchovní si však udrželi své exkluzivní postavení jako vykonavatelé posledního pomazání. Smrt byla zdůrazňována i v jiných literárních žánrech, např. v písňové tvorbě, v mravně naučné próze či v kázání.²⁴⁵

Umírání v barokní době bylo veřejnou záležitostí založenou na kanonizovaných rituálech, které měly pomoci člověku vyrovnat se se světem v oblasti světské i náboženské. Jednalo se o stabilní rámec obřadů tvořený posledním pomazáním (zaopatřením),

²⁴¹ Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací – Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009, s. 69.

²⁴² Pavel KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve 2. polovině 16. a první půli 17. století*, in: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 8.

²⁴³ Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 220.

²⁴⁴ Michael KERRIGAN, *Historie smrti – Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*, Praha 2008, s. 139–140.

²⁴⁵ T. MALÝ, *Smrt a spása*, s. 61.

požehnáním, loučením a posledním pořízením. Velmi se dbalo především na to, aby byl člověk zaopatřen. Zaopatření bylo nutností k nabytí boží milosti a ke spáse duše umírajícího.²⁴⁶ Skutečnost, že se velmi dbalo na to, aby byl člověk zaopatřen, dokazují i zápisy v horažďovických matrikách. Zaopatření či nezaopatření umírajícího je zdůrazňováno hlavně u lidí, kteří zemřeli netradiční smrtí, tzn. náhle, v důsledku těžkého porodu či nešťastné nehody. Jedná se např. o případ Anny Ekhartové, „*kteřá skrze těžký a nedošlý porod, v šesti nedělých umřela, však před smrtí zaopatřena byla církevníma svátostmi*“.²⁴⁷ Smůlu měla naopak podruhně Mařena N., která zemřela náhle, a tak zaopatřena být nemohla.²⁴⁸ Zajímavý je případ Jana Beneše, kterého zabil zvon a „*jentoliko posledním pomazáním mohl zaopatřen býti*“.²⁴⁹ V případech, kdy lidé zemřeli náhlou nebo nepřírozenou smrtí bylo nutno vykonat ochranná opatření, aby se nevrátili na zem jako tzv. revenanti. Mocným ochranným prostředkem byla modlitba s použitím svčeneé vody, ale těmto mrtvým se do rakve vkládaly také kameny či šípkové pruty.²⁵⁰

Poslední pomazání bylo spjaté se zpovědí a uděloval ho kněz, jenž se za umírajícího také modlil a poskytoval mu požehnání. Pokud měl člověk na smrtelné loži nějaké přání, bylo nutné ho vyplnit. Často se stávalo, že lidé sepisovali kšaft právě až ve chvíli, kdy umírali. Snažili se rozdělit majetek, urovnat spory a rozloučit se se svými bližními. Člověku neměl při umírání ulehčit pouze kněz, ale i praktiky z přírodní medicíny, jako okuřování jalovcem či pití rozmanitých bylinných nápojů.²⁵¹ Důležité bylo také zahnat zlé síly, které člověka na smrtelném lůžku ohrožovaly. Místnost, v níž člověk umíral, bylo proto nutné vykropit svčenou vodou a zapálit v ní hromniční svíci.²⁵² Při těchto úkonech šlo především o duši zemřelého, která byla nositelkou jeho kvality. Duše odcházela z těla zesnulého ústy a podle lidové tradice se pak vydala buď na cestu do nebe, nebo do pekla či očiště, kde se měla od hříchů očistit fyzickým utrpením. Pozůstalí mohli duši blízkého

²⁴⁶ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 185.

²⁴⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 95.

²⁴⁸ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 07 (1748–1777), fol. 1–283. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-07>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 157.

²⁴⁹ Tamtéž, č. s. 146.

²⁵⁰ Danuše SEDLÁKOVÁ, *Onen svět – doprovodná publikace k výstavě z výstavního cyklu Národního muzea SMRT*, Praha 2014, s. 2. O revenantech monograficky Jean-Claude SCHMITT, *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002 a pro české prostředí pojednávaného období alespoň stručně Jirí WOLF, *Očištec a revenanti v lidové kultuře českého baroka. Případ pekaře Exelia z let 1648–1649*, in: *Mezi náboženstvím a politikou. Lidová kultura raného novověku*, Praha 2005, s. 71–78.

²⁵¹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 189.

²⁵² Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století): dům a jeho lidé, díl 1*, Praha 1999, s. 225.

pomoci prostřednictvím modliteb. Není tak divu, že v barokní době velmi vzrostl kult Panny Marie, která byla považována za příměluce trpících duší.²⁵³

Až do roku 1775, kdy bylo zákonem stanoveno povinné ohledání mrtvol, se museli pozůstalí o skonu jejich blízkého přesvědčit sami a nebožtík byl pohřben hned v den úmrtí nebo den poté. Již zmíněný zákon pak stanovil 48-hodinovou lhůtu mezi smrtí a pohřbem, pro případ, že by se zesnulý probudil.²⁵⁴ Lidé měli z pohřbení zaživa velký strach. Po diagnostikování smrti byly zesnulému zatlačeny oči, jinak by si podle lidové víry mohl vyhlédnout někoho dalšího, koho s sebou vezme na onen svět. Účastníci skonu zhasli hromniční svíci, zapálili věčné světlo a odříkávali modlitby. V tento moment podle jejich představ předstupoval blízký zesnulý před soudcovskou stolicí Boží.

Smrt musela být ohlášena ústní formou celému městu či vesnici. Tímto úkolem byl nejčastěji pověřen jeden z mužů z rodiny, nebo muž, který pocházel z nižší sociální vrstvy. Tomu pak bylo za vykonání této služby zapláceno, ale nesměl se zúčastnit pohřbu. V případě úmrtí pána domu byla nešťastná událost oznamována dokonce i domácímú zvířectvu včetně včel, pokud nějaké vlastnil.²⁵⁵ Následovala příprava nebožtíka do rakve, jeho omytí, oděni a upravení. Smuteční barvou raného novověku byla barva bílá, která symbolizovala neposkvrněnost, cudnost a svatost. Pohřeb byl pak určitou analogií svatby, proto byl zesnulý muž oblékán nejčastěji jako ženich a žena jako nevěsta, tedy v nejlepších šatech, s věncem na hlavě a s rozmarýnou. Lidé chtěli být do rakve oděni v nejlepších šatech, protože věřili, že šaty sice v hrobě zetlí, ale při vzkříšení se pak obnoví tělo i oděv a oni tak předstoupí před Boha.²⁵⁶ Nebožtík ležel v místnosti na márách²⁵⁷ do té doby, než mu truhlář zhotovil rakev, a u jeho těla se střídaly četné návštěvy (v případě, že byl členem náboženského bratrstva, modlili se za něho spolubratři). Veškeré věci, které se mrtvého při jeho připravování do rakve dotkly, musely být spáleny a voda po jeho omytí se vylévala tam, kam nikdo nechodil.²⁵⁸

Po zhotovení musela být rakev vykropena svčenu vodou. Do připravené rakve se vkládalo nejen tělo zesnulého, ale i různé předměty. Nešlo jen o obrázky, medailonky, modlitební knížky, křížky a růžence, jak bychom u katolíků předpokládali, ale i o předměty denní potřeby či věci, ke kterým měl nebožtík citový vztah, např. o dýmku, tabák, nůž. Těla obyčejných lidí byla ukládána do rakví ze dřeva, privilegované osoby (panovníci,

²⁵³ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 157.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 204.

²⁵⁵ R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život*, s. 227.

²⁵⁶ D. SEDLÁKOVÁ, *Onen svět*, s. 13-15.

²⁵⁷ Pohřební nosítka.

²⁵⁸ D. SEDLÁKOVÁ, *Onen svět*, s. 2.

církevní hodnostáři) měli rakve z dražších a trvanlivějších materiálů (kámen, olovo, cín).²⁵⁹ Za pozornost stojí rozhodnutí Josefa II., který v roce 1784 nařídil používání tzv. vyklápěcích rakví, do nichž se umisťovalo tělo zašité v pytli, jež bylo na hřbitově z rakve vyklopeno přímo do hrobu. Hrob pak musel být ihned zasypán a přikryt. Tento morbidní způsob, který měl podle Josefa II. přispět k rychlejšímu zetlení mrtvého těla, vzbudil u lidí velký odpor, proto bylo hned následujícího roku nařízení dekretem zrušeno.²⁶⁰

V den pohřbu byl nebožtík odnesen průvodem do kostela, kde se konala mše, pokud na ni měla pozůstalá rodina dostatek financí. Mše byla jednou z nejnákladnějších složek pohřbu, pokud se konala, byl o tom většinou učiněn záznam do matriky. V Horažďovicích se zpívaná zádušní mše konala např. za Jana Fuxa, horažďovického souseda²⁶¹, či za měšťana Jáchyma Růžu.²⁶² Průvod měl vždy stejnou podobu, která se řídila tradicí. V čele šel ministrant²⁶³ s křížkem a za ním děti, symbolizující naději. Za nimi šel muž s hudbou, pak kněz a zpěváci. Na konci průvodu kráčeli účastníci pohřbu a na úplném chvostu mohli jít dokonce i žebráci. Z kostela průvod směřoval na hřbitov²⁶⁴, kde byla rakev spouštěna, často za doprovodu hudby, do vysvěceného hrobu.²⁶⁵ Obličej nebožtíka měl být v hrobu otočen tak, aby směřoval na východ nebo k Jeruzalému, to mělo symbolizovat očekávání Kristova návratu. Zesnulý ležel na zádech s rukama zkříženýma na prsou.²⁶⁶ Nakonec vhodili pozůstalí na rakev hrst hlíny, aby se tělo jejich blízkého obrátilo v prach, a šli uctít jeho památku do hostince. Povolání hrobaře vykonával např. Jan Voštirálek, který zemřel roku 1676²⁶⁷, jeho nástupcem se stal Matěj Poláček.²⁶⁸ V horažďovických matrikách se můžeme setkat s hrobařem Jakubem Knochem²⁶⁹, s jakýmsi starým hrobařem Pavlem²⁷⁰ či s Jakubem Smolkou.²⁷¹

²⁵⁹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 222.

²⁶⁰ F. J. KUNC, *Od počátku až do skonání světa*, Praha 1938, s. 52.

²⁶¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 91.

²⁶² Tamtéž, č. s. 109.

²⁶³ Chlapec přísluhující katolickému knězi při obřadech.

²⁶⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 229.

²⁶⁵ Viz příloha č. 24.

²⁶⁶ Douglas James DAVIES, *Stručné dějiny smrti*, Praha 2007, s. 60.

²⁶⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 91.

²⁶⁸ Tamtéž, č. s. 97.

²⁶⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 03 (1689–1699), fol. 1–99. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-03>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 98.

²⁷⁰ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 210.

²⁷¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 07 (1748–1777), fol. 1–283. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-07>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 156.

6.1 Sociální postavení horažďovických zesnulých

Sociální postavení zesnulého se projevilo nejen na materiálu rakve, ale i na tom, zda za něj bylo zvoněno. Právě zvonění se řadilo mezi nejnákladnější položky pohřbu a mělo ochranný význam. Pokud se za zesnulé zvonilo, bylo to často uvedeno v matričním zápisu, např. „17. dne Martii pochované jest bylo tělo mrtvé na krchově svatojánským slovného muže Pana Martina Kratochvíle, měštěnána, a spoluradního města Horažďovic. Velkým zvoněno“²⁷², či „1. Augusti pochované jest tělo mrtvé na krchově svatojánským starožité sousedy, Doroty Vitmonový, která umřela 31. July v domě syna svého Jiříka Vitmona, zvoněno velkým zvonem“.²⁷³ Také mše byla sloužena pouze za bohaté a významné obyvatele, jak bylo uvedeno výše. Majetnost rodiny se dále odrazila na celkové okázalosti pohřbu. Lidé si většinou šetřili na pohřeb celý život. Nemajetným osobám ho musela vypravit obec.²⁷⁴

Výjimečně se setkáme s tím, že je k horažďovické závěti připojen výkaz pohřebních výloh. Vyúčtování za pohřeb je připojeno např. k závěti Václava Midlenta. Je z něho patrné, že muselo být zapláceno zvoníkům a „od zvonu“ (celkem 20 kop míšeňských a 40 krejcarů), dále se platilo 12 krejcarů kostelníkovi, 1 kopy a 15 krejcarů stála rakev, 27 krejcarů získal hrobař, zpěvákům a ministrantovi bylo vyplaceno 20 krejcarů, 1 kopa a 44 krejcarů byla pro klášter na mše a další položky stály 41 krejcarů.²⁷⁵ Ve vyúčtování umoření dluhu Barbory Balíčkové se setkáme např. s položkou za světlo (1 kopa míšeňských) či s obnosem pro klášter na mše, jenž činí 4 kopy a 20 krejcarů.²⁷⁶

Podle Pavla B. Kůrky vycházel nejlevnější pohřeb na 40 grošů českých, přičemž mzda řemeslnického tovaryše byla 5–10 grošů za den práce. Zmíněný autor uvádí, že bylo nezbytné zaplatit cenu za zhotovení rakve, která byla odvislá od velikosti těla zesnulého. Cena rakve na Starém Městě pražském se pohybovala v rozmezí od 6 do 25 grošů. Dále se platilo za vykopání hrobu (10–20 grošů) a za zvonění. Zvonění bylo chápáno jako nadstandard a odměna se platila jak pulsantům²⁷⁷, tak zvoníkovi za opotřebení zvonů a provazů. Další položkou byly svíčky, vždy se zaplatilo pouze za ty, co uhořely. Svíčky bývaly v majetku záduší či cechů. Zbývající výdaje za pohřeb bylo možné přizpůsobit dle

²⁷² SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 100.

²⁷³ Tamtéž, č. s. 101.

²⁷⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 206.

²⁷⁵ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2357.

²⁷⁶ Tamtéž, kat. č. 2366.

²⁷⁷ Chlapci, kteří zvonili.

majetku pozůstalých či je úplně odpustit (mzdu pro faráře, kaplana, poplatků za místo na hřbitově, zpěv apod.).²⁷⁸

Sociální postavení zesnulého lze velmi dobře vysledovat z místa jeho posledního odpočinku. Nejvýše postavené osoby byly pohřbívány přímo v chrámu či kostele. Platilo totiž jednoduché pravidlo, čím blíže ke kostelu byl nebožtík pohřben, tím větší měl přímluvu u Boha. V Horažďovicích se nejčastěji pohřbívalo ve farním kostele sv. Petra a Pavla. Dalším významným místem posledního odpočinku byl kostel sv. Jana na předměstí²⁷⁹ či kostel sv. Archanděla Michaela u kláštera. Kostel sv. Jana je umístěn do středu hřbitovního pole a pohřbívání v něm dokládá celá řada náhrobních kamenů.²⁸⁰ Některé z nich kryjí hroby, jiné byly pouze zhotoveny za života majitele a následně nevyužity k pohřebním účelům, a tak slouží jako kameny dlažební. Náhrobní kameny patří převážně příslušníkům zámožnějších měšťanských rodin, nejvíce si jich nechali zhotovit cechmistry.²⁸¹ Jeden z více než dvaceti kamenů patří Florianu Malkovskému, jenž zemřel v roce 1630. Na jeho kameni můžeme spatřit znak cechu řeznického.²⁸²

V prostorách kostelů bývaly pohřbívány urozené osoby, např. v kostele sv. Jana byl pochován rytíř Maxmilián Josef Männer, který pracoval jako štolmistr²⁸³ pana hraběte Václava ze Šternberka²⁸⁴, dále zde byl prostor pro faráře či jiné duchovní a jejich příbuzné, např. pro bratra faráře Adamovského, jenž byl pohřben v kostele sv. Petra a Pavla²⁸⁵, nebo přímo pro faráře Václava Nigrína, který zesnul v květnu roku 1718 ve věku 50 let a „*leží v chrámu Páně ss. Petra a Pavla blíž oltáře Panny Marie, který oltář vyzdvihl...*“.²⁸⁶ V kostelech bylo také místo pro osoby, kterých si vrchnost vážila, a pro členy jejich rodiny, mezi jinými se jednalo o zesulé děti malíře Kašpara Marciho: „*18. dne Septembris, pochováno jest v kostele svatýho Michala Archangela mrtvé tělo dcerušky, Pana Kašpara Marciho malíře ten čas zámeckýho...*“.²⁸⁷

²⁷⁸ Pavel B. KŮRKA, *Pohřby a záduší – Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem r. 1600*, in: *Církev a smrt - Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 71–73.

²⁷⁹ Viz příloha č. 25.

²⁸⁰ Viz příloha č. 26.

²⁸¹ K sepulkrálním památkám např. Petr HRUBÝ, *Šlechtické sepulkrální památky Litoměřicka do počátku 18. století jako historický pramen*, Ústí nad Labem 2010 a Jiřím Roháčkem redigované svazky *Epigraphica & Sepulcralia*.

²⁸² K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 62.

²⁸³ Správce konírny.

²⁸⁴ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 93.

²⁸⁵ Tamtéž, č. s. 107.

²⁸⁶ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 207.

²⁸⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 106.

V kostelech mohla spočinout i těla lidí, kteří si místa v nich koupili – jak již bylo zmíněno, jednalo se převážně o bohaté horažďovické měšťany s významným postavením. Mezi ty bychom mohli zařadit např. pana primátora Fridricha Švába, který zemřel roku 1671 ve věku 62 let a byl pohřben ve farním kostele,²⁸⁸ nebo pana Matěje Rabského, který zemřel v dubnu roku 1731, zaopatřený všemi svátostmi, ve věku 83 let a jeho tělo bylo uloženo v kostele sv. Jana do krypty, „*keroužto 1730 roku jeho dvojctihodný a vysoce řečený pan syn Jan Rabský far. Maloborský učiniti dal*“.²⁸⁹ V některých horažďovických matrikách, zejména v matrice se sign. Horažďovice 05, bývá umístění těla v kostele sv. Petra a Pavla i přesněji specifikováno: za velkým oltářem, okolo předních dveří, blíž předním dveřím, blíž zadní kobky, blíž přední kobky, blízko křtitelnice, blíž kříže, naproti věži, proti dveřím na kůr²⁹⁰, blíž kostnici apod.²⁹¹

Žádaná byla místa nejen uvnitř kostela, ale i při jeho vnějších zdech („*Item pochováno jest mrtvé tělo Anny Svitáčkové na krchově sho. Petra a Pavla při kostele farním horažd', a to z té příčiny, že jest umřela ve špitále.*“²⁹²). Obyčejným horažďovickým obyvatelům byly určeny hřbitovy u kostelů. Z horažďovických matrik vyplývá, že od roku 1688 přibližně do roku 1709 byla většina těl ukládána na hřbitov u kostela sv. Jana. V roce 1709 přestal být ale tento hřbitov využíván a pohřbívalo se na hřbitov u farního kostela.²⁹³ Roku 1721 napsal farář Matzner stížnost, že kolem kostela sv. Petra a Pavla panuje silný zápach, který je způsoben mělce pohřbenými mrtvolami.²⁹⁴ Díky tomuto výroku můžeme potvrdit, že byl hřbitov u farního kostela po roce 1709 hojně používán. Problémy s přeplněným hřbitovem u kostela sv. Petra a Pavla jsou zmiňovány i v roce 1748, v době působení faráře Spinky. Dozvídáme se, že psi a vepři vyhrabávali mělce zakopané mrtvoly ze země a vláčeli je po hřbitově. Město bylo zamořeno zápachem a lidé se obávali nákazy, kterou by tento neutěšený stav hřbitova mohl způsobit.²⁹⁵

²⁸⁸ Tamtéž, č. s. 86.

²⁸⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 224.

²⁹⁰ Vyvýšená prostora pro varhany, zpěváky a hudebníky v chrámu.

²⁹¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 205–206.

²⁹² SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 87.

²⁹³ K. Němec v díle *Dějiny města Horažďovic* uvádí, že byl kostel sv. Jana vystavěn na počátku 17. století, jelikož hřbitov kolem farního kostela nepostačoval. Dále si však mírně protiřečí. Píše, že „*k pohřbívání kolem (kostela) asi dlouho ještě nedocházelo*“. Z tohoto tvrzení vyvozují, že Němec při psaní statí o horažďovických pohřebištích nevycházel ze zdejších matričních zápisů, kde je jasně uvedeno, že byla těla zesnulých osob pohřbívána právě na hřbitově svatojánském. (K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 57–58.)

²⁹⁴ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 58.

²⁹⁵ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 698, kat. č. 1782.

Víme také, že se o kostel sv. Jana Křtitele vedly dlouholeté spory. Obec správu hřbitovního kostela svěřovala farářům z nedalekého Malého Boru. Tato skutečnost se nezamlouvala faráři Nigrinovi, proto sepsal roku 1711 dokument shrnující informace o patronátním právu kostela na předměstí. Podle Nigrina v kostele sv. Jana sloužili od nepaměti faráři z Horažďovic. Farář Nigrin zastával také názor, že by měl být hřbitov na předměstí k dispozici kostelu sv. Petra a Pavla (farnímu kostelu) pro případ, že by bylo potřeba pohřbívat právě tam. Nárok farního kostela na správu kostela sv. Jana odůvodňuje tím, že pohřbívat může jen kostel, který má farníky. Pohřební právo bylo totiž jedním z farních práv.²⁹⁶ Spory o kostel na předměstí se však vlekly i za faráře Matznera a ani následující farář Spinka nesměl kvůli rozhodnutí kněžny z Mansfeldu hřbitovní kostel spravovat.²⁹⁷

Pro sebevrahy, popravené osoby, lidi jiného než katolického vyznání, nepokřtěné nebo mrtvě narozené děti nebylo v posvěcené půdě hřbitova místo. Bývali pohřbeni v polích, lesích a zahradách. Tímto způsobem byl pohřben třeba tajný nekatolík Václav Kloboučník. Konkrétně se píše, že byl „*raději zakopán v poli za Zahradeckých chalupou na cestě dolejší k Strakonicím co se jede*“.²⁹⁸ Pro židovské obyvatelstvo Horažďovic byl zřízen v 17. století hřbitov na východním okraji města v parkánu²⁹⁹ v těsné blízkosti synagogy. Nejstarší náhrobek, který je doposud čitelný, pochází z roku 1684.³⁰⁰ Židé byli nejpozději od tohoto roku pohřbíváni právě zde. Pokud se v církevních matrikách s židovským obyvatelstvem setkáme, jedná se o pokřtěné Židy. Ti však byli pohřbíváni na křesťanských hřbitovech, např. „*...pochována jest Clara křtěná židovka 53 letha mající všemi svátosti zaopatřena leží proti zadním kostelním [...] u ss. Pt a Pav*“.³⁰¹

6.2 Úmrtnost horažďovických obyvatel

Úroveň úmrtnosti je jedním z nejdůležitějších ukazatelů populačního vývoje určité lokality v daném období, jelikož se v ní odráží pozitivní i negativní změny vnějších podmínek. Počet zesnulých horažďovických obyvatel jsem sledovala v letech 1671–1790.³⁰² Opět

²⁹⁶ L. HESOUNOVÁ, Maltézská fara v Horažďovicích, s. 60.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 68.

²⁹⁸ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 203.

²⁹⁹ Prostor mezi domy a městskou nebo hradní zdí.

³⁰⁰ Roman VANĚK, *Stručná historie hřbitovů v Horažďovicích*, in: Farní zpravodaj farnosti Horažďovice 17, 2012, s. 2.

³⁰¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], s. 224.

³⁰² Viz příloha č. 27.

jsem vycházela z matrik, tentokrát se jednalo o matriční knihy horažďovických zesnulých.³⁰³ Ve zkoumaném období, které trvalo 119 let, zemřelo 4070 obyvatel. Průměrný počet zesnulých za rok činí 34. Nejvíce lidí zemřelo v roce 1680 a v letech 1771 a 1772. V roce 1680, kdy zesnulo 76 obyvatel, zasáhla Horažďovice morová epidemie. V roce 1771 zemřelo 71 a v roce 1772 93 obyvatel Horažďovic. Tentokrát se jednalo o období demografické krize, kterou způsobil hladomor.³⁰⁴ Nejméně obyvatel bylo pohřbeno v roce 1675 a 1695. V obou letech šlo o 12 zesnulých.

Úmrtnost ve městě byla také zvyšována vlivem válečných událostí. V Horažďovicích je patrné zvýšení úmrtnosti v některých letech válek o rakouské dědictví (1740–1748). V prosinci roku 1741 bylo město obsazeno spojeneckými vojsky³⁰⁵ a hned v následujícím roce stoupla úmrtnost Horažďovických o více než polovinu, zemřelo 58 lidí. Zvýšení úmrtnosti je také patrné v roce 1747 (68 zesnulých) či v letech 1758–1759, kdy mohla mít vliv na zvýšení počtu zemřelých osob sedmiletá válka.

6. 2. 1. Sezónnost úmrtí

Pohyb úmrtnosti v jednotlivých sezónách je obrazem hospodářské i zdravotní situace v průběhu roku. Pro sledování tohoto jevu jsem zvolila dva dvacetileté časové úseky. První je vymezen roky 1680–1700, druhý časovým rozmezím 1770–1790. Při provádění sond jsem vycházela z matrik se sign. Horažďovice 03, 05, 07, 10 a 13.

V prvním zkoumaném období³⁰⁶, v němž zemřelo celkem 533 lidí, docházelo k maximu úmrtí v podzimních měsících. V září zesnulo 12 % ze zesnulých obyvatel, v říjnu 15 % a v listopadu 10 %. Březen a duben byly také měsíce s vysokou úmrtností. V každém z nich zemřelo 9 % z uvedených 533. Minimum zemřelých osob vykazují měsíce červenec a prosinec. Je zřejmé, že výkyv ve výši úmrtnosti v podzimních měsících je způsoben nárůstem úmrtnosti způsobené morovou epidemií na podzim roku 1680.

Druhé zkoumané období³⁰⁷ zahrnuje celkem 909 zesnulých osob, přičemž jich nejvíce zemřelo v měsících březnu a dubnu (21 %). Od května dochází k poklesu úmrtnosti. V září se úmrtnost zvyšuje na 10 % a pak opět klesá a nárůst začíná od února. Měsíce s nejnižší úmrtností v tomto období jsou leden, srpen a prosinec.

³⁰³ Více o matrikách zemřelých viz podkapitola Sbirka matrik farního úřadu římskokatolické církve Horažďovice.

³⁰⁴ Více o moru a hladomoru viz podkapitola Demografický vývoj a zdravotní stav v českých zemích v 17. a 18. století.

³⁰⁵ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 148–149.

³⁰⁶ Viz příloha č. 28.

³⁰⁷ Viz příloha č. 29.

Výsledky svého výzkumu jsem porovnávala se studii Michaely Němečkové a Marie Heřmánkové. Michaela Němečková, která zkoumala danou problematiku v letech 1690-1783, se s mými závěry rozchází. Tvrdí, že variabilita sezónního průběhu ve farnosti Panny Marie na Louži byla poměrně malá. Přitom nejvíce úmrtí zaznamenává v měsících červenci a srpnu a nejméně v prosinci a lednu.³⁰⁸ Marie Heřmánková, která se zabývala úmrtností ve farnosti Únětice v letech 1721–1770, uvádí maximum úmrtnosti v měsících březnu a dubnu. Dochází k závěru, že v létě a na podzim, když bylo teplo a dostatek potravin, umíralo méně lidí než v jarních měsících, v nichž byli lidé vysílení po zimě, a proto snadněji podléhali různým chorobám.³⁰⁹ Situace v malém městě řemeslnicko-zemědělského charakteru, jakým Horažďovice bezesporu byly, se jistě nedá srovnávat se situací na venkově, o které Marie Heřmánková pojednává, přesto je situace v Horažďovicích v letech 1770–1790 obdobná jako ve farnosti Únětice.

6.3 Poslední pořízení horažďovických obyvatel

Poslední pořízení patřilo do stabilního rámce křesťanských obřadů, které měly být vykonány před smrtí. Pro barokně smýšlejícího člověka neznamenal kšaft pouze prostředek k přerozdělení majetku, jak se píše v Obnoveném zřízení zemském z roku 1627³¹⁰, ale hlavně další prostředek k naplnění dobré smrti. Sepisování poslední vůle se nemělo nechávat na poslední chvíli, těsně před skonem se měl člověk oddávat duchovnímu rozjímání a neřešit pozemské věci. Praxe byla ale často jiná. Prvním impulsem k sepsání kšaftu byla nemoc, stáří či obava z neshod mezi potomky.³¹¹ Dbalo se však na to, aby byl člověk při sepsování závěti při zdravém rozumu.³¹²

Na sepsání testamentu záleželo hlavně v prostředí šlechtickém a měšťanském³¹³, u neurozených osob to bylo s problematikou závětí složitější. Venkovští poddaní volně

³⁰⁸ M. NĚMEČKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 83.

³⁰⁹ M. HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti*, s. 100.

³¹⁰ „Kšaft nic jiného není nežli vysvědčení o vyjevení poslední vůle lidské, jak by kdo chtěl, aby po smrti jeho s statkem a věcmi jemu vlastně náležejícími a v moci jeho zůstávajícími zachováno býti mělo.“ (Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí – Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002, s. 16.)

³¹¹ Václava KALOUSOVÁ, „A když smrt zavolá...“ *Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokycanských kšaftech z 16. až 18. století*, in: Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 72.

³¹² Tento požadavek je dokonce uveden i v Koldínově zákoníku: „Kdožbykoli kšaft dělati chtěl, má při rozumu zdravém a při paměti dobré býti. Neb blázni a lidé pošetilí, ani ti, ježtoby pamět potratili, kšaftův činiti nemohou.“ (Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876, s. 130).

³¹³ Srovnej Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem 2002. Pro prostředí duchovních Marie RYANTOVÁ, *Narizení až za hrob – Testamentární praxe a vyřizování pozůstalostí*

nedisponovali jejich majetkem až do 18. století, tudíž neměli ani právo kšaftovní. Záleželo tedy na vrchnosti, zda cestou milosti předá majetek lidem, kteří byli v kšaftu zmíněni.³¹⁴

6. 3. 1 Kšafy horažďovických měšťanů

Horažďovičtí měšťané kšaftovali hojně, o čemž svědčí velké množství dochovaných pozůstalostí. Těsně před skončením třicetileté války obnovil František Karel Matyáš ze Šternberka kšaftovní svobodu, ale Horažďovičtí sepisovali poslední vůle i během oněch válečných let.³¹⁵ Poslední vůle se zapisovala před představenými obce a po smrti kšaftujícího byla vložena do městské knihy, popřípadě do speciální knihy kšaftů.³¹⁶ V případě, že kšaft zapisoval někdo jiný, musel být opatřen podpisy svědků. K sepsání poslední vůle se přistupovalo velmi vážně. Bylo nutné majetek přerozdělit spravedlivě, jinak hrozilo, že by se musel nebožtík vracet ze záhrobí zpátky na zem a napravovat své omyly.³¹⁷

Závěti neobsahovaly pouze statě o majetku, jejich součástí bývá i zvolení místa posledního odpočinku a zřídka se objevují i zmínky o tom, z čeho mají být uhrazeny pohřební náklady. Velmi důležitou součástí raně novověkých kšaftů byly však odkazy finančního obnosu církvi, hovoří se o tzv. zbožných odkazech (*pia et alia legata*). Těmito odkazy si člověk sepisující závěť chtěl pojistit vstup do nebe. Podle Philippa Ariése šlo dokonce o hlavní důvod k sepsání kšaftu.³¹⁸

Testamenty obyvatel Horažďovic mají velmi podobnou strukturu. Každý z testamentů obsahuje invokaci, v níž je testátorem vzýváno boží jméno. Právě touto úvodní částí se odlišuje testament od jiných právních dokumentů. V horažďovických kšaftech má invokace nejčastěji takovouto podobu: „*Ve jménu blahoslavené a nerozdílné Trojice svaté Boha Otce, syna i ducha svatého. Amen*“.³¹⁹

Po invokaci následovalo uvedení jména a důvodu, proč byl testament sepisován, také se uvádělo, zda byl testátor při plném vědomí, např. „*Já Jan Prácheňský soused předměstský města Horažďovic, jsa od Pána Boha nemocí těžkou navštíven, však rozumu zdravého a paměti dobré užívaje dožádal sem se pana purkmistra, aby ke mně osoby vyslány byly*

světských duchovních pražské arcidiecéze v době baroka, in: *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2002, s. 149–162.

³¹⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 192–194.

³¹⁵ K. NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, s. 135.

³¹⁶ Tomáš MALÝ, „*Mentalita*“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16.–18. století)*, in: *Chrudimský vlastivědný sborník 7*, Chrudim 2003, s. 19–20.

³¹⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 195.

³¹⁸ Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti I – Doba ležících*, Praha 2000, s. 234–237.

³¹⁹ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2269.

před nimiž bych vůli svou sepsati dal...“³²⁰, nebo „...já Markéta pozůstalá vdova po dobré paměti Janovi Truhláři někdy sousedu ve městě Horažďovicích, vděčna jsoucí toho od Pána Boha, že jest života mého, jakkoli mnohými bídami naplněného, prodloužiti ráčil, za to jeho milosti božské vděčně děkovati činím. Znajíce pak na sobě to, že již věk můj sešlý, co jablek na stromě doslouží a tak rač manželu mému a dítkám milým přišlo, že i mě přijiti má. I aby po mé smrti o stateček, který mi tak Pán Bůh z milosti své na skrovnosti propůjčiti ráčil, z naříkání sjíti mohlo, a tedy příčina k soudu a společné přátel nenávisti dána nebyla, dokudž ještě zdravého rozumu a dobré paměti požívám, tuto poslední svou vůli a kšaft, dožádavši se v tom Zachariáše Hladíka, poručila jsem a dala sobě sepsati“.³²¹

Poté Horažďovičtí odkazovali svou duši Bohu. Uvádím příklad z testamentu Matouše Kryspacha, jenž píše: *„Především pak nejprve svou milou duši, krví Krista Ježíše vykoupenu, samému jedinému Pánu Bohu všemohoucímu v jeho s. ruce poručím. On ráčí dáti, aby skrze službu s. Andělův jeho, po vykročení z bídného žaláře těla, byla do lůna Abraháмова přinesena, kdežby slávy a radosti věčné požívati mohla. Se všemi vyvolenými Božími. Amen“*.³²² U většiny testamentů není odkaz duše takto květnatě okomentován. Zpravidla se jedná pouze o jednu větu či souvětí, jako např. v kšaftu Alžběty Motlové: *„Předně Pánu Bohu Stvořiteli mému duši svou tak, jakž jsem ji od něho přijala, poručím v jeho svaté ruce“*.³²³

Následuje hlavní část, v níž se odkazuje a přerozděluje majetek. Horažďovičtí nejčastěji odkazovali domy, dvory (např. se stodolou), dědiny, louky, nábytek, krámy (např. masné)³²⁴, hotovost, kožichy³²⁵, sukně, podušky³²⁶, peřiny³²⁷, obilí³²⁸, ovce, kozy, krávy, voly³²⁹, jehňata, kožené spodky, župany³³⁰, zahrady³³¹, rybníky³³², hrnčířské kruhy³³³ aj. Tato část je také opatřena různými pokyny pro pozůstalé (např. koho mají vyplatit), či podmínkami, za kterých mohou kšaftem získaný majetek spravovat. Např. Kateřina Nosková odkázala velkou část majetku svému muži, *„však s tou výminkou“*, pokud by se

³²⁰ Tamtéž, kat. č. 2241.

³²¹ Tamtéž, kat. č. 2247.

³²² Tamtéž, kat. č. 2258.

³²³ Tamtéž, kat. č. 2256.

³²⁴ Tamtéž, kat. č. 2246.

³²⁵ Tamtéž, kat. č. 2247.

³²⁶ Tamtéž, kat. č. 2256.

³²⁷ Tamtéž, kat. č. 2255.

³²⁸ Tamtéž, kat. č. 2266.

³²⁹ Tamtéž, kat. č. 2267.

³³⁰ Tamtéž, kat. č. 2269.

³³¹ Tamtéž, kat. č. 2281.

³³² Tamtéž, kat. č. 2282.

³³³ Tamtéž, kat. č. 2297.

ožení, „*aby povinen byl synu mému Samuelovi polovici všeho tohož statku, co by se koliv vynajíti mohlo, postoupiti a odevzdati*“.³³⁴ V některých testamentech se objevuje i přání testujících, aby v jejich rodině i nadále přetrvávaly dobré vztahy a bylo na ně pamatováno jen v dobrém. Mezi takové můžeme zařadit závěť Jana Malkovského, jenž svým potomkům píše, aby v ničem nezarmucovali svou matku, ochraňovali ji a zastávali se jí. Přeje si, aby všichni žili „*v jednom svazku lásky*“, aby „*jeden druhého šetrně předcházeti, a za jednoho zůstávati a sebe ochrániti mohli*“. Dále uvádí i přání, které se vztahuje k jeho osobě: „*Mne pak otce svého všicky v dobrém každého času po smrti připomínati i před utrhačícími zastávati hleděti*“.³³⁵

Před smrtí bylo také velmi důležité urovnat všechny dluhy. Proto se i v testamentech můžeme se zmínkami o dluzích setkat. V těchto případech je nejčastěji uveden výčet dluhů a způsob, jakým mají být splaceny. O dluzích se píše např. v závěti Kateřiny Pilkové, která si půjčovala od Židovky Léblové,³³⁶ či v závěti Doroty Chmelové.³³⁷ Testamenty mohou obsahovat i záležitosti pro pozůstalé nepříjemné, jedná se hlavně o jejich vydědění. S vyděděním dětí se můžeme setkat v závěti Pavla Kramaříka³³⁸ i v kšaftu jeho manželky Doroty. Děti Kryštofa a Kateřinu stihl tento osud, protože neposlouchali rodiče.³³⁹

Jen výjimečně je v horažďovických závětech pamatováno na pohřeb. Myslí na něj třeba Kateřina Nosková, která doufá, že jí manžel obstará řádný pohřeb. Píše: „*Tělo pak mé tak jakž z prachu země pošlo, k poctivému pohřbu, dle řádu a obyčeje měšťanského, co znám, Páně Janovi Králíčkovu manželu mému s průvodem [...] poroučím a odevzdávám*“.³⁴⁰ Ani odkazy ve prospěch církve nejsou tak časté. Dorota Azafová věnuje „*k kostelu sv. Jana na předměstí na svíčky 3 [...]*“. Myslí i na pohřeb: „*19 pak zlatých ty pro pohřeb, kdyby mně Pán Bůh uchovati neráčil...*“.³⁴¹ Větší obnosy církvi odkazují bohatí horažďovičtí měšťané, např. Josef Budecius, který v testamentu pamatuje na klášter v Horažďovicích, klášter v Sušici, farní kostel, kostel v Malém Boru, Loretánskou kapli, kostel sv. Jana Křtitele, kapli sv. Anny, ale i na špitál a chudé osoby³⁴², nebo Václav Tichý, který

³³⁴ Tamtéž, kat. č. 2280.

³³⁵ Tamtéž, kat. č. 2246.

³³⁶ Tamtéž, kat. č. 2328.

³³⁷ Tamtéž, kat. č. 2365.

³³⁸ Tamtéž, kat. č. 2286.

³³⁹ Tamtéž, kat. č. 2293.

³⁴⁰ Tamtéž, kat. č. 2280.

³⁴¹ Tamtéž, kat. č. 2273.

³⁴² Tamtéž, kat. č. 2339.

odkazuje hotovost jezuitům v Krumlově, jezuitům v Klatovech, kostelu sv. Petra a Pavla či klášteru v Horažďovicích.³⁴³

Po přerozdělení majetku žádali kšaftující pana purkmistra a pány radní, aby nad jejich posledním pořizem drželi ochrannou ruku. Někdy uváděli, co se má stát s lidmi, kteří by se snažili kšaft porušit. Jan Malkovský v závěti píše, že mají být takové osoby stíženy pokutou.³⁴⁴ Dále se v testamentech uvádí, kdy byly sepsány, popřípadě, kdo je psal a v přítomnosti kterých svědků. Po smrti kšaftujícího se na testamenty připisovalo, kdy byly uvedeny v platnost a za účasti kterých svědků, např. „*Léta Páně 1623 v pondělí po 14. neděli po ste. Trojici, k žádosti P. Kateřiny vdovy zůstalé po dobré paměti Janovi Malkovským, a jiných kšaftovníkův, otevřen a přečten jest kšaft tento v radě [...] za ouřadu Pana purkmistra Jana Laubského, Matouše Kryspacha, Zacharyáše Hladíka, Matěje Markovic, Jakuba Královského, Matyáše Křížana, Jana Boudy*“.³⁴⁵

6. 3. 2 Závět kněžny Eleonory z Mansfeldu

Jak jsem již zmínila, především ve šlechtickém prostředí se na sepsání poslední vůle velice dbalo. Právě zde bylo nejvíce potřeba postarat se o přerozdělení majetku. Teprve po roce 1627, kdy bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, mohli šlechtici volně disponovat se svým majetkem. Do té doby k tomu potřebovali tzv. mocný list, jenž představoval královské svolení a zároveň pojištění toho, že bude poslední vůle zesnulého opravdu vyplněna.³⁴⁶ Sepsaná závět se uschovala u důvěryhodné osoby nebo v úřadu desek zemských, po smrti testátora byla za nemalý finanční obnos vepsána do desek zemských. Mnohdy se jednalo o zápis kaligrafický.³⁴⁷

I u testamentů šlechtických se trvalo na tom, aby byly sepisovány za plné vůle kšaftující osoby. Testamenty šlechty obsahovaly části charakteristické pro listiny a považovaly se za právní dokumenty. V SOkA Klatovy se můžeme setkat s opisem poslední vůle kněžny Eleonory z Mansfeldu. Závět má typickou strukturu a všechny náležitosti šlechtického testamentu. V její první části nalezneme tzv. úvodní ustanovení, tedy invocaci, intitulaci a promulgaci, přičemž invocace zní: „*Ve jménu všech svatých a trojjediného Boha Otce i Syna i Duchu svatého. Amen.*“ Následuje uvedení jména a titulu, tzv. identifikace. Dále jsou uvedeny důvody, proč byla závět sepsána.

³⁴³ Tamtéž, kat. č. 2350.

³⁴⁴ Tamtéž, kat. č. 2246.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 16.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 21.

Závěť Eleonory z Mansfeldu obsahuje odkazy pro jednotlivé instituce, např. pro minoritský klášter, pro zdejší farní kostel, pro farní kostel v Malém Boru, odkaz pro kapucíny v Sušici, pro kostel Panny Marie Sněžné v Praze aj. Dohromady institucím odkazuje 1650 grošů míšeňských. V testamentu nechybí ani odkaz pro město Horažďovice. Finanční částky i nemovitosti odkazuje samozřejmě také svým příbuzným a známým, např. jejímu synovi, dceři Eleonoře či kněžně z Trauttmansdorffu.³⁴⁸

Poslední oddíl závěti patří závěrečným ustanovením: sankci, žádosti o vložení do desek zemských, podpisům, testamentárním svědkům a datu.³⁴⁹ Testament je opatřen podpisem kněžny a tří svědků, mezi kterými je Sebastian hrabě Künigl, svobodný pán Jan Václav Dubský a Jan Kryštof Dohalický z Dohalic. Závěť byla sepsána v Horažďovicích na zámku 6. dubna 1746.³⁵⁰

6.4 Příčiny úmrtí horažďovických obyvatel

Jak bylo řečeno výše, příčiny úmrtí byly do matrik v Horažďovicích soustavně zaznamenávány od roku 1784, tedy od roku, v němž byl předepsán nový pevný matriční formulář. Stejně tomu bylo i v jiných českých městech.³⁵¹ Do tohoto roku uváděli faráři příčiny úmrtí jen velmi sporadicky, a pokud je uvedli, většinou šlo o příčinu úmrtí, která byla něčím výjimečná.

6.4.1 Příčiny úmrtí a věk zesnulých v letech 1784–1790

Příčiny úmrtí jsem sledovala hlavně v rozmezí let 1784–1790, přičemž jsem zpracovávala pouze matriční záznamy, které se týkají výlučně města Horažďovic (Horažďovice–město a zámek) a Horažďovic–předměstí, ostatní územní složky farnosti jsem nebrala v potaz. Během zkoumaného časového rozmezí zesnulo v Horažďovicích 275 osob, přičemž více než polovina z nich je tvořena zesnulými dětmi a mladistvými do 18 let věku.³⁵²

Konkrétně v těchto letech zemřelo 91 dětí do jednoho roku, 58 dětí v rozmezí od jednoho roku do pěti let, 10 dětí ve věku pět až deset let a 10 mladistvých ve věku deset až osmnáct let. 29 osob zesnulo ve věku od osmnácti do padesáti let. Po překonání hranice padesáti let začíná úmrtnost opět stoupat. Ve věku padesát až osmdesát let zemřelo 61

³⁴⁸ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2363.

³⁴⁹ P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 26.

³⁵⁰ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2363.

³⁵¹ Srovnej Kateřina DOLEŽALOVÁ, *Příčiny úmrtí v Rokytnici v Orlických horách ve světle matričních záznamů z let 1784–1812*, bakalářská práce FF UHK, Hradec Králové 2015, s. 38.

³⁵² Viz příloha č. 30.

obyvatel Horažďovic. 14 osob se dožilo věku vyššího než osmdesát let a u dvou osob není věk uveden.³⁵³ Nejstarší obyvatelka Horažďovic se údajně dožila sto dva let a zemřela, protože byla „stářím sešlá“.³⁵⁴

Příčiny úmrtí Horažďovických jsou velmi různorodé.³⁵⁵ Nejvíce horažďovických obyvatel (samozřejmě dětí) zemřelo na psotník³⁵⁶, konkrétně 43 % z 275 zesnulých. Druhým nejběžnějším smrtelným onemocněním byly souchotiny.³⁵⁷ Ty se staly osudnými pro 15 % zesnulých. Velmi zastoupené jsou také neštovice³⁵⁸, na které zemřelo 26 osob, tedy 10 % ze zmiňovaného počtu. Jako další příčiny úmrtí jsou uváděny: zimnice, ztvrdlina na slezině, hlavní nemoc³⁵⁹, zarděnky³⁶⁰ (Frisl, Frieseln)³⁶¹, pomalá horečka (Lenta feбри)³⁶², obyčejná nemoc, poražení šlakem, porodní či poporodní komplikace, vodnatelnost³⁶³, stáří, záškrť³⁶⁴ (Steckkathar)³⁶⁵, spála³⁶⁶, krvetok, plicní tuberkulóza

³⁵³ SOA Plzeň, SMZČ, MZ, sign. Horažďovice 13 (1784–1794), fol. 1–64. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-13>>. [cit. dne 2016-11-06].

³⁵⁴ Tamtéž, č. s. 13.

³⁵⁵ Viz příloha č. 31.

³⁵⁶ Jednalo se pravděpodobně o křeče, které byly způsobeny nedostatkem vápníku. Vzhledem k nevysoké úrovni tehdejší medicíny však mohlo jít o jakékoli křeče vedoucí k úmrtí dítěte. Důsledkem častých psotníkových záchvatů bylo ochrnutí srdce či udušení nemocného. (Jaroslav VYSOKÝ, *Pсотník*, Praha 1920, s. 13–14).

³⁵⁷ Souchotiny byly nakažlivou nemocí s dlouhým průběhem. Onemocnění způsobovaly tyčinkovité bakterie tuberkulózy, které zasáhly plíce, ale i jiné orgány či kůži. Nakažení na chorobu nezřídka umírali. Onemocnění se dalo předejít správnou životosprávou a péčí o tělo. (Jan ŠIMSA, *Přirodní léčba a domácí lékař – Praktický populární popis všech method přírodoléčebných, fysikálních a dietetických, dále popis nemocí, jejich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*, Praha 1923, s. 759).

³⁵⁸ S onemocněním se lze také setkat pod označením variola. Jedná se o virové onemocnění, pro které je typická vyrážka, jež prochází různými stádii. Existují dva typy neštovic – variola major a variola minor. Mají odlišné původce nákazy a rozdílnou smrtelnost. Na každého člověka působí neštovice jinak, pro jednoho mohou být smrtelné, druhému způsobí pouze vyrážku. (Otakar TEYSCHL, *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*, Praha 1920, s. 11).

³⁵⁹ Příčinu úmrtí je obtížné více specifikovat. Nabízejí se dvě varianty. Mohlo by se jednat o břišní tyfus, popřípadě o chorobu, jež se vyskytuje také pod německým názvem Hauptkrankheit, tedy o zánět mozkových blan (Boleslav LUTOVSKÝ – Jaroslav ČERNÝ, *Latinsko–německo–český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen pro genealogy)*, Praha 1995, s. 69 a 66).

³⁶⁰ Infekční virové onemocnění projevující se krátkodobou růžovou vyrážkou a zvýšenou teplotou.

³⁶¹ Boleslav LUTOVSKÝ – Jaroslav ČERNÝ, *Latinsko–německo–český slovník*, s. 58.

³⁶² Tamtéž, s. 54.

³⁶³ Během tohoto onemocnění se voda spolu se škodlivými látkami zdržovala v těle, hromadila se v orgánech i pod kůží. Tekutina se shromažďovala také v dutině hrudní a v břiše a tlačila na ostatní orgány. Nemocnému se v důsledku toho špatně dýchal, bylo narušeno zažívání i krevní oběh. (J. ŠIMSA, *Přirodní léčba*, s. 249).

³⁶⁴ Nemoc, která napadá sliznice, hlavně nosohltan a horní cesty dýchací. Jedná se o jednu z nejnebezpečnějších dětských nemocí. Během onemocnění může dojít k obrně srdečního svalu a následnému úmrtí. (J. ŠIMSA, *Přirodní léčba*, s. 668–671).

³⁶⁵ K. DOLEŽALOVÁ, *Příčiny úmrtí v Rokytnici v Orlických horách*, s. 124.

³⁶⁶ Jedná se o nakažlivou chorobu, která je doprovázena vyrážkou a vysokými horečkami i bolestí v krku. Po horečce dochází k charakteristickému olupování kůže. Průběh nemoci může být velmi bouřlivý - nemoc je provázena vysokou horečkou, blouzněním, zvracením, křečemi i bezvědomím. V těchto případech dítě po 1–2 dnech zpravidla umírá. (J. ŠIMSA, *Přirodní léčba*, s. 657–659.)

(Hektika).³⁶⁷ Další obyvatelé zemřeli na „raka“, na „hlízu“, na „proud“, na „votok“ či na „kámen“³⁶⁸. Tři osoby zemřely na následek úrazu či kvůli nešťastné náhodě: „*spadl ze střechy a zabil se*“, „*zmrzla v Suchym lesu*“, „*utopila se.*“ U šesti nebožtíků není příčina smrti uvedena.³⁶⁹

6. 4. 2 Nehody a úrazy s následkem smrti v matrikách před rokem 1784

Jak bylo již zmíněno, příčiny úmrtí před rokem 1784 jsou v matrikách uváděny jen zřídka. Pokud však uvedeny jsou, jedná se většinou o nehody či úrazy, které jsou mnohdy barvitě popsány. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla některé z nich uvést.

Poměrně časté jsou v Horažďovicích případy, kdy nešťastníci utonuli. Nejednalo se jen o dospělé osoby, ale i o děti. 20. února 1684 „*pochované bylo na krchově svato jánském pacholátko asi osum let věku majíce [...] Roubalíka, který padnouce u kol mlejna podhradskýho do řeky pod led se dostalo, a tak zahynouti muselo*“.³⁷⁰ 16. června 1705 „*vokolo devátý hodiny ráno Judita Šlechtová, manželka Jiříka Šlechty dolejšího utopila se nad jezem podmoskýho mlejna majíc let 38. Na stýho Antonína [...] před svou smrtí na 4 dni byla v klášteře u ste. zpovědi. Přišla na ní na cestě, když šla do mlejna podmoskýho nějaká trojkost a tak jsouce se sama do vody skutáleti musila...*“.³⁷¹ Horažďovičtí obyvatelé se nejčastěji topili právě u mlýnů. Výjimečný je případ mládence Šimona Králíčka, který se utopil v noci doma ve studni. Bylo mu 33 let.³⁷²

Za velice nešťastnou by se dala označit smrt čtrnáctiletého Antonína. Antonína vezl jeho otec, Petr Madot, na studia do Klatov. Otec se chtěl po cestě pomodlit u kostelíčku sv. Antonína. Řekl synovi, že vystoupí z vozu a vykonají modlitbu, ale „*když on otec nebožtíka napřed scházel majíce karabinu flintovny pod rameny, chtěl synu svému z vozu pomohouc, karabinou zavadil o šprycel žebřinový, a tak se natáhla a pomáhající, jak ji odtrhl hned spustila a toho mládenečka prostřelila a do smrti zabila, tak že slova více*

³⁶⁷ B. LUTOVSKÝ – J. ČERNÝ, *Latinsko-německo-český slovník*, s. 67.

³⁶⁸ Mohlo se jednat o ledvinové kameny, když se k nim připojil zánět, mohlo dojít k úmrtí pacienta. (Jan ŠIMSÁ, *Přírodní léčba*, s. 254.

³⁶⁹ SOA Plzeň, SMZČ, MZ, sign. Horažďovice 13 (1784–1794), fol. 1–64. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-13>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 13.

³⁷⁰ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 101.

³⁷¹ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 190.

³⁷² Tamtéž, č. s. 193.

nepromluvil nežli: *Pantáto nedejte zabít brante se*“. Tato nešťastná událost se stala v září roku 1684.³⁷³

Smrteľnými se mnohdy staly i pracovní úrazy. V prosinci roku 1717 byl „*pochován mládenec rodilý z Netolic, kterého kláda přibičnĳ, když jí z vozu sundával náhle zabila tak, že ani znamení po příhodě od sebe nedal. Protož jí jakožto mrtvý svátostmi zaopatřený býti nemohl. Okolo 20 let měl*“.³⁷⁴ V květnu roku 1732 byl pohřben „*urozený Pán Mates Ignatius Pilote hejtman panství zdejšího, kterýžto se 20. dtto utopil v strouze nad hořejším mlejnem při plavení dříví, tak že žádný nevěděľ, kdy a jak, 54 let starý...*“.³⁷⁵ Nešťastí potkalo třeba také Marianu Podleskou v srpnu roku 1754, která spadla ve stodole z odru³⁷⁶ a „*poněvadž hned zlámajíc sobě krk umřela, svátostmi zaopatřena býti nemohla*“.³⁷⁷

Někteří nešťastníci se stali oběťmi trestného činu, např. poddaný Chaloupka. V roce 1718, kdy se případ stal, působil na horažďovickém zámku jako správce Jiří Čermák. Nebohý poddaný Chaloupka neuposlechl jeho příkaz, a tak ho Čermák nechal tak moc bít, až z toho Chaloupka umřel. Aby na správce nepadlo podezření, aktéři vraždy nebožtĳka pověsili, pak provaz odřezali, mrtvé tělo vložili do sudu a takto vhodili do rybníka. Chaloupka byl nalezen a pochován jako utopený.³⁷⁸

6.5 Popravy v Horažďovicích

V době pobělohorské rozhodovaly o hrdelních zločinech městské hrdelní soudy, které se řídily městskými právy a zákoníkem Kristiána z Koldína, jenž vyšel tiskem jako „*Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Kristiána z Koldína*“ a platil od roku 1579. V roce 1707 byl zákoník nahrazen hrdelním řádem Josefa I. s názvem „*Constitutio Criminalis Josephina*“.³⁷⁹

Městským soudům byl pak nadřizen apelační soud v Praze, nazývaný také „*rada nad apelacemi*“. Apelační soud zřídil Ferdinand I. v roce 1548 jako královskou instituci a během 17. století nabýval stále většího významu. Prezident a členové apelačního soudu

³⁷³ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 102.

³⁷⁴ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 206.

³⁷⁵ Tamtéž, č. s. 225.

³⁷⁶ Patro ve stodole.

³⁷⁷ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 07 (1748–1777), fol. 1–283. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-07>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 157.

³⁷⁸ E. ŠIMON, *Horažďovice*, s. 52.

³⁷⁹ Ivan ŠTARHA, *K vývoji hrdelnĳho soudnictví na jižní Moravě*, in: Jindřich Fracek, *Hrdelnĳ soudnictví českých zemí v 16.–18. století – Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995*, Pardubice 1996, s. 37.

byli jmenováni panovníkem, jednalo se o 6 šlechticů, 4 doktory práv a 4 pražské měšťany. Soud rozhodoval o osudech obžalovaných na základě písemných materiálů, které obdržel od soudu městského. Mohl rozsudek vyneseny městským soudem buď potvrdit, nebo ho revidovat (napravit). Mnohdy vydával apelační soud různé instrukce, jak má městský soud při výslechu obviněného postupovat, či přímo předepisoval otázky, které měly být vyslýchanému pokládány.³⁸⁰

Městský soud měl stejné personální složení jako městská rada. Tvořilo ho dvanáct konšelů, v jejichž čele stál purkmistr. Konšelem mohl být jmenován pouze plnoletý a bezúhonný měšťan. Ve funkci purkmistra se členové rady střídali pravidelně po čtyřech týdnech, přičemž funkční období rady města trvalo jeden rok. Vrchnost byla na zasedání městské rady reprezentována rychtářem. Městský soud tedy komunikoval se soudem apelačním a měl pravomoc vynášet rozsudek smrti.³⁸¹ Také víme, že měl horažďovický městský soud k dispozici dvě vězení. První se nacházelo přímo na radnici, druhé pak u východní brány města.³⁸² Koldínův zákoník ukládal trest smrti za 53 prohřešků³⁸³, soudcům se však na některých místech doporučovalo brát v potaz např. věk souzeného či způsob, jakým čin provedl.³⁸⁴ O životě či smrti také mnohdy rozhodly zcela iracionální faktory, mezi něž můžeme zařadit okamžité rozložení jednotlivých psychologických typů soudců, vztahy konšelů k příbuzným a známým obžalovaného či sympatie a antipatie k jeho osobě.³⁸⁵

V Horažďovicích se můžeme s několika kauzami, které nedopadly pro obžalované dobře, setkat. Roku 1643 byl popraven Havel Brunclík kvůli dvojženství. Koldínův zákoník totiž žádá pro muže, kteří opustí zákonnou manželku a dají se oddat s jinou, trest stětí hlavy mečem. Pro ženy platil v takových případech trest stejný, nebo mohly být zaživa zahrabány do země.³⁸⁶

Zajímavý je také případ Severina Pašky z roku 1660. Paška byl obviněn z vraždy, krádeží a čarování. Jeho manželka byla podezřelá z možné spoluúčasti. Právě k tomuto případu dodal apelační soud i otázky, které měly být obviněnému položeny: „*I Co jest*

³⁸⁰ Jindřich FRACEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2000, s. 28.

³⁸¹ A. SURÁ, *Porodnictví doby pobělohorské*, s. 40.

³⁸² E. ŠIMON, *Horažďovice*, s. 51.

³⁸³ Karel MALÝ, *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. st. v Čechách*, in: *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 308.

³⁸⁴ Bohumír ROEDL, *Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku*, in: Jindřich Fracek, *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století – Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995*, Pardubice 1996, s. 41.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 44.

³⁸⁶ Vladimír ŠINDELÁŘ – Jiří PEŠTA, *Hrdelní příběhy z Prácheňska*, Praha 2006, s. 42.

v Horšově Tejné zlého spáchal, komu, jak mnoho a co tam ukradl, že odtud z města, a proč, vypovězen byl? 2 Kde a jakým způsobem tolik falešných klíčův dostal? ... 11 Odkud tehdy on Paška a kde tolik svíček a loje též jakým způsobem komu, kde, jak mnoho, a jak často ukradl? 12 Kterého času ten štileť³⁸⁷ a banditku a kterak dostal? 13 K čemu téhož štiletu jako i té bandytky potřeboval a proč je u sebe nosil? 14 Kdy a čím tu bandytku nabyl, kterou proti Janovi Červenkovi stiskl. Proč a jakým oumyslem za ním s hlavatkou³⁸⁸ a štiletem běžel? 15 Zdaliž (což sice sám v sobě skutek jeho dotvrzuje) dokonalý jeho oumysl byl, jak tou bandytkou, tak i tím štiletem a hlavatkou zabít? ... 27 Od koho a jakým způsobem provozování čar se vyučoval? ...³⁸⁹ Severin Paška byl tedy vyslýchán a apelační soud nakonec rozhodl o jeho osudu takto:³⁹⁰ „*nadjmenovaný Severýn Paška pro taková svá těžká přečinění provazem na hrdle strestá se...*“. Severýnova manželka Kateřina byla odsouzena k „*vězení o samém chlebě a vodě,*“ poté k stání na pranýři „*metlu v rukou držíce*“ a následnému vyhnání z města.³⁹¹

Dalším horažďovickým nešťastníkem se stal roku 1663 Jan Krejčovic. Příčinou jeho obvinění bylo „*zhovadilé s krávou obcování.*“ Přečin byl v době raného novověku označován jako sodomie.³⁹² Apelační soud rozhodl, že Jan Krejčovic bude „*předně mečem na hrdle strestán = po smrti i s tou krávou na hranici uvržen = a tak upálen ...*“.³⁹³

Mezi přečiny horažďovických žen patřila nejčastěji tzv. infanticida, tedy záměrné usmrcení dítěte. Nejčastěji se tohoto trestného činu dopouštěly svobodné ženy³⁹⁴, ale v Horažďovicích vraždu tohoto typu spáchala i vdaná Mařena Petržílková. Za tento čin byla: „*mečem na hrdle trestána, do hrobu vložena, kůlem skrz srdce probita...*“³⁹⁵ Před vynesením rozsudku proběhl výslech, během něhož Mařena přiznala, že dítě bylo živé, než ho vhodila do vody. Byla tázána, proč se pro takový čin rozhodla, když dítě pocházelo z poctivého manželského lože. Ona odpověděla: „*Z lítosti sem je tam hodila.*“ Vyslýchající se tázali, z jaké lítosti. Mařena řekla: „*Když mně můj muž tak zle mluvil.*“ Také uvedla, že jí konkrétně řekl, aby šla do pekla. Ze záznamu také vyplývá, že jí obyvatelé města nadávali, že je dítě panchart.³⁹⁶

³⁸⁷ Dýka s tenkou čepelí a několika ostrími.

³⁸⁸ Tesařská sekera s úzkou dlouhou čepelí, mající přímé, krátké ostří.

³⁸⁹ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 460.

³⁹⁰ Viz příloha č. 32.

³⁹¹ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 461.

³⁹² Srovnej Z. MARTÍNKOVÁ, *Smrt a pohřbívání v barokním Manětíně*, s. 26.

³⁹³ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 462.

³⁹⁴ Viz podkapitola Nemanželské děti.

³⁹⁵ SOKA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 541.

³⁹⁶ Tamtéž, kat. č. 540.

Velmi kruté tresty se nevyhnuly ani aktérům vražd. Roku 1707 byl třemi muži zavražděn rytíř Václav z Branišova, a následně oloupen. Vrahové neukradli pouze věci, které měl pán z Branišova u sebe, ale dokonce vyloupili i jeho příbytek. Případ byl několikrát konzultován s apelačním soudem. Bylo nařízeno ohledání těla mrtvého dvěma felčary, Kristianem Millerem a Fridrichem Ecklarem. Jejich úkolem bylo zjistit, „*na kterém místě těla zamordovaný raněn byl, a které rány smrtelné byly.*“³⁹⁷ I k tomuto případu apelační soud předepsal otázky, které měly být obžalovaným pokládány, např. „*1 Znášli Matěje Lužana a odkud jej znáš? ... 5 Jak dlouho před spáchaným mordem jemu jsi se svěřil a co jest on komu říkal? 6 Takoli jest on při mordu přítomen byl a co jest on tenkrát dělal? ...*“³⁹⁸ Nakonec případ dopadl takto: „*...nadjmenovaný Havel Kvěch a Pavel Ryba pro tak těžké přečinění své, ku příkladu a ostrachu, sobě pak k zasloužilé pokutě, koni přivázáni z města až na rozhraní smýkáni, tam odzdola za živa kolem lámání, pak těla jich do kola pletena, a do povětří vyzdvižena, Pavel Lužan ale mečem na hrdle potrestán, tělo na kolo vloženo a hlava jeho na špic nastrčena býti má.*“³⁹⁹

Celá událost je reflektována v jedné z horažďovických matrik: „*8 dtto. Pochováno tělo urozeného a statečného rytíře pana Václava Brančovského, Pana na Vojnicích, kterýžto z Horažďovic pozdě v noci jedouce, na Prácheňský cestě, kdežto jeho pacholek s jinšíma jeho poddanýma zrádně na něj se zbrání a holema vypadli, velkýmž s nima potýkáním, o život svůj přišel, tělo jeho do třetího dne ve vobilí skryté leželo, potom nalezeno bylo, přivezeno od Řehoře Kotleby sedláka babinského, který tenkrát sena vozil do fary do Horažďovic, pak druhý den pochováno. Mordýři jeho čtyři byli při jeho funusu chycený, do šatlavy dáni, posledně na smyku k šibenici vezený, zaživa kolem zlámaný, jeden umřel v šatlavě.*“⁴⁰⁰

Jak bylo řečeno již výše, těla popravených osob nesměla být pochovávána do posvěcené půdy hřbitova a často byla pohřbena hned na místě, kde byla poprava vykonána.

³⁹⁷ Tamtéž, kat. č. 543.

³⁹⁸ Tamtéž, kat. č. 545.

³⁹⁹ Tamtéž, kat. č. 547.

⁴⁰⁰ SOA Plzeň, SMZČ, MNOZ, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 193.

Závěr

K vypracování diplomové práce metodicky pomohly některé postupy historické demografie, především excerpce horažďovických matrik z let 1669–1790. Za pomoci excerpce dat obsažených v těchto knihách byla vytvořena písemná databáze, jež je ve své podstatě opisem matrik narozených, oddaných a zemřelých. Pro matriky narozených obsahuje rok, měsíc, jméno, pohlaví, jméno otce, popřípadě jeho povolání či postavení a jméno matky. Do knih oddaných osob se vpisoval den, jméno oddávajícího, jména snoubenců, jména svědků, náboženské vyznání, místo a číslo domu. V opisech matrik zemřelých je uváděn rok, měsíc, jméno, zda se jedná o dítě či dospělou osobu, pohlaví, věk, místo posledního odpočinku, případně příčina úmrtí. Překlad příčin úmrtí probíhal za pomoci slovníků⁴⁰¹ a v komparaci s prací Kateřiny Doležalové.⁴⁰² Při sepisování ostatních kapitol jsem vycházela z odborné literatury.

Práce se pokusila naplnit stanovené cíle. Zjištěn byl počet narozených, oddaných a zemřelých pro každý rok zkoumaného časového rozmezí. Průměr pokřtěných dětí byl stanoven na 42 dětí za rok, průměr zemřelých osob pak na 34 zesnulých za rok, na výkyvech v úmrtnosti se podepsaly válečné události, mor i hladomor. Průměrně připadalo na každý rok 9 svateb. Co se týče sezónnosti, nejvíce se křtilo v měsíci lednu, nejméně se oddávalo v březnu a prosinci, což bylo dáno liturgickým rokem. Nejvíce pohřbů připadalo na jarní měsíce březen a duben. V pojmenovávání horažďovických dětí existovala značná variabilita, ale z dívčích jmen bylo nejvíce zastoupeno jméno Anna, z chlapeckých Jan. V Horažďovicích byly nejvíce oddávány páry, které tvořili svobodní snoubenci, průměrný věk u mužů při uzavření prvního sňatku se pohyboval mezi 27–28 lety a u žen mezi 24–25 lety věku. Věk zesnulých a příčiny úmrtí bylo možné zkoumat až od roku 1784, kdy byl předepsán nový pevný matriční formulář, do té doby nebyly tyto údaje do matrik vpisovány soustavně. Nejčastěji v Horažďovicích umíraly děti do jednoho roku. Jako příčina jejich skonu je uváděn psotník. Na životě byla také velmi ohrožena skupina dětí od jednoho do pěti let věku. Dospělí obyvatelé Horažďovic nejčastěji umírali na souchotiny či neštovice. Počet obyvatel města ve zkoumaném období se pohybuje kolem čísla 1356.

O magických a křesťanských rituálech spojených s narozením a umíráním, ale i se svatbami, nemáme ve zkoumaném městě mnoho zmínek. Horažďovické děti byly křtěny za

⁴⁰¹ B. LUTOVSKÝ – J. ČERNÝ, *Latinsko-německo-český slovník nemocí*.

⁴⁰² K. DOLEŽALOVÁ, *Příčiny úmrtí v Rokytnici v Orlických horách ve světle matričních záznamů*.

přítomnosti několika kmotrů, kteří nejčastěji pocházeli z bohatšího měšťanského prostředí. Existovala zde instituce hlavního kmotra. Pokud byla křtěna dívka, držela ji kmotra, pokud chlapec, držel ho kmotr. Přebírání jména po kmotrovi se v Horažďovicích nestalo pravidlem. Ani v tomto prostředí nebyla nouze o nešťastné osudy svobodných matek, můžeme se setkat s pokusy o vyhnání plodu, ale i s činy nejzávažnějšími, kdy ženy své dítě zabily a samy nakonec skončily v rukou kata.

O horažďovických svatbách a událostech s nimi spojených se mnoho zmínek nedochovalo. Předmětem mého zájmu se staly především tři dochované svatební smlouvy pocházející až z druhé poloviny 18. století. Zkoumané smlouvy mají stejnou formu (obsahují rok a den sepsání smlouvy, jména snoubenců, jména svědků, stať o majetku a místo, kde byla smlouva sepsána). Každá z horažďovických svatebních smluv má však jiný charakter, který je ovlivněn především postavením kontraktujících stran.

U zesnulých osob jsem se zabývala tím, zda lze i v horažďovickém prostředí z místa posledního odpočinku vysledovat společenské postavení nebožtíka. Došla jsem k závěru, že ano. Příslušníci nejvyšších společenských vrstev byli pohřbíváni přímo v kostele, obyčejní lidé na hřbitovech a popravené osoby či nekatolíci mimo křesťanské hřbitovy. Podrobně jsem zkoumala horažďovické kšafy. Horažďovičtí kšaftovali hojně a jejich závěti mají vždy podobnou formu. V žádné ze závětí nechybí invocace, potvrzení skutečnosti, že je testátor při plném vědomí, odkaz duše Bohu, stať o přerozdělení majetku a žádost o ochranu závěti směřovaná k radním. Kapitola o popravách se věnuje osudům několika nešťastníků, je vystavena na zprávách apelačního soudu, zprávách města Horažďovic směřovaných k apelačnímu soudu, ale i na záznamech v matričních knihách.

Summary

The city of Horažďovice was a serf city in the baroque period. That means that it was under the administration of the nobility. Also, councillors and priests supervised the burghers. The priest took care of the christenings and support of the dying. He was also essential during wedding ceremonies. Horažďovice had (and it still has) three sanctuaries; one of the most important was the parish church of Saint Peter and Paul with a cemetery and the church of Saint John that was located in the suburbs.

The burghers used to be Protestants, they were forced to turn to christianity after the battle of White Mountain. This change of religion was not the only intervention to their lives. They were also touched by the long Thirty years' war and the invasion of the armies under Marie Terezie. Then, there were the plague epidemics (the strongest one in 1680) and famine. All these events left its marks on the birthrate and mortality of the inhabitants, and also on the seasonality of christenings and funerals. The mortality of the citizens was also influenced by common illnesses. The mortality of children was very high (62 % of all the deceased people between 1784 and 1790).

There was a custom to baptise the children as soon as possible after the birth in the researched city. More godfathers were present at the christening, they were usually important citizens. During the baroque period, it was required children to be born within a marriage, so the weddings were very common in Horažďovice. The seasons of weddings were influenced by liturgical year. The fewest weddings were held in March and December. Also, many extant testaments show us that it was important to keep canonized rituals during dying, primarily last rites. Their wealth and social status reflected not only in the last will but also in the choice of their eternal rest and in the opulence of the whole burial (coffin materials, number of candles, whether the Mass would be held or not). The baroque period was also full of criminal acts. In Horažďovice, we can see some miserable fates: single mothers that killed their newborn babies or tried to get rid of illegitimate fetus, sodomites, adulteres, killers or wizards.

Seznam použitých pramenů a literatury

Seznam pramenů

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 678, kat. č. 333. *Popis požáru města z 22. 6. 1619 od horažďovického měšťana Daniela Azaše.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 459. *Misíva apelačního soudu zaslané právu města Horažďovic ohledně dalšího výsledku Severina Pašky, obviněného z vraždy a krádeží a ohledně výsledku jeho manželky Kateřiny o případné spoluičasti.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 460. *Otázky dodané apelačním soudem právu města Horažďovic jako základ pro výslech Severina Paška obviněného ze zastřelení Jana Červenky, krádeží a čarování.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 461. *Rozsudek smrti provazem nad Severinem Paškem za krádeže a pro jeho manželku Kateřinu trest vězení, pranýře a vypovězení z města.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 462. *Rozsudek stětí a na hranici spálení spolu s dobytčetem nad Janem Krejčovic, usvědčeným ve věci sodomie.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 492. *Instrukce apelačního soudu právu města Horažďovic ohledně provedení rozsudku nad Kateřinou Zemanovou ve věci vraždy novorozeněte.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 493. *Rozsudek apelačního soudu nad Kateřinou Zemanovou odsouzenou ve věci vraždy novorozeněte (stětí mečem, zahrabání, probití srdce kůlem).*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 507. *Odeslání rozsudku apelačním soudem právu města Horažďovic ve věci vraždy novorozeněte Justinou a nařízení zveřejnění rozsudku a konečného výsledku ohledně spolupachatelů – matky, souložníka Pavla Pavloviče a jeho bratra Jana Pavloviče.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 508. *Rozsudek apelačního soudu nad Justinou usvědčenou z vraždy novorozeněte (uštknutí levého prsu rozžhavenými kleštěmi, stětí, probití kůlem).*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 519. *Zpráva práva města Horažďovic apelačnímu soudu o průběhu popravky Justiny usvědčené z vraždy novorozeněte (8. 11. 1686), uvedení spoluviníků Pavla Pavloviče a Jana Pavloviče, nabádajících ji k tomuto činu.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 540. *Výslech Mařeny Petržílkové u práva města Horažďovic ve věci utopení novorozence.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 541. *Rozsudek nad Mařenou Petržilkovou vinnou z utopení manželského novorozeněte – stětí mečem a probití kůlem.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 543. *Přípis apelačního soudu právu města Horažďovic s nařízením dalšího vyšetřování Havla Kvěcha a Pavla Ryby ve věci vraždy Václava, pána z Branišova a následné loupeže (stav nalezeného těla, odhad škody).*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 545. *Otázky apelačního soudu zaslané právu města Horažďovic pro Havla Kvěcha a Pavla Rybu pro řízení ve věci vraždy Václava, pána z Branišova a žádost o konfrontaci s Matějem Lužanským.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 547. *Rozsudek nad Havlem Kvěchem, Pavlem Rybou (smýkání koněm, odzdola lámání, na kolo vpletení) a Pavlem Lužanským (stětí, naražení hlavy na kůl) usvědčenými ve věci vraždy Václava, pána z Branišova.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 698, kat. č. 1782. *Přípis magistrátu města Horažďovice velkopřevoru maltézského řádu ve věci úpravy záduší ze Štolcovského dvora ve Veřechově, zavedení dalších poplatků ze zvonění za účelem získání kapitálu k opravě zvonů, pohřbívání Babínských u sv. Jana Křtitele z důvodu zamezení šíření nemoci z důsledku přeplnění hřbitova u Petra a Pavla, vyměření odměny písaři za zavedení knihy záduší, purkmistrovi Janu Kieswetterovi za vyhotovení obligací a zvýšení platu opatrovníku Jana Křtitele.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 699, kat. č. 1937. *Plán kostela sv. Jana Křtitele na předměstí Horažďovic s kostelním dvorem a uvedením kostelních zvonů, prvního sv. Michala z roku 1692 a druhého Krista z r. 1602 věnovaného Floriánem Malkovským a jejich renovace z roku 1766.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 707, kat. č. 2149. *Svatební smlouva mezi ženichem Janem Adamem Malkovským a nevěstou Alžbětou, dcerou po nebožtíku Václavu Buškovi, bývalém radním a pomocném písaři, zastupovanou poručníkem Františkem Danielem Ludvíkem.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 707, kat. č. 2150. *Svatební smlouva uzavřená mezi Vojtěchem Schollerem, měšťanem z Horažďovic a Magdalenou Šamšovou tamtéž.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 707, kat. č. 2151. *Svatební smlouva uzavřená mezi Alžbětou Tillerovou z Horažďovic a Tomášem Böhmem ze Strakonice.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2241. *Testament Jana Prácheňského ve prospěch manželky Anny, dětí Lidmily, Kateřiny, Anny a Jiřika, týkající se jmenovitě dvora, pole, louky.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2246. *Testament Jana Malkovského ve prospěch manželky Kateřiny (rozené Jirkovské), synů Martina, Daniela, Jiřího, Floriána a Alexandra, týkající se jmenovitě domu, dvora se stodolou, polí, luk (včetně louky Hollarovské).*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2247. *Testament Markéty Truhlářové ve prospěch syna Jana, dcer Doroty a Alžběty, Kateřiny Hronové, sestry Magdaleny Pulcové, Anny Hamrlíkové, Anny Celerinové, sestry Doroty Eliášky, Petra Eliáše s manželkou Evou, týkající se jmenovitě pole Za Kaclou, louky Na Strouze, hotovosti, kožichů a jiných svršků.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2255. *Rozdělení pozůstalosti dle závěti Maruše Šmídové mezi syny Pavla a Matouše, dceru Kateřinu, vnuky, týkající se jmenovitě příbytku, pole Pod Stezkou, hotovosti a přeh.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2256. *Rozdělení pozůstalosti dle závěti Alžběty Motlové mezi manžela Jana, syna Pavla, dceru Kateřinu, týkající se jmenovitě domu, hotovosti, oděvů z 28. 10. 1742.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2258. *Úvod testamentu Matouše Kryspacha ve prospěch syna Jana Kryspacha.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2266. *Testament Adama Táborského ve prospěch syna Václava, manželky Lidmily, týkající se jmenovitě pole Za Klásterem, pole Za Vlachovými, pole Za Mostem, obilí.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2267. *Rozdělení pozůstalosti dle závěti Václava Mottla mezi manželku a děti Alžbětu, Kateřinu, Jiřika, Jakuba, týkající se jmenovitě pole Za mostem, pole Mydlářovského, louky, dobytka, hotovosti se soupisem dluhů.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2269. *Rozdělení pozůstalosti dle závěti Kryštofa Planzera mezi manželku Maruši, dcery Kateřinu a Annu, vnučku Kačenku a bratra Matyáše Kryspacha, týkající se jmenovitě dobytka, pole, nábytku, prádla.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2273. *Testament Doroty Azašové ve prospěch dcery Anny s manželem, vnuka Jana Špalka, Matěje, vnuček Zuzany, Doroty a Magdaleny, čeledínu Jana Svobody a Kateřiny týkající se jmenovitě podílu z domu, polí a prádla, záduší kostelu sv. Jana Křtitele.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2280. *Testament Kateřiny Noskové, Králíčkové ve prospěch manžela Jana Králíčka a syna Samuela Králíčka, sestry Doroty Loubské, bratra Ludvíka, tety Máři, týkající se jmenovitě domu vedle domu Tomáše Brexeliusa a Jiřího Gregora, dvora, dobytka, svršků, nábytku.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2281. *Testament Doroty Šípkové, vdovy po Jiřím Šípkovi ve prospěch dcery Kateřiny Beranové, syna Tomáše, dcery Mandaleny Korvínové, dcery Mařeny Gregorové, vnučky Kateřiny, chrámu Petra a Pavla, týkající se jmenovitě domu ve městě, pole V Křížkách, pole V Průhonech, Troffinovského pole, palouku V Hlavičkách, zahrady, stodoly, dobytka, obilí a hotovosti.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2282. *Testament Jiřího Šípka staršího ve prospěch manželky Doroty, dcery Kateřiny, dcery Mandaleny, dcery Mařeny, syna*

Tomáše, vnučky Evy Bedrníčkové, týkající se jmenovitě domu ve městě se dvěma krámy, domu na předměstí, dvora se stodolou a zahradou, pole V Říčkách s loukou a paloukem, Valovského pole, Pulcovského pole, pole U Rybníka, Lotovského pole, Troffinovského pole, pole Za Křížky, rybníka, luk, obilí, dobytka a hotovosti.

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2286. *Testament Pavla Kramářika ve prospěch manželky Doroty, týkající se jmenovitě domu ve městě, domu na předměstí. Vydědění dětí Kryštofa a Kateřiny pro nesvornost.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2293. *Testament Doroty Kramářikové ve prospěch zetě Matyáše Kryspacha a snachy Zuzany, syna P. Cwyllera, syna Františka, týkající se jmenovitě domu ve městě, domu na předměstí, hotovosti. Vydědění dětí Kryštofa a Kateřiny pro neposlušnost.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2297. *Testament Jana Formánka ve prospěch syna Jana, syna Pavla ze Sušice, vnuka Jana Vojtěcha, vnuka Matěje, týkající se jmenovitě domu, spáleniště Hrdinovského, pole Na Stráži, pole Na Strouze, pole Na Blatě, pole V Obecních lesích, hrnčířských kruhů a hotovosti.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2328. *Závěť Kateřiny Pilkové ve prospěch sestry Mařeny Pilkové, Doroty (dcery po sestře Magdaleně) a bratra Vojtěcha Jelínka, týkající se jmenovitě pole a hotovosti po zaplacení dluhu Židovce Léblové.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2339. *Testament Josefa Budeciuse ve prospěch sester Roziny (jeptišky), sestry Magdaleny Kiesswetrové, Anny Kratochvilové, Bernarda Kratochvíla, strýce Antonína Kratochvíla, Vojtěcha Šamši, Jana Brexla, Františka Segy, Františka Ludvíkovského, kláštera v Horažďovicích, kláštera v Sušici, P. Cyrila Klenice, farního kostela, kostela v Malém Boru, Loretánské kaple, kostela sv. Jana Křtitele, kaple sv. Anny, špitálu a chudých lidí, týkající se jmenovitě dvora, pole V Kříži, pole Za Mostem, louky V Hlavičkách, dobytka, šatstva, nábytku a hotovosti.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2350. *Testament Václava Tichého ve prospěch manželky Anny a po její smrti synovce Matěje Tichého, syna po bratru Karlovi Tichém, sestry Anny Kratochvilové, bratra Daniela Tichého, Daniela Reitscheida, jezuitů v Krumlově, jezuitů v Klatovech, kostela sv. Petra a Pavla, kláštera v Horažďovicích, týkající se jmenovitě pouze hotovosti (nemovitosti neuvedeny).*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2357. *Výkaz pohřebních výloh Václava Midlenta jako dodatek testamentu.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2363. *Závěť Eleonory, kněžny z Mansfeldu a Fundi ve prospěch kláštera minoritů v Horažďovicích, farního kostela v Horažďovicích, farního kostela v Malém Boru, kapucínského kláštera v Sušici, kostela Panny Marie Sněžné v Praze, kostela na Svaté Hoře u Příbrami, sv. Vintíře a Lorety v Horažďovicích, domu chudých almužníků, Antonie von Kaiserstein, Františce, kněžny von Trautmannsdorf, jejího syna, své dcery Eleonory, hraběte Collony, Jana Václava*

Dubského, svobodného pána z Wittenau, minority Bartoloměje Nováka atd., týkající se jmenovitě hotovosti.

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2365. *Testament Doroty Chmelové ve prospěch syna Martina, dcery Kateřiny, týkající se jmenovitě chalupy a dluhů.*

SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 710, kat. č. 2366. *Vyúčtování umoření dluhu Barbory Baličkové dle závěti Václava Zahrádeckého, týkající se jmenovitě částek za pohřby Václava Zahrádeckého a jeho děvečky Voršily, do kláštera sv. Michala, purkmistru Janu Velenovskému, služce Aleně, oráčovi Jankovi, 2 schovankám, Mařeně Malířové, provedené Barborou Baličkovou..*

Zdigitalizované archiválie

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, sign. Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, sign. Horažďovice 03 (1689–1699), fol. 1–99. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-03>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, sign. Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených a zemřelých, sign. Horažďovice 06 (1725–1740), fol. 1–45. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-06>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, sign. Horažďovice 07 (1748–1777), fol. 1–283. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-07>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, sign. Horažďovice 08 (1778–1784), fol. 1–43. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-08>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika oddaných, sign. Horažďovice 09 (1778–1784), fol. 1–19. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-09>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika zemřelých, sign. Horažďovice 10 (1778–1784), fol. 1–17. Také dostupné z URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-10>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, sign. Horažďovice 11 (1784–1794), fol. 1–119. Také dostupné z URL:
< <http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-11>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika oddaných, sign. Horažďovice 12 (1784–1794), fol. 1–36. Také dostupné z URL:
< <http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-12>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika zemřelých, sign. Horažďovice 13 (1784–1794), fol. 1–64. Také dostupné z URL:
< <http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-13>>. [cit. dne 2016-11-06].

SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, sign. Janovice nad Úhlavou 02 (1729–1784), fol. 1–451. Také dostupné z URL:
< <http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/janovice-nad-uhlavou-02>>. [cit. dne 2017-01-15]

Edice pramenů

Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876.

Seznam použité literatury

Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti I – Doba ležících*, Praha 2000.

Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti II – Zdivočelá smrt*, Praha 2000.

Marie BERÁNKOVÁ, *Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku*, Žehušice 2001.

Jean Claude BOLOGNE, *Svatby – Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997.

Václav BŮŽEK, *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*, in: Eva nejen v ráji – Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 45–66.

Douglas James DAVIES, *Stručné dějiny smrti*, Praha 2007.

Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století): dům a jeho lidé, díl 1*, Praha 1999.

Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

Jindřich FRACEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2000.

Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku, *Historická demografie* 24, Praha 2000, s. 49–82.

Iva HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků a svatební obyčaje v Čechách ve 2. pol. 18. a v 1. pol. 19. století*, Český lid 62, č. 3, Praha 1975, s. 129–139.

Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj Unětické farnosti v 18. století*, Historická demografie 24, Praha 2000, s. 83–108.

Ivan HLAVÁČEK – Rostislav NOVÝ – Jaroslav KAŠPAR, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002.

Jan HORSKÝ – Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997.

Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

Petr HRUBÝ, *Šlechtické sepulkrální památky Litoměřicka do počátku 18. století jako historický pramen*, Ústí nad Labem 2010.

Eva JANČÍKOVÁ, *Historie svateb od nejstarších dob po současnost*, Praha 2012.

Marie JÍCHOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v obvodu fary Žinkovy v letech 1791–1850*, in: Západočeské archivy, Plzeň 2012, s. 83–89.

Václava KALOUSOVÁ, „A když smrt zavolá...“ *Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokycanských kšaftech z 16. až 18. století*, in: Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 69–79.

Ludmila KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965.

Michael KERRIGAN, *Historie smrti – Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*, Praha 2008.

Pavel KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve 2. polovině 16. a první půli 17. století*, in: Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007, s. 7–22.

Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí – Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002.

Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Eva nejen v ráji – Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 105–130.

Irena KORBELÁŘOVÁ, *Žena v slezské měšťanské společnosti barokní doby*, Opava 2012.

Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl, H-Kole*, Praha 1997.

- F. J. KUNC, *Od počátku až do skonání světa*, Praha 1938.
- Pavel B. KŮRKA, *Pohřby a záduší – Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem r. 1600*, in: *Církev a smrt - Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 69–78.
- Boleslav LUTOVSKÝ – Jaroslav ČERNÝ, *Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen pro genealogy)*, Praha 1995.
- Karel MALÝ, *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. st. v Čechách*, in: *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 303–312.
- Tomáš MALÝ, *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, *Časopis matice moravské* 126, č. 2, 2007, s. 251–266.
- Tomáš MALÝ, *“Mentalita“, zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16.–18. století)*, in: *Chrudimský vlastivědný sborník 7*, Chrudim 2003, s. 19–70.
- Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací – Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.
- Pavel MATEŠ, *K některým ustanovením josefínských civilních kodexů*, in: *Městské právo v 16. –18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 373–376.
- Eduard MAUR, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, *Historická demografie* 6, Praha 1972, s. 40–58.
- Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983.
- Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- Milada MOTLOVÁ, *Průvodce lidovou kulturou*, Praha 2016.
- Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.
- Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012.
- Karel NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, Horažďovice 1936.
- Michaela NĚMEČKOVÁ, *Demografický vývoj obyvatelstva farnosti Panny Marie na Louži v Praze v 17. a 18. století*, *Historická demografie* 33, č. 1–2, Praha 2009, s. 45–108.
- Lenka NOVÁKOVÁ VAŠUTOVÁ, *Města a měšťanská společnost na hukvaldském panství v 17. a 18. století*, Opava 2014.
- Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury II (1. díl)*, Praha 1995.
- Václav RAMEŠ, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*, Praha 2005.

Bohumír ROEDL, *Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku*, in: Jindřich Fracek, *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století – Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995*, Pardubice 1996, s. 41–60.

Marie RYANTOVÁ, *Narizení až za hrob – Testamentární praxe a vyřizování pozůstalosti světských duchovních pražské arcidiecéze v době baroka*, in: *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2002, s. 149–162.

August SEDLÁČEK, *Děje Prachenského kraje*, Písek 1926.

Danuše SEDLÁKOVÁ, *Onen svět – doprovodná publikace k výstavě z výstavního cyklu Národního muzea SMRT*, Praha 2014.

Jean–Claude SCHMITT, *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002.

Václav SCHULZ, *K jakým kouzlům zneužívalo se těl nekřtěňátek v XVI. století*, *Český lid* 8, 1899, s. 177.

Věra SMOLOVÁ, *Latinsko-český slovník*, Příbram 2011.

Jan SOUKUP, *Chléb v plenkách nemluvnat při křtu*, *Český lid* 7, 1898, s. 361–362.

Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

Lenka SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích – Od požáru k plenění*, in: *Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*, Plzeň 2011, s. 114–124.

Eduard ŠIMON, *Horažďovice – Proměny města 1292-1992*, Horažďovice 1990.

Jan ŠIMSA, *Přírodní léčba a domácí lékař – Praktický populární popis všech method přírodoléčebných, fysikálních a dietetických, dále popis nemocí, jejich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*, Praha 1923.

Vladimír ŠINDELÁŘ, *Příběhy zpod šibenice – Hříchy, zločiny a tresty lidu jihočeského v průběhu staletí*, Písek 2001.

Vladimír ŠINDELÁŘ – Jiří PEŠTA, *Hrdelní příběhy z Prácheňska*, Praha 2006.

Ivan ŠTARHA, *K vývoji hrdelního soudnictví na jižní Moravě*, in: Jindřich Fracek, *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století – Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995*, Pardubice 1996, s. 29–40.

Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj snátečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910*, *Historická demografie* 11, Praha 1987, s. 97–140.

Otakar TEYSCHL, *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*, Praha 1920.

Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.

Roman VANĚK, *Stručná historie hřbitovů v Horažďovicích*, Farní zpravodaj farnosti Horažďovice 17, 2012, s. 2.

Arnold VAN GENNEP, *Přechodové rituály – Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

Věra VRÁNOVÁ, *Historie babictví a současnost porodní asistence*, Olomouc 2007.

František Vladimír VYKOUKAL, *Česká svatba*, Praha 1893.

Jaroslav VYSOKÝ, *Psotník*, Praha 1920.

Jiří WOLF, *Očistec a revenanti v lidové kultuře českého baroka. Případ pekaře Exelia z let 1648–1649*, in: *Mezi náboženstvím a politikou. Lidová kultura raného novověku*, Praha 2005, s. 71–78.

Čeněk ZÍBRT, *Tištěné formuláře lidových pozvání na svatbu a na křtiny*, Český lid 3, Praha 1894, s. 337–339.

Kvalifikační práce

Kateřina DOLEŽALOVÁ, *Příčiny úmrtí v Rokytnici v Orlických horách ve světle matričních záznamů z let 1784–1812*, bakalářská práce UHK, Hradec Králové 2015.

Lucie HESOUNOVÁ, *Maltéžská fara v Horažďovicích (1251–1850)*, diplomová práce FF JČU, České Budějovice 2009.

Zuzana MARTÍNKOVÁ, *Smrt a pohřbívání v barokním Manětíně*, bakalářská práce, PedF ZČU, Plzeň 2015.

Alexandra SURÁ, *Porodnictví doby pobělohorské, Infanticidium*, disertační práce Univerzity Karlovy, 2015.

Internetové zdroje

Biskupství českobudějovické – oficiální stránky českobudějovické diecéze [online].

c2005–2014, [cit. 2017-01-16]. Dostupné z

<<http://www.bcb.cz/Katalog/Farnosti/HORAZDOVICE>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Polohopisný plán vnitřního města s hradbami

Zdroj: Karel NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, Horažďovice 1936, s. 229.

Příloha č. 2: Zápis v matrice narozených se sign. Horažďovice 02

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL:

<<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 3.

Příloha č. 3: Zápis v matrice zemřelých se sign. Horažďovice 02

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL:

<<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 96.

Příloha č. 4: Zápis v matrice oddaných se sign. Horažďovice 02

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Horažďovice 02 (1668–1689), fol. 1–141. Také dostupné z URL:

<<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-02>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 118.

Příloha č. 5: Zápis v matrice narozených se sign. Horažďovice 03

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Horažďovice 03 (1689–1699), fol. 1–99. Také dostupné z URL:<

<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-03>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 19.

Příloha č. 6: Zápis v matrice narozených se sign. Horažďovice 05

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Horažďovice 05 (1699–1747), fol. 1–327. Také dostupné z URL: <

<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-05>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 6.

Příloha č. 7: Zápis do rubrik v matrice zesnulých se sign. Horažďovice 07

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Horažďovice 07 (1748–1777), fol. 1–283. Také dostupné z URL: <

<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-07>>. [cit. dne 2016-11-06], č. s. 185.

Příloha č. 8: Zápis do rubrik v matrice narozených se sign. Horažďovice 08

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených Horažďovice 08 (1778-1784), fol. 1–43.
Také dostupné z URL: < <http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-08>>.
[cit. dne 2016-11-06], č. s. 5.

Příloha č. 9: Zázpis do rubrik v matrice zemřelých se sign. Horažďovice 13

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika zemřelých Horažďovice 13 (1784-1794), fol. 1–64.
Také dostupné z URL: < <http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/horazdovice-13>>.
[cit. dne 2016-11-06], č. s. 3.

Příloha č. 10: Grafy pokřtěných horažďovických dětí v letech 1669–1790

Zdroj: Grafy autorka.

Příloha č. 11: Graf sezónnosti křtů 1670–1690

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 12: Graf sezónnosti křtů 1770–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 13: Graf četnosti křestních jmen mužů v letech 1690–1700

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 14: Graf četnosti křestních jmen žen v letech 1690–1700

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 15: Graf četnosti křestních jmen mužů v letech 1780–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 16: Graf četnosti křestních jmen žen v letech 1780–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 17: Rozsudek apelačního soudu nad Justýnou usvědčenou z vraždy novorozeněte

Zdroj: SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 508.

Příloha č. 18: Část svatebního průvodu z Prácheňského kraje

Zdroj: Iva HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků a svatební obyčeje v Čechách ve 2. pol. 18. a v 1. pol. 19. století*, Český lid 62, č. 3, Praha 1975, s. 132.

Příloha č. 19: Graf sňatečnosti v letech 1669–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 20: Rodinný stav snoubenců před uzavřením sňatku v letech 1670–1700

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 21: Rodinný stav snoubenců před uzavřením sňatku v letech 1785–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 22: Sezónnost sňatečnosti v letech 1670–1700

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 23: Sezónnost sňatečnosti v letech 1760–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 24: Spouštění rakve do hrobu a pohřební průvod

Zdroj: SOA Plzeň, SMZČ, Matrika narozených, oddaných a zemřelých, sign. Janovice nad Úhlavou 02 (1729–1784), fol. 1-451. Také dostupné URL: <<http://www.portafontium.eu/register/soap-pn/janovice-nad-uhlavou-02>>. [cit. dne 2017-01-15], č. s. 304.

Příloha č. 25: Plán kostela sv. Jana Křtitele na předměstí z r. 1784

Zdroj: SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 699, kat. č. 1937.

Příloha č. 26: Náhrobní kameny z kostela sv. Jana Křtitele na předměstí

Zdroj: Karel NĚMEC, *Dějiny města Horažďovic*, Horažďovice 1936, s. 59.

Příloha č. 27: Počet zemřelých osob v letech 1671–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 28: Sezónnost úmrtí horažďovických obyvatel v letech 1680–1700

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 29: Sezónnost úmrtí horažďovických obyvatel v letech 1770–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 30: Graf rozložení věku zesnulých 1784–1790

Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 31: Graf příčin úmrtí

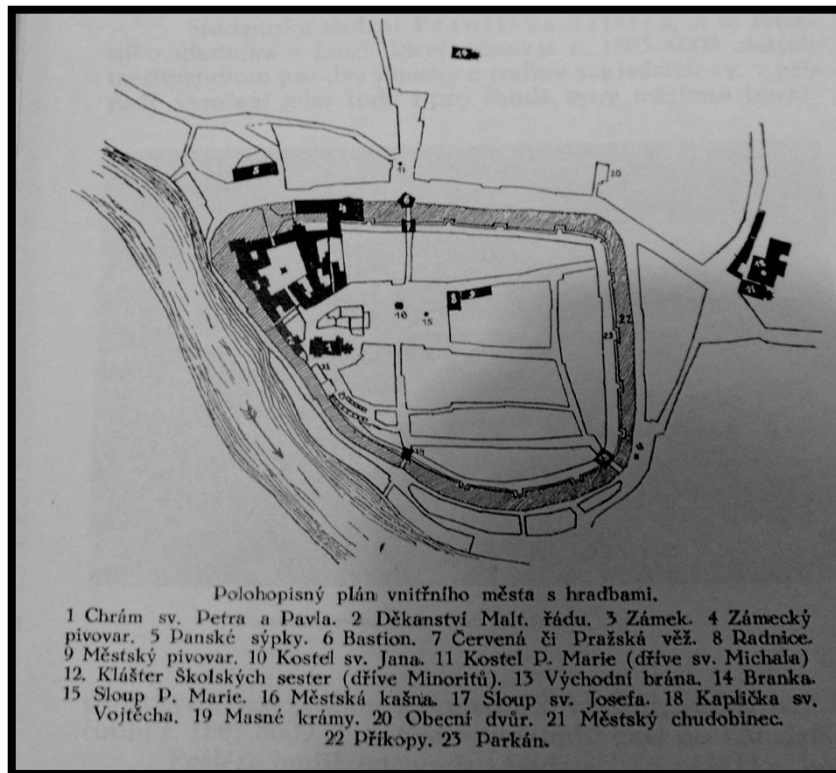
Zdroj: Graf autorka.

Příloha č. 32: Rozsudek apelačního soudu nad Severinem Paškem

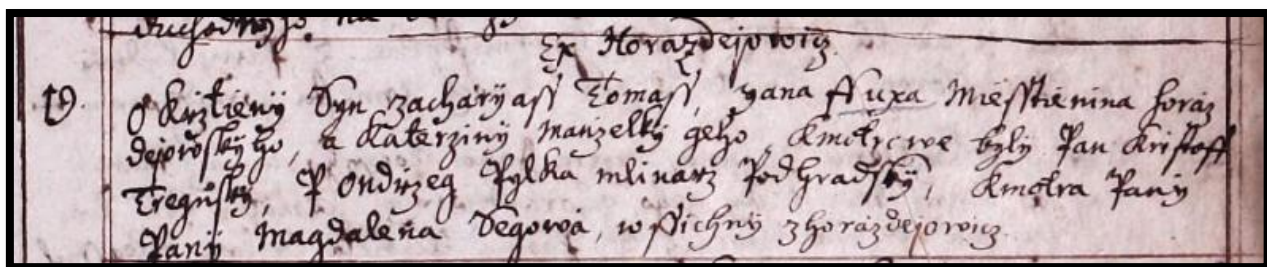
Zdroj: SOkA Klatovy, AM Horažďovice, i. č. 682, kat. č. 461.

Přílohy:

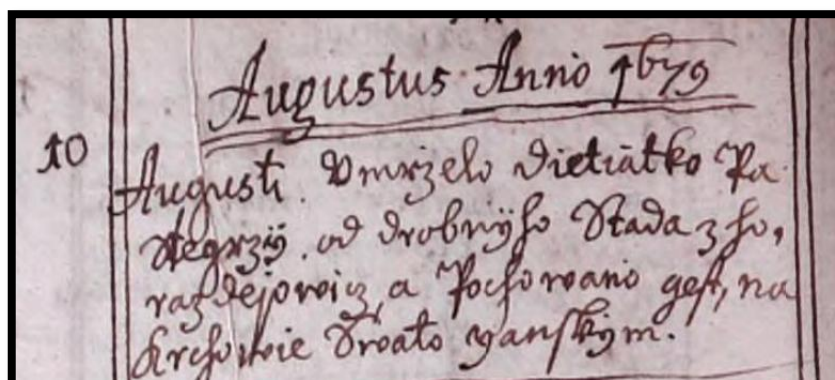
Příloha č. 1: Polohopisný plán vnitřního města s hradbami

Příloha č. 2: Zápis v matrice pokřtěných se sign. Horažďovice 02

Příloha č. 3: Zápis v matrice zemřelých se sign. Horažďovice 02

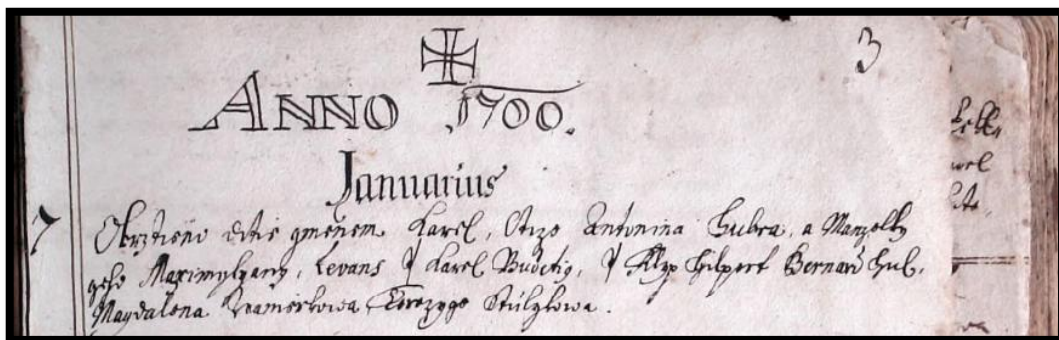
Příloha č. 4: Zápis v matrice oddaných se sign. Horažďovice 02

Příloha č. 5: Zápis v matrice narozených se sign. Horažďovice 03

Příloha č. 6: Zápis v matrice narozených se sign. Horažďovice 05

Příloha č. 7: Zápis do rubrik v matrice zesnulých se sign. Horažďovice 07

Dies.	Sexu.	Mortui.	Religio.	Comoborium.	Civitas.	Parochia.	Alas.
28	Vir.	Carolus Joannes Filius Wencislai Singr Civis loci.	Cath.	ad Baroch. ale.	ex Civitate Horažďovic viciniori.	40.	1. 10. 2

Příloha č. 8: Zápis do rubrik v matrice narozených se sign. Horažďovice 08

Matrica Baptifatorum in Ecclesia parochiali Horažďovic
Anno 1778 in Mense Januario

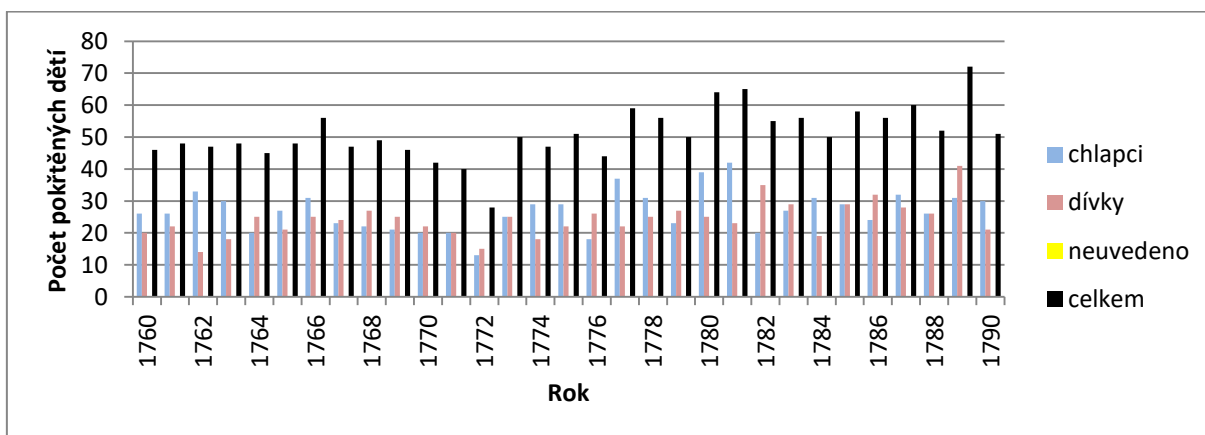
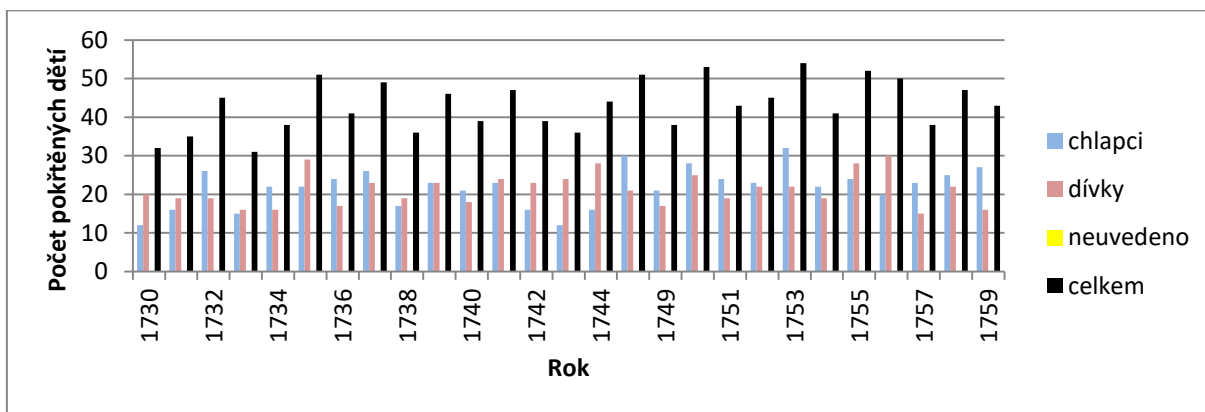
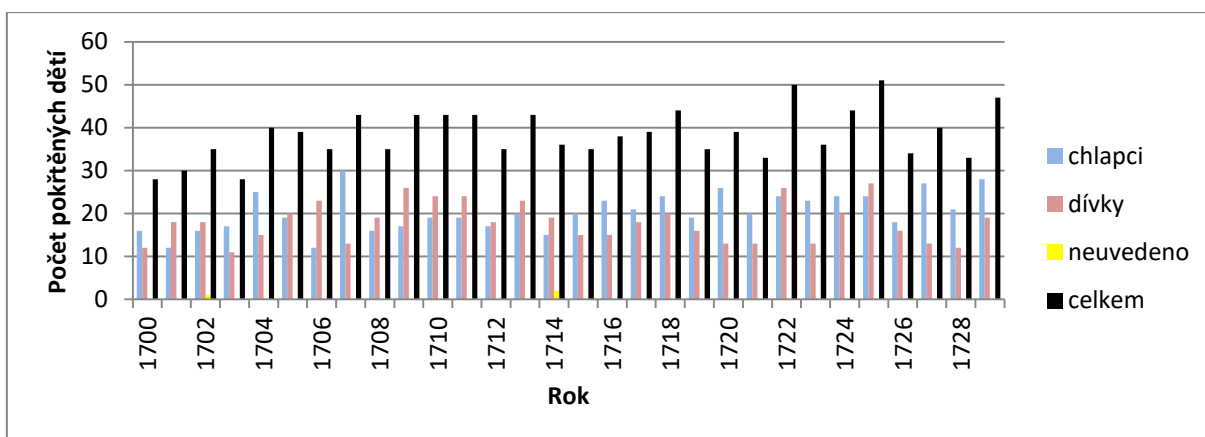
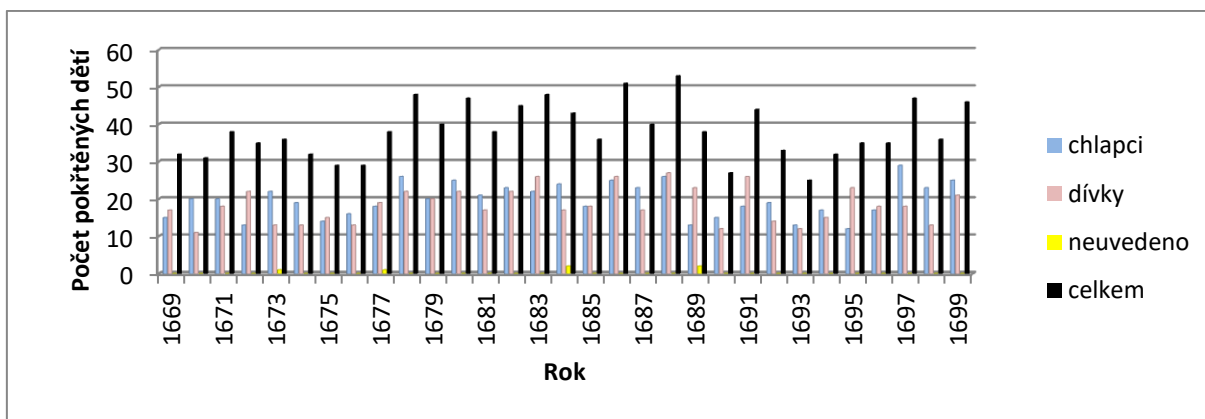
Dies Natiuitatis.	Baptifans.	Infans.	Parentes.	Patrini. levans.	testes.	Religio.	Locus.	Nat. Do- mus
15/10	Jerman Wencislai Capellanus	Anna.	Fuchs Fran- ciscus Civis Barbara Uxor ejus.	Anna Uxor Jaco- bi Chalupni Cancellariae Civis Ho- ražďovic (in bo.)	Gab. My- gnatius Civis Ho- ražďovic	Cath.	ex Civitate	12.

Příloha č. 9: Zápis do rubrik v matrice zemřelých se sign. Horažďovice 13

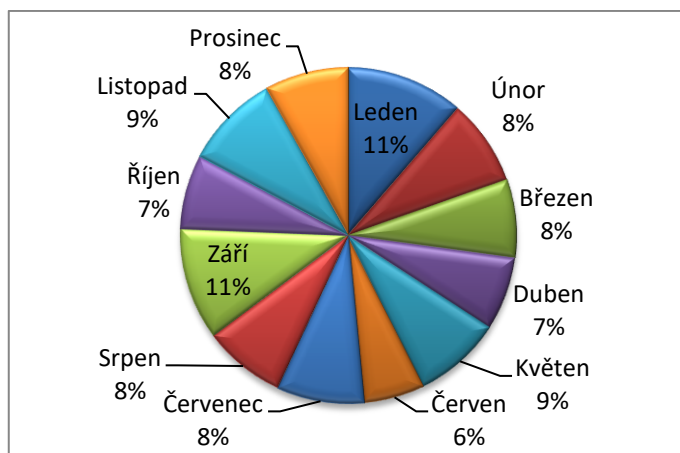
Knihá Zemřelých. pag. 27.

Dies Mortis	Nro. Domi.	Omina Zemřelých.	Věry		Dobráví.		Věk	Stav a Smrti Pá.	Město
			Katolík dl.	Protestan- t.	Malřibo.	Šestřibo.			
12.	110.	Maria Anna Mayerova	1.	.	.	1.	let	Napřesuvy	Křesť.
13.	29.	Hyřta Segusa	1.	.	.	1.	let	Napřesuvy	Napřes.
16.	116.	Jozef Mayer	1.	.	1.	.	let	Napřesuvy	Napřes.
25.	106.	Ignatius Labřy	1.	.	1.	.	let	Napřesuvy	let.
deto	109.	Salomna Dreisova	1.	.	.	1.	let	Napřes.	let.
Augustus 7.	1.	Antonin Klafu	1.	.	1.	.	let	Napřesuvy	let.

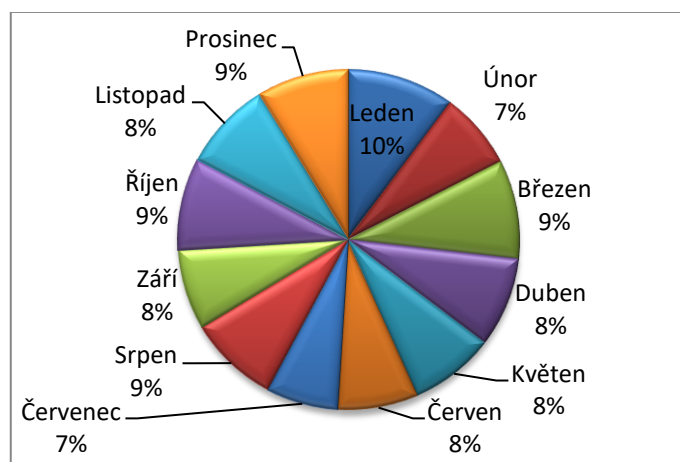
Příloha č. 10: Grafy pokřtěných horažďovických dětí v letech 1669–1790

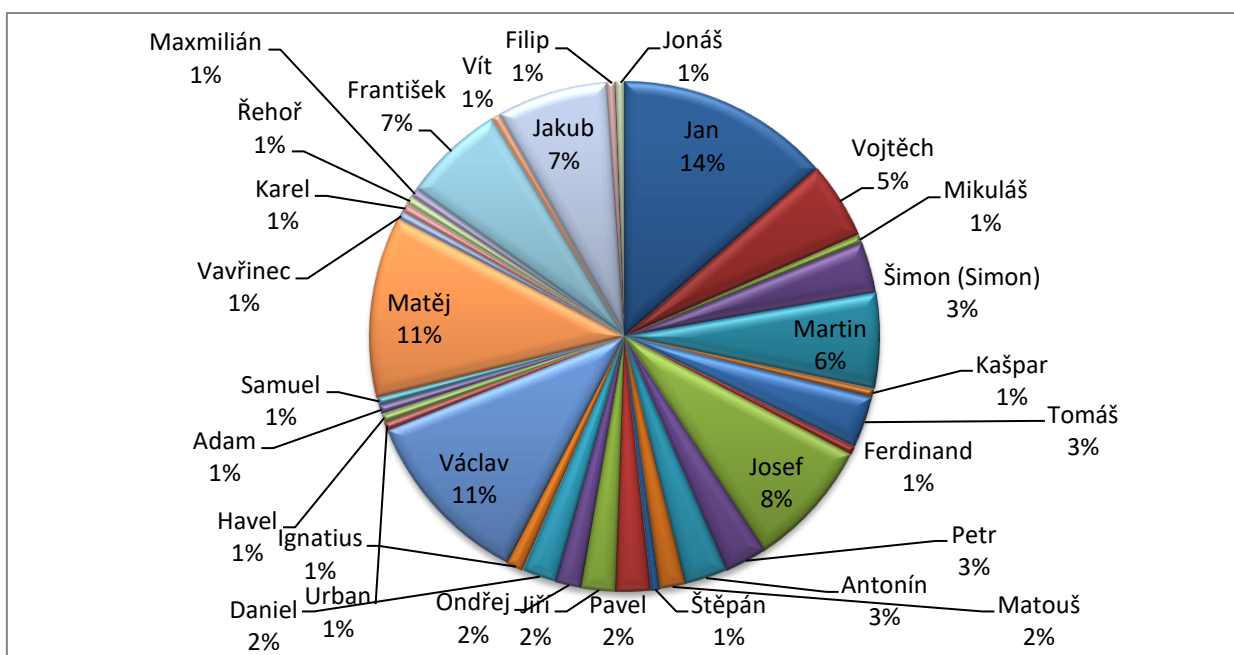
Příloha č. 11: Graf sezónnosti křtů 1670–1690

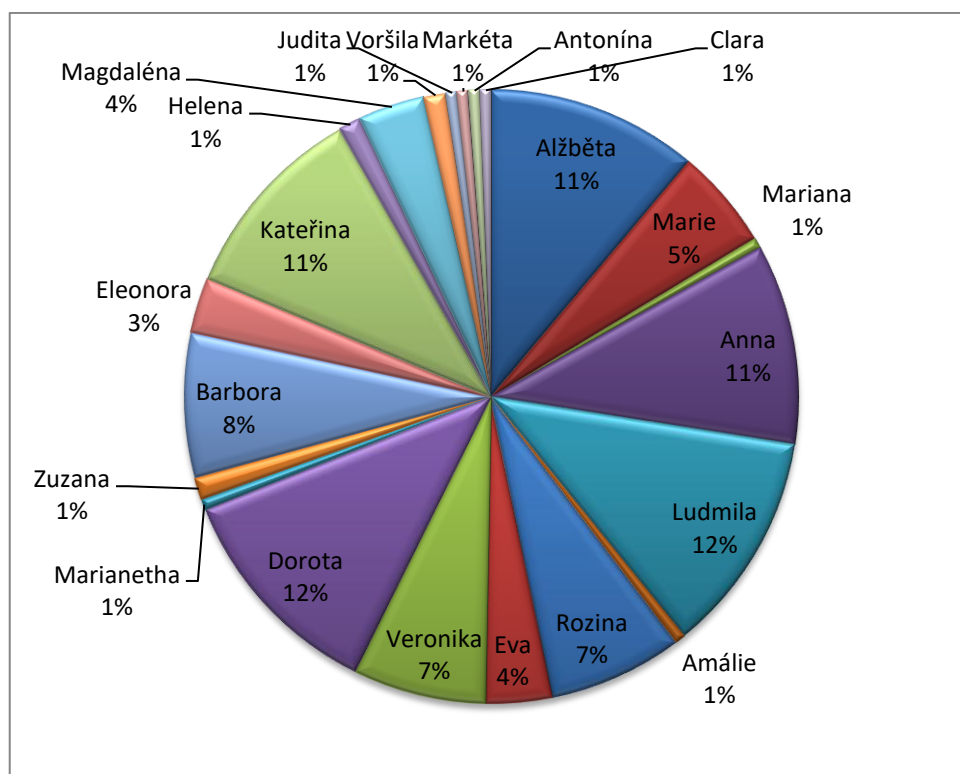
Příloha č. 12: Graf sezónnosti křtů 1770–1790

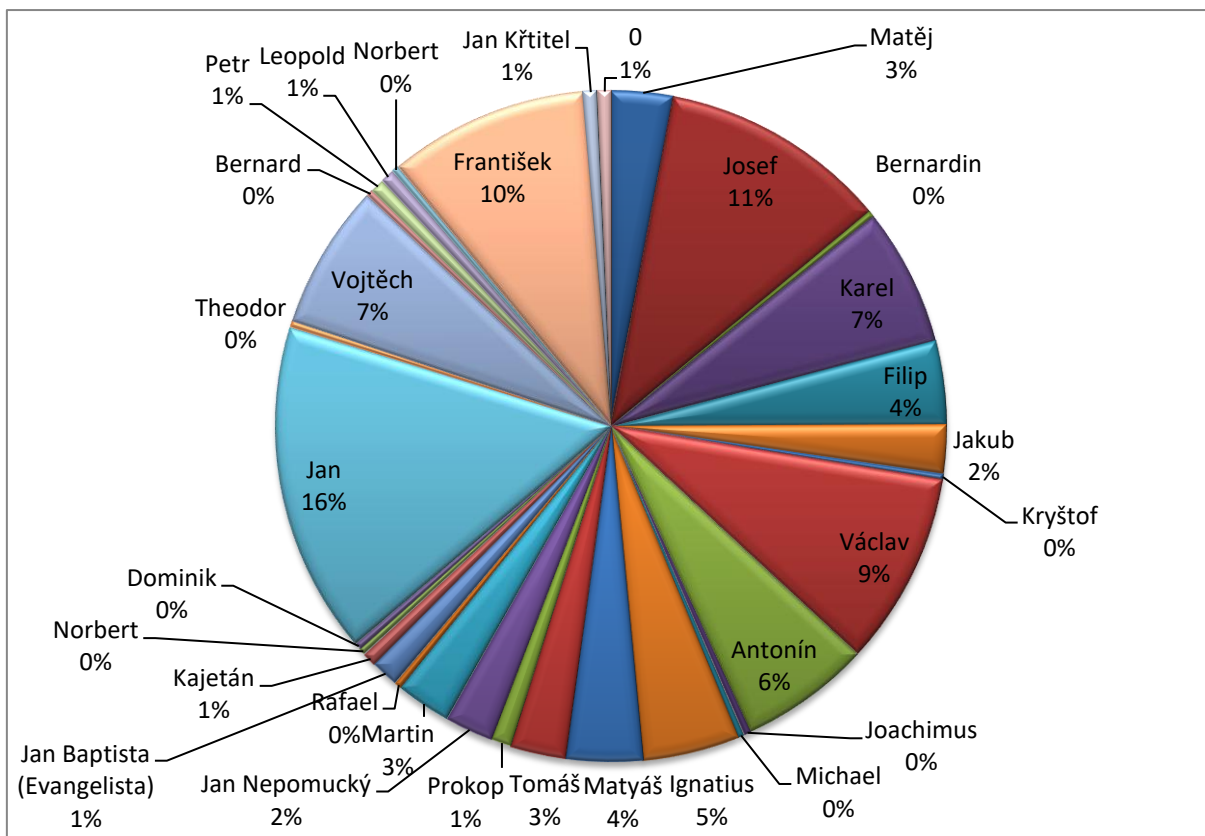
Příloha č. 13: Graf četnosti křestních jmen mužů v letech 1690–1700

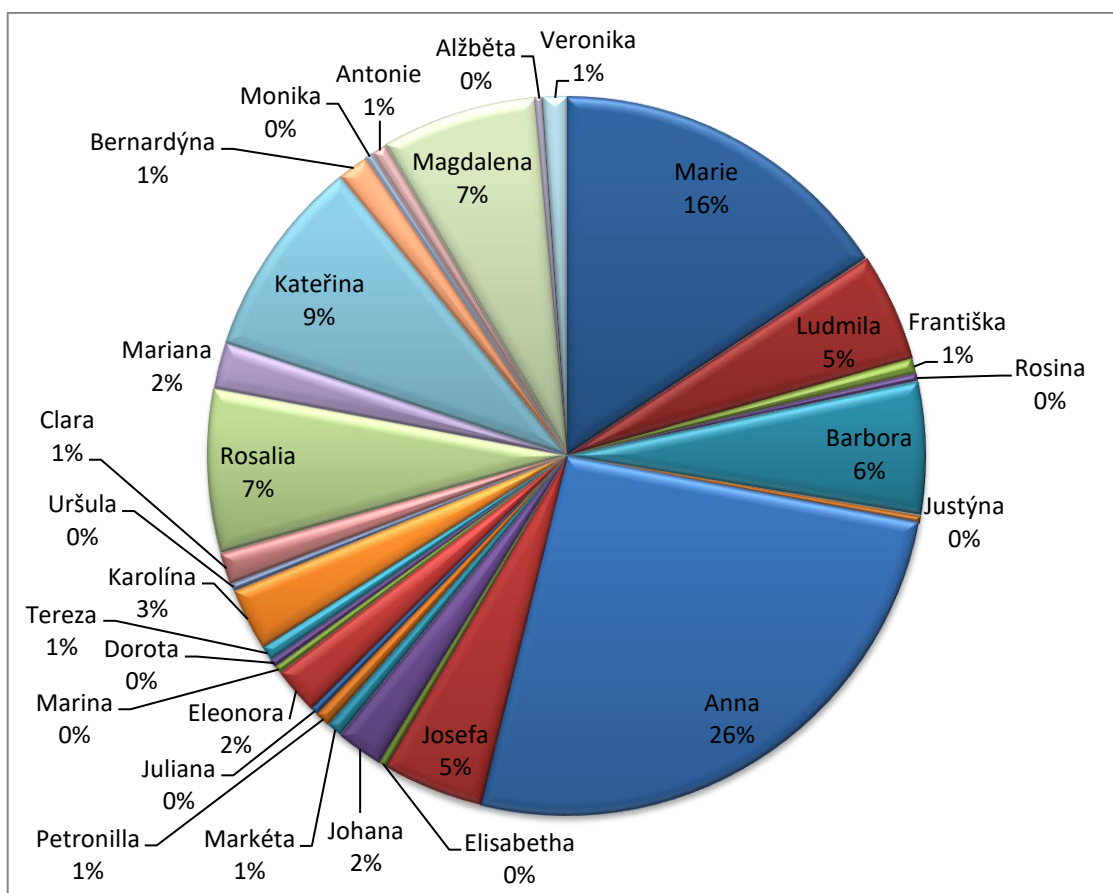
Příloha č. 14: Graf četnosti křestních jmen žen v letech 1690–1700

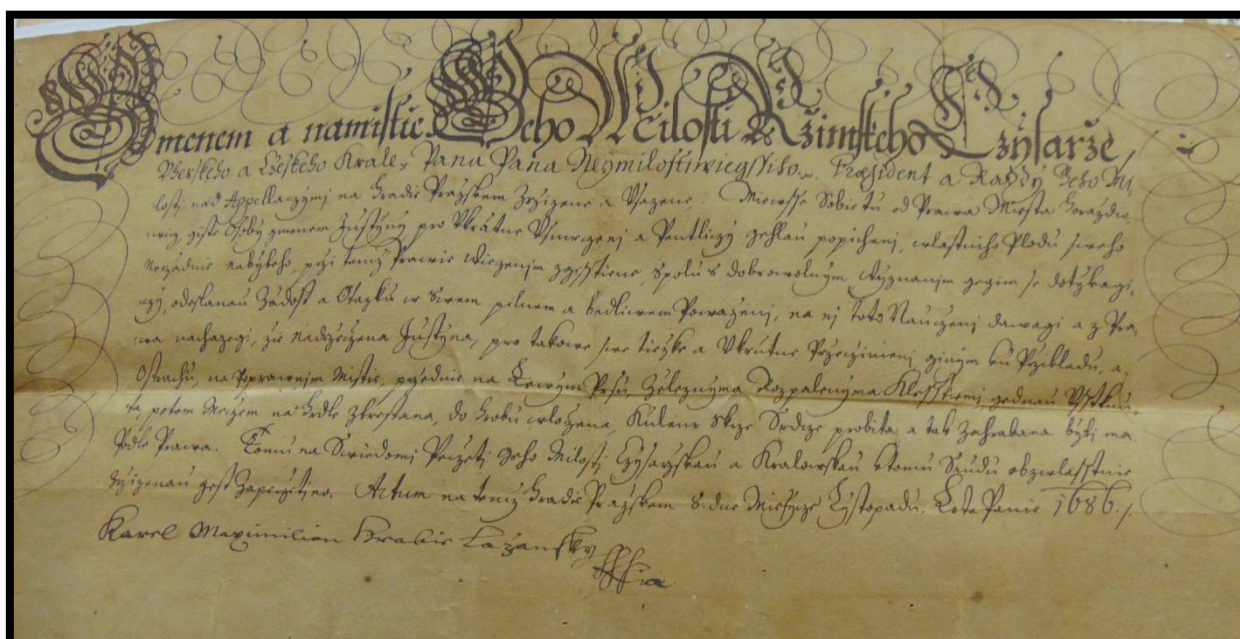
Příloha č. 15: Graf četnosti křestních jmen mužů v letech 1780–1790

Příloha č. 16: Graf četnosti křestních jmen žen v letech 1780–1790

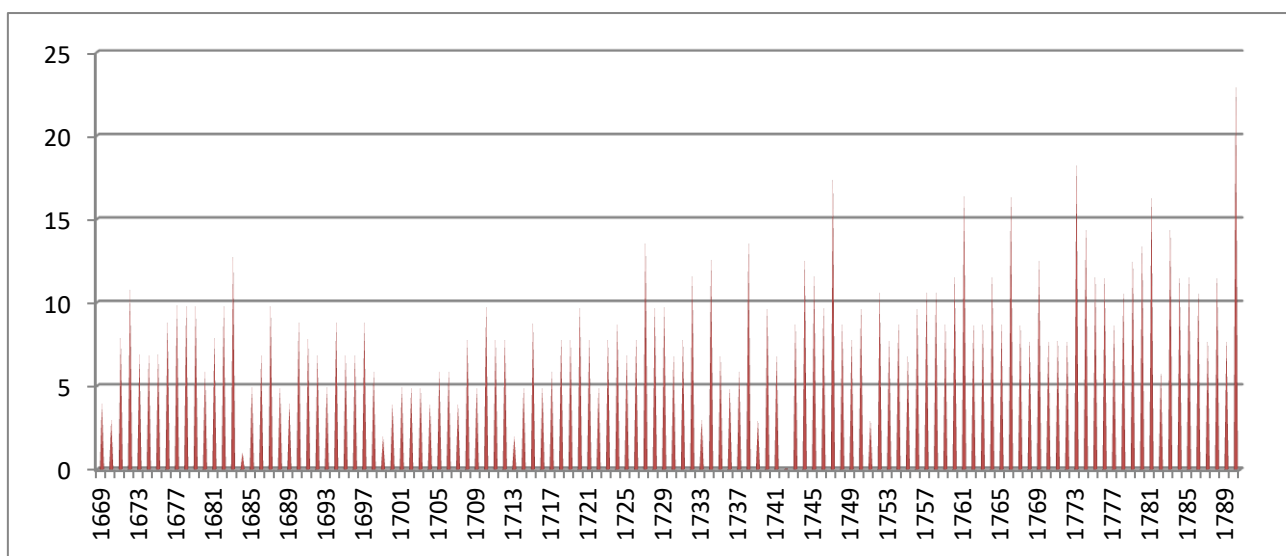
Příloha č. 17: Rozsudek apelačního soudu nad Justinou usvědčenou z vraždy novorozeněte

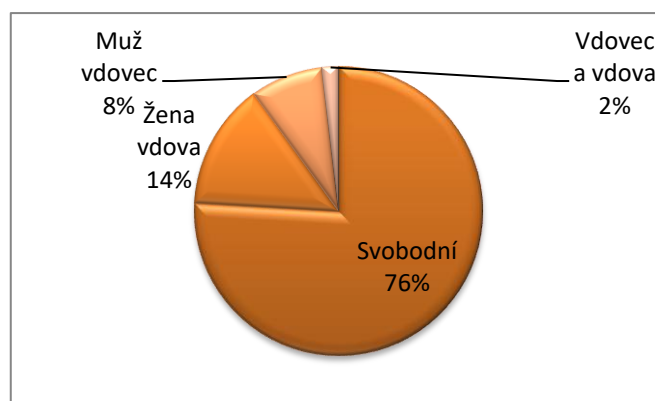
Příloha č. 18: Část svatebního průvodu z Prácheňského kraje

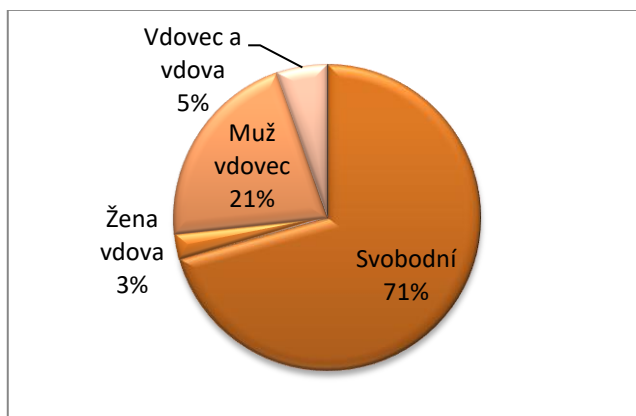
Příloha č. 19: Graf sňatečnosti v letech 1669–1790

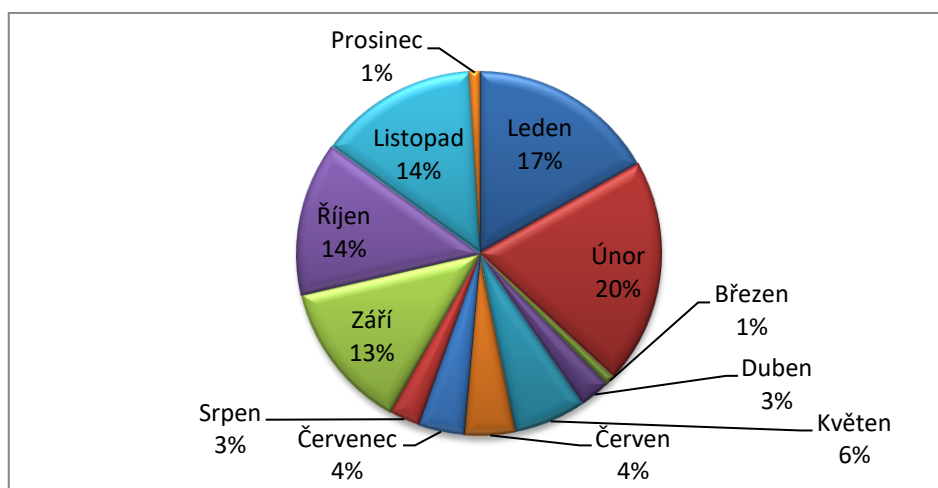
Příloha č. 20: Rodinný stav snoubenců před uzavřením sňatku v letech 1670–1700

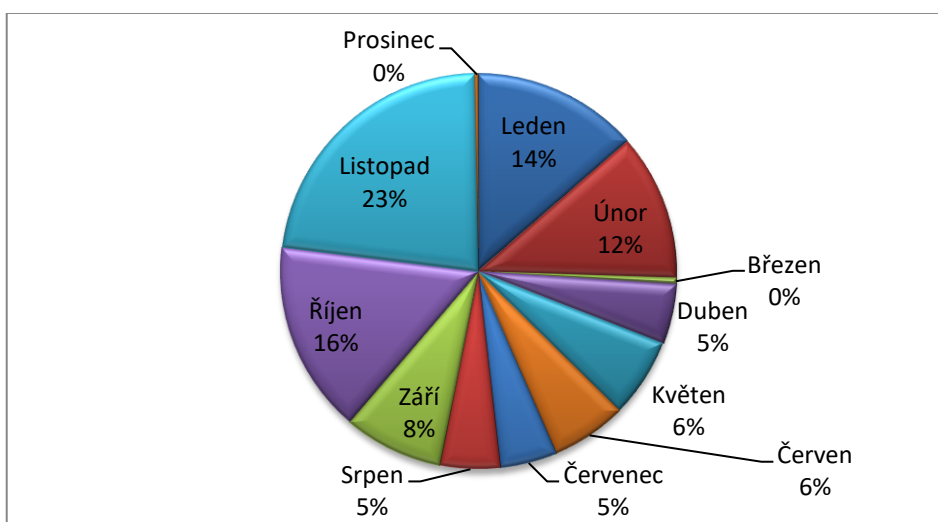
Příloha č. 21: Rodinný stav snoubenců před uzavřením sňatku v letech 1785–1790

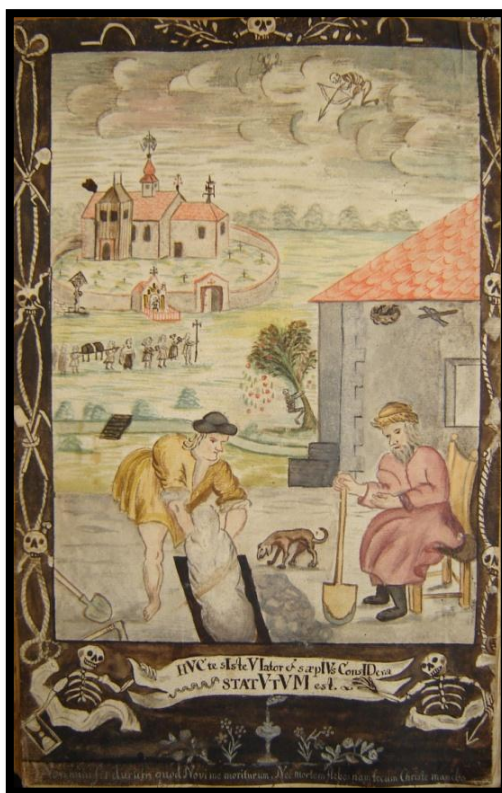
Příloha č. 22: Sezónnost sňatečnosti v letech 1670–1700

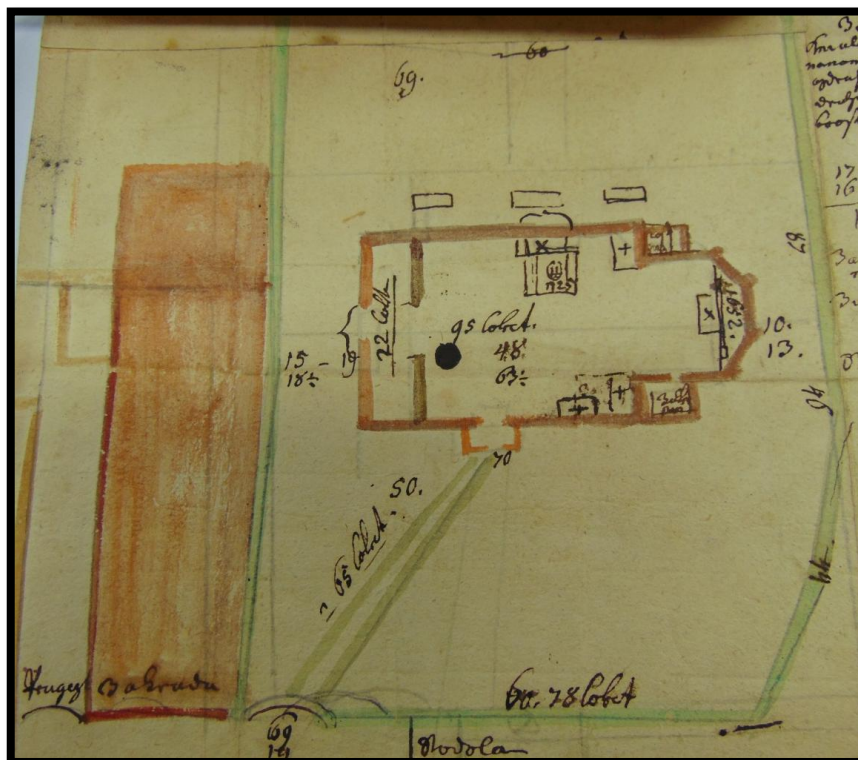
Příloha č. 23: Sezónnost sňatečnosti v letech 1760–1790

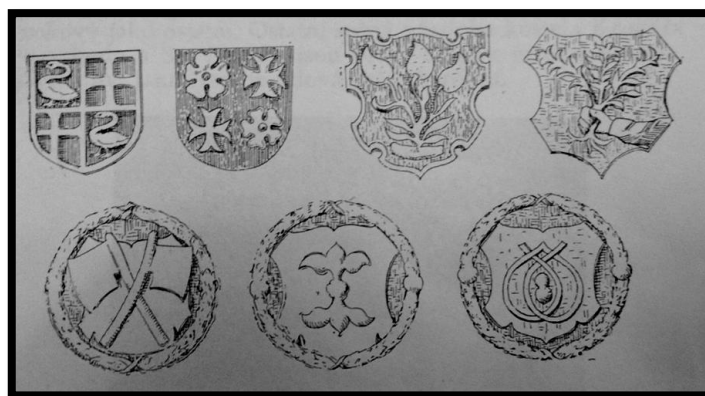
Příloha č. 24: Spouštění rakve do hrobu a pohřební průvod

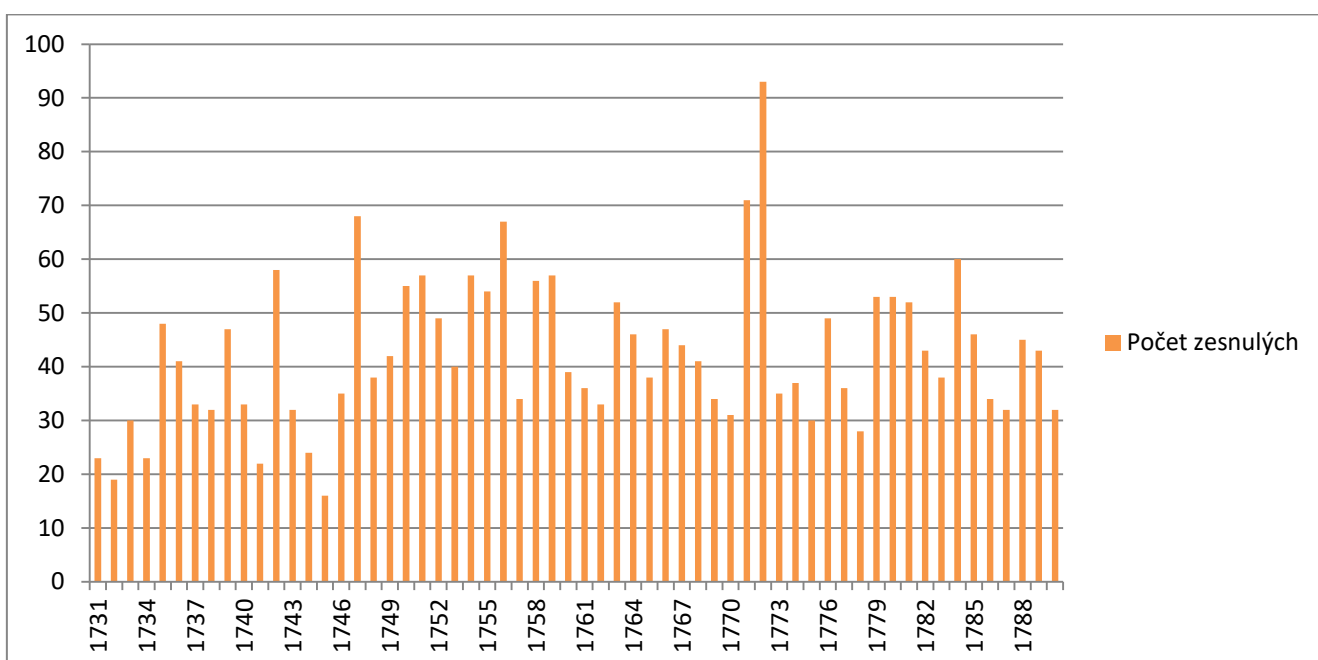
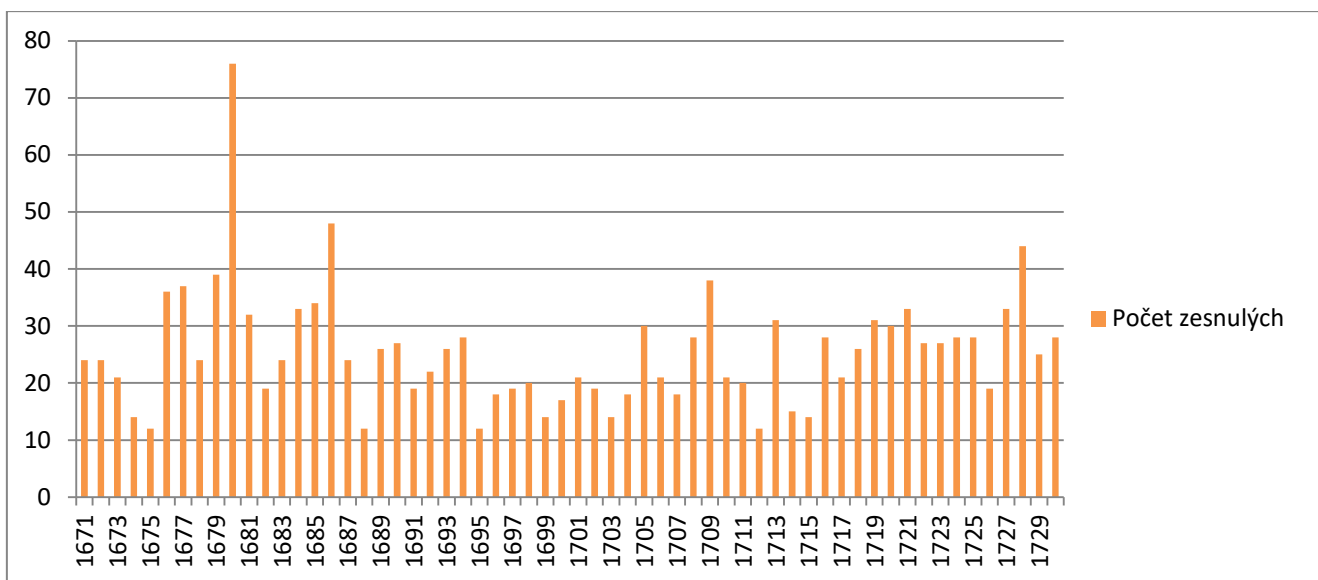
Příloha č. 25: Plán kostela sv. Jana Křtitele na předměstí z r. 1784

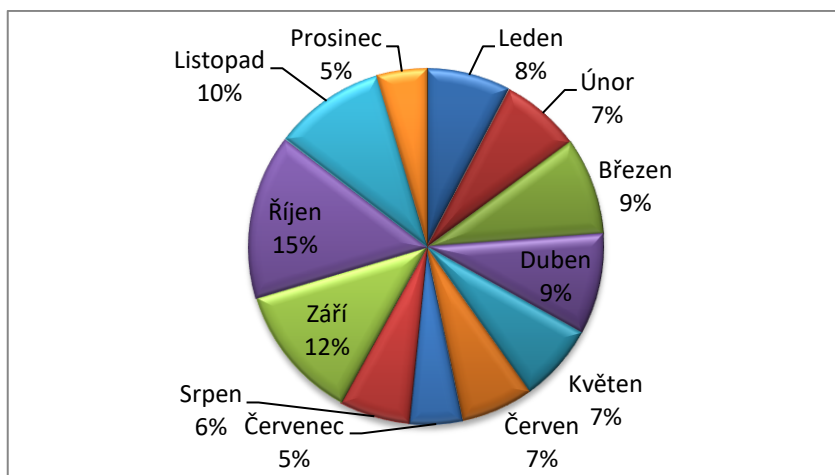
Příloha č. 26: Náhrobní kameny z kostela sv. Jana Křtitele na předměstí

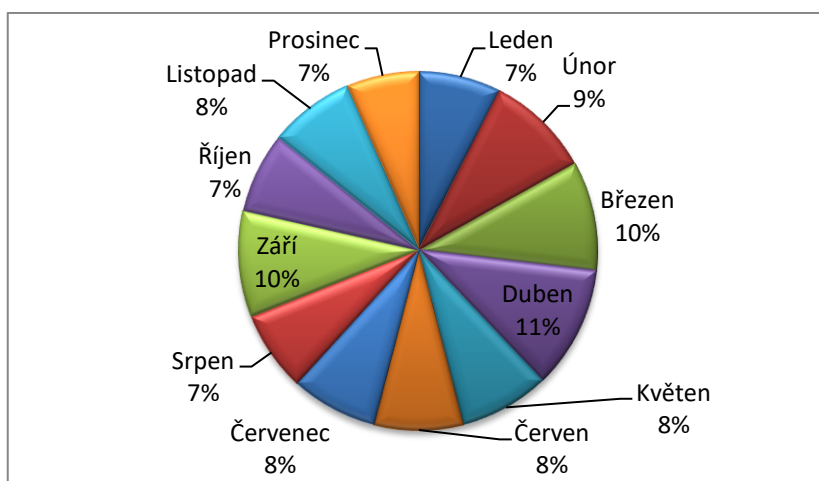
Příloha č. 27: Počet zemřelých osob v letech 1671–1790

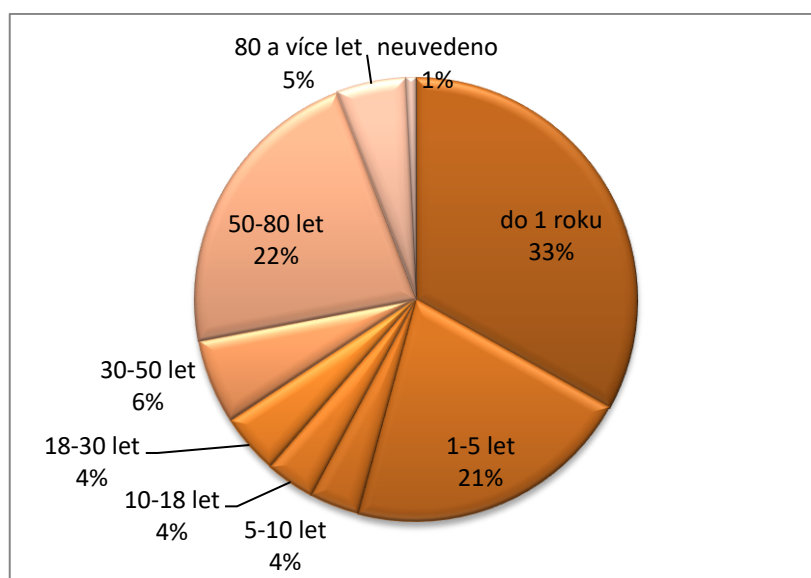
Příloha č. 28: Sezónnost úmrtí horažďovických obyvatel v letech 1680–1700

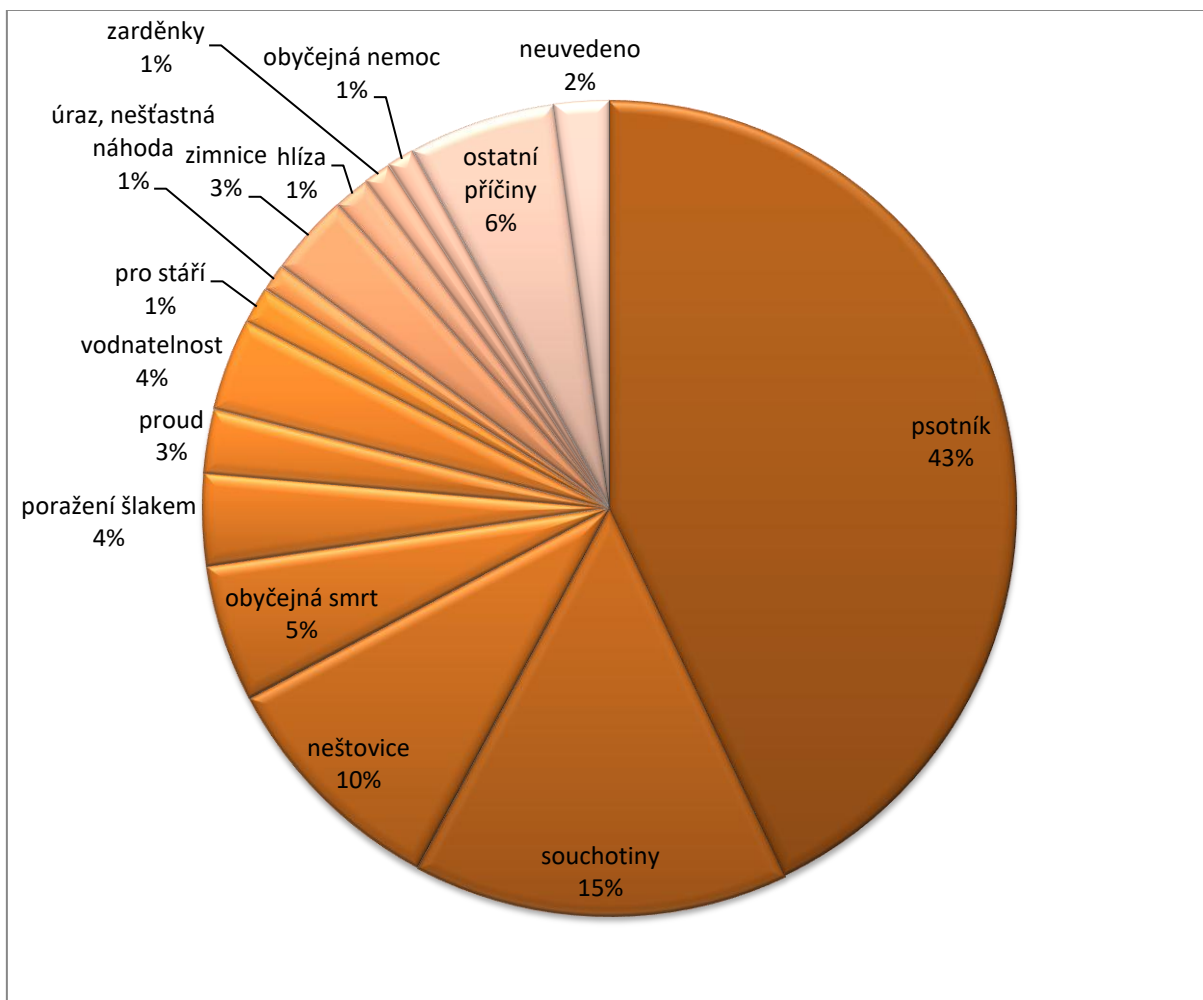
Příloha č. 29: Sezónnost úmrtí horažďovických obyvatel v letech 1770–1790

Příloha č. 30: Graf rozložení věku zesnulých 1784–1790

Příloha č. 31: Graf příčin úmrtí

Příloha č. 32: Rozsudek apelačního soudu nad Severinem Paškem

